

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 08934

BOREKH FUN AMSTERDAM

Henri Sloves

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

ת. סלאוועס
ברוד פון אמסטערדאם

ח. סלאוועם

ברוך פון אמסטערדאם

(דראמע אין פיר אקטן, ניין בילדער)

ניו-יארק

אויפפירן אן דער דערלויבעניש פון מחבר
איז שטרענג פארבאטן

H. SLOVES
BARUCH FUN AMSTERDAM
Drama in 4 Acts

Copyright by YKUF
1956

Printed in U.S.A.

Published by
YIDDISHER KULTUR FARBAND
(YKUF)
189 Second Avenue
New York 3, N. Y.

פ א ר ו ו א ר ט

וועגן בענעדיקטוס ספינאָזאַ, דעם גאונישן פילאַך־סאַף, וואָס האָט אויפגעדעקט נייע האַריוואַנטן פאַרן מאַך־דערנעם געדאַנק, איז פאַראַן אַן אומגעהויער־רייכע ליי־טעראַטור. אין אַלע וועלט־שפראַכן איז אויספירלעך געפאַרשט געוואָרן — און ווערט נאָך ווייטער געפאַרשט — הן דאָס לעבן פון דענקער, הן זיין ווערק. ס'איז אָבער געבליבן כמעט אומבאַקאַנט און זוי פאַרדעקט מיט אַ געדיכטן היסטאָרישן שלייער די געשטאַלט פון ברוך דעספינאָזאַ, פונעם אַמסטערדאַמער יידישן יונגן־מאַן, וואָס האָט געהאַט פאַרלאָזט די ישיבה־באַנק און איז צו 24 יאָר, אַרײַנגעלייגט געוואָרן אין חרם.

וואָס האָט פאַרגעשטעקט מיט זיך — נישט דער שפעטערדיקער וועלט־באַרימטער בענעדיקטוס, נאָר דער יונגער ברוך, דער בלייכער, טונקל־הויטיקער בחור פון אַמסטערדאַמער געטאַ? וואָס איז געווען זיין געדאַנקען־וועלט, זיין געפילן־וועלט? אין וועלכע באַ־דינגונגען איז פאַרגעקומען דער געוואַלד־ריס, נאָך וועלכן ברוך האָט זיך אָפגעזאָגט פון זיין יידישן נאָמען? פון די צאָלרייכע היסטאָרישע קוועלן, וואָס די נייסטע ספינאָזאַ־פאַרשונג האָט אַרױסגעבראַכט, לאָזט זיך וועגן יונגן ברוך אַרױסהויפן גאַנץ קאַרגע ידיעות. בלויז איינע שטאַמט פון אַ יידישן מקור. אין די אַרכיוון פון דער פאַרטוגעזיש־יידישער קהלה אין אַמ־סטערדאַם, אין דער רשימה פון די שול־נדבות, געפינט זיך פאַרן יאָר 5415 (1655) פאַלגנדיקע אויפשריפט:

Baruch Espinoza deve en 5 Dezre Sabat de Hanuca 6 ס'הייסט, ברוך עספינאָזאַ (דער פאַמיליע־נאָמען שרייבט זיך אַמאָל עספינאָזאַ אָבער ס'רוב דעספינאָזאַ) קומט פון 5טן דעצעמבער, שבת־

הנוכה, זעקס געלט-שטיק, וואָס קאָן עס זיין פֿאַר אַ
חוב פֿון שבת-הנוכה? ס'האַנדלט זיך, אַפֿנים, וועגן אַ
נדבה, וואָס ברוך האָט מנדר געווען בעת אַז עדיה אין
דער פֿאַרטוגעזישער שול.

געווען איז עס בסך-הכל קאַרגע אַכט חדשים פֿאַרן
חרם. די דאָזיקע אויפֿשריפט איז וואַרשיינלעך בלויז
צוליב אַ פֿאַרזען נישט פֿאַרשוואַנדן פֿון די קהלה-אַר-
כיוון, פֿונקט ווי עס איז נעלם געוואָרן יעדער שפור
פֿונעם „אחר“ אין אַלע אַנדערע ייִדישע מקורים פֿון
יענער צייט.

אַ צווייטע ידיעה געפינען מיר ביי איינעם פֿון די
עלטסטע ביאָגראַפֿן ספינאָזאַס, דעם האַלענדער יאָהאַ-
נעס קאַלערוס. ס'איז באַקאַנט, אַז ספינאָזאַ האָט גע-
האַט אַ שטאַרקע נייגונג צו צייכענען און מאַלעריי. דער-
ציילט קאַלערוס אין זיין ספינאָזאַ-ביאָגראַפֿיע פֿון
1705, אַז ער האָט אַליין געהאַלטן אין האַנט אַ גאַנץ
ביכּ מיט ספינאָזאַס צייכענונגען. „אויף דער פֿערטער
בלאַט, — שרייבט ער, — האָב איך באַמערקט אַנגע-
צייכנט אַ פֿישער אין אַ העמדל, מיט אַ נעץ אויפֿן רעכטן
אַרעם, פֿונקט אַזוי ווי ס'ווערט געמאַכט אין די גע-
שיכטע-בילדער דער באַרימטער נעאַפֿאַיטאַנישער
אויפֿשטענדער-פֿירער מאַס-אַנדזשעלאָ“. אין דעם דאָ-
זיקן פֿישער, געקליידט ווי מאַס-אַנדזשעלאָ, האָבן ספי-
נאָזאַס הויז-באַלעבאַטים איינשטימיק דערקענט דעם
פֿילאַסאָף גופּא. דאָס איז געווען ספינאָזאַס אויטאָפֿאַר-
טרעט, אַן אויטאָפֿאַרטעט זיכער פֿון די יונגע יאָרן
— אַדער וועגן די יונגע יאָרן — ווייל אויך דער מאַ-
דעל, מאַס-אַנדזשעלאָ אַליין, איז אויף אייביק פֿאַר-
בליבן יונג. אַ פשוטער פֿישער פֿון נעאַפֿאַל, האָט מאַס-
אַנדזשעלאָ געשטעלט זיך, אין 1647, בראש פֿון פֿאַקס-
אויפֿשטאַנד קעגן די שפּאַניער און איז אומגעקומען צו
פֿיר-און-צוואַנציק יאָר. זיין נאָמען איז שנעל געוואָרן,
אין דער דעמאָלטדיקער אייראָפּע, אַ סימבאָל פֿון פֿאַל-

קישן פרייהייט־קאמף. אַט־דער אויטאָפּאָרטערט וואָרפט אַ ניי און אומדער־וואָרט ליכט אויף דער גאַנצער דראַמע פון חרם.

דער בחור ברוך בן מיכאל, וואָס איז מנדר זעקס געזט־שטיק בעת אַן עליה אום שבת־חנוכה, און דער יוגנטלעכער טרוימער, וואָס זעט זיך גופא אין דער קליידונג און אין דער פּאָזע פון באַרימטן נעאַפּאָלי־טאַנער פרייהייט־קעמפער — דאָס זיינען אפשר די צוויי פּאָלוסן פון קרייז, אין וועלכן די חרם־דראַמע האָט זיך אָפּגעשפּילט.

געוויס, דאָס איז אַ השערה, אָבער אַ השערה אַן ערנסטע, אַ וויכטיקע, וואָס נישט בלויז איז זי מסוגל צו רייצן דעם כוהן־הדמיון פון שריפטשטעלער, נאָר וואָרט געדאַרפט אויך ציען די אויפּמערקזאַמקייט פון היסטאָריקער.

אין תוך־גענומען איז דאָך דער ענין פון חרם־ספינאָזא ביז איצט נאָך לחלוטין נישט אויפּגעקלערט. פאַרוואָס אייגנטלעך, צוליב גענוי־וועלכע סיבות און אין וועלכע באַדינגונגען האָט מען מחרים געווען דעם 24־יאַריקן בחור?

דער פּראַנצויזישער געלערנטער און פּילאָסאָף פיער בעיל, וואָס האָט איינער פון די ערשטע, אין זיין „היסטאָריש־קריטישן ווערטערבוך“, געשריבן וועגן ספינאָזא, שטעלט פעסט שוין אין 1702, ד. ה. קוים 25 יאָר נאָכן טויט פון פּילאָסאָף: „איך האָב זיך באַ־מיט אויסצוגעפינען די אומשטענדן פון חרם, אָבער ס'איז מיר נישט געלונגען זיי אויפּצודעקן“. נישט מער מוזל האָבן אויף דעם געביט אויך געהאַט די שפּע־טערדיקע פאַרשער. ספינאָזא אַליין, אגב, האָט דאָס גאַנצע לעבן זיינס מיט קיין איין וואָרט וועגן חרם נישט דערמאַנט, נישט אין זיינע ווערק, נישט אין זיין קאַרעספּאָנדענץ, נישט אין די שמועסן מיט זיינע פריינט. איז עס דערפאַר, ווייל דאָס איז געווען ביי

אים א טיפע וואונד, וואס ער האט געהאלטן פארבארן
פאר א פרעמדן בליק?

נישט בלויז די ניט-יידישע, נאר אויך די יידישע
היסטאריאגראפיע האט דעם ענין ווייט נישט פארענט-
פערט. מיר משפטן פון א געפעלשטער לאחר-המעשה-
פערספעקטיוו. מען פאראורטיילט, אדער מען בארעכ-
טיקט דעם חרם, פלייסנדיק זיך אויסצוגעפינען צי די
ספינאזא-פילאסאפיע איז אין איינקלאנג אדער גאר אין
סתירה צו די יסודות און עיקרים פון יידישקייט. דער-
ביי ווערט אבער ארויסגעלאזט פון אויג א קליינער, הגם
גאנץ וועזנטלעכער פאקט: דעם 27טן יולי 1656, אין
טאג, ווען ס'איז אויסגערופן געווארן דער חרם איבער
ברוך דעספינאזא, איז נאך בכלל קיין ספינאזא-פילא-
סאפיע אויף דער וועלט נישט געווען. דער יונגער
ברוך האט נאך דאן נישט געהאט פארפאסט קיין איין
חיבור, נישט אנגעשריבן קיין איין ווערק.

איין איינציקער אויסנאם בלויז — די „אפאלאגיא“.
ערב דעם חרם, האט ברוך צוגעשיקט צום אמסטערדאם-
מער בית-דין א פארטיידיקונג-שריפט, אין שפאניש,
צי פארטוגעזיש, די אזוי-גערופענע „אפאלאגיא“, וואס
איז צו אונדז נישט דערגאנגען. די אמסטערדאמער
רבנים האבן זי, ווייזט אויס, פארניכטעט. ס'איז אן-
גענומען ביי די ספינאזא-פארשער, אז געוויסע טיילן
פון אט דער פארטיידיקונג-שריפט זיינען שפעטער
דורכן מחבר אריינגענומען געווארן אין זיין „טעאלא-
גיש-פאליטישן טראקטאט“.

ספינאזאס ערשטער חיבור איז אזוי ארום אנגע-
שריבן געווארן דירעקט ערב דעם חרם, מיטן מיין און
אין דער האפענונג דעם חרם צו פארמיידן. ווידער,
„דער קורצער טראקטאט וועגן גאט מענטש און זיין
גליקזעליקייט-מצב“, וואס גייט אן פאר דאס ערשטע
ווערק פון פילאסאף, הגם עס איז נישט מער ווי א
קיצור, אויף האלענדיש, פון שמועסן, וואס דער יונ-

גער דענקער האָט געפירט אויף דאָטיין מיט אַ גרופע פריינט, אַ קיצור, וועלכן ספינאָזאָ גופא האָט העכסטנס בדיוז איבערגעקוקט — דער „קורצער טראַקטאַט“ שטאַמט, לויט אַלע וואַרשיינדעכקייטן, שוין פֿון נאָכן חרם, בערך פֿון יאָר 1660.

נישט דער ספינאָזיזם איז, הייסט עס, די סיבה פֿון חרם־ספינאָזאָ און אויך, העכסט וואַרשיינלעך — ווי פֿאַראַדאָקסאַל דאָס זאָל נישט אויסקוקן — נישט ברוכס „אפיקורסות“, אין ענגערן זין פֿון וואַרט. מען דאַרף נישט אויסמאַלן זיך די ייִדישע קהילה פֿון אַמסטער־דאַם, אין דער ערשטער העלפט פֿון זיבעצנטן יאָרהונדערט, ווי עפעס אַ פֿאַרוואַרפֿן ייִדיש שטעטל פֿון פּוילן, צי וואָלין. אַמסטערדאַם איז געווען אַ גרויסער צענטער פֿון טראַדיציאָנעלער ייִדישקייט, וואָס איז דער־גאַנגען ביז אייפֿעריקן פֿאַנאַטיזם ביי די ניצול־געוואָרענע מאַראַנען, אָבער גלייכצייטיק — אַ גרויסער ייִדישער קולטור־צענטער, וואו עס האָבן געלעבט און גע־שאַפֿן, אין שפּאַניש, פֿאַרטוגעזיש און העברייאיש, באַ־דייטנדיקע ייִדישע געדערנטע, שריפטשטעלער, דיכטער און דראַמאַטורגן, מיט אַגגעמיינ־איראָפּיאישער ביִי־דונג און דירעקט־באַווירקטע דורכן שפּאַנישן רענע־סאַנס. מען קאָן דרייסט זאָגן, אַז פיל פֿון דער אַמסטער־דאַמער ייִדישער אינטעליגענץ האָבן, פֿונקט אַזוי ווי דער יונגער ברוד, נישט געגלויבט אין מלאכים, שדים און מכשפות און אפשר אויך נישט געהאַלטן צו פיל פֿון ייִדישער אַתה־בחרתנודיקייט. אַזעלכע מינים „אפיקורסים“ האָבן זיכער געמוזט דאַן זיין נישט ווייִ־ניק אין דער ייִדישער געגנט פֿון אַמסטערדאַם.

אַן אַנדער טעות וואָלט געווען פֿאַרצושטעלן זיך אין גוזמאדיקן ליכט דעם אַנזען און איינפלוס פֿון יונגן דעספּינאָזאָ אין דער קהלה. מען איז געוואוינט, ווידער מחמת דער לאַחר־המעשה־פּערספּעקטיוו, צו ריידן אין איין אַטעם וועגן דער ראָל, וואָס עס האָבן געשפּילט אין אַמסטערדאַמער געטאָ דאַקאָסטאָ און ספינאָזאָ. דאָס

איז אבער א טעות. דאקאסטא איז געקומען קיין האָל
לאַנד שוין אַ רייפער און באַרימטער מאַן. ער איז
שנעל געוואָרן איינער פון די אַנגעזעענסטע אַמסטער-
דאַמער יידישע פּערזענלעכקייטן. דער יונגער ברוך,
דאָקעגן, בטבע אַ שטיפער, באַשיידענער און איינגע-
שלאָסענער אין זיך, אַן גבירישקייט און אַן פריינט, האָט
נישט זייער שטאַרק געדאַרפט זיך אויסטיילן צווישן
דער רוישיקער און פּילפאַרביקער אַמסטערדאַמער יידי-
שער געזעלשאַפטלעכקייט. במילא איז די געפאַר, וואָס
אַזאַ מין „אפיקורס“ האָט פאַרגעשטעלט פאַר דער קהלה,
אויך נישט געווען אַזאַ גרויסע.

טאָ פאַרוואָס איז פאַרט דערגאַנגען צום חרם, וועלכן
ביידע צדדים, הן דער בית-דין און הן ברוך האָבן —
לויט אַלע צו אונדז דערגאַנגענע ידיעות — געוואָלט
פאַרמיידן? אַ געוויסע תשובה דערויף גיט אונדז אפּשר
דער פּריער-דערמאַנטער אויטאָפּאַרטערט פון ספינאַ-
זאַן, ברוכס „אפיקורסות“ איז געווען נישט בלויז קיין
טעאָלאָגישע, נאָר אויך אַ געזעלשאַפטלעכע. ער האָט
זיך פאַרמאַסטן נישט בלויז אויף אַפּגעלעבטע פּילאַ-
סאַפּישע קאַטעגאָריעס, נאָר אויך און גלייכצייטיק אויף
אַפּגעלעבטע לעבנס-פאַרמען. דער ערשטער האָט ער
געוואָגט צו פאַרבינדן יידישע מיט ניט-יידישע פּריי-
דענקער, יידישן מיט ניט-יידישן פּרייהייט-קאַמף, אויפ-
רייסנדיק דערמיט די דורותדיקע יידישע אַפּגעזונדערט-
קייט-טראַדיציע.

וואָרט דער יוגנטלעכער ברוך געווען נישט מער
ווי אַ געטאָ-אפיקורוס, ווי פיל אַנדערע פון דער אַמ-
סטערדאַמער יידישער אינטעליגענץ פון זיין צייט;
וואָלט ער נישט געשטעלט זיך אין פאַרבינדונג מיט
די פאַרשיידענע „אפיקורסישע“ קריסטלעכע סעקטעס,
ווי די סאַציאַלער, די מענאַניטן, די רעמאַנטראַנטן
און גאָר באַזונדערס — די קאַלעגיאַנטן („די ריינסבור-
גער ברידער“); וואָרט ער נישט געשטרעבט אַנטייל
צו נעמען אין דעם גרויסן אַלגעמיינעם קאַמף פאַר

פרייהייט פון געדאנק און פאר מענטשלעכער פרייהייט אין אלגעמיין, — וואלט אפשר בכלל קיין חרם-ספי-נאזא נישט געווען.

די מיטלאלטערלעכע דילעמע „ידישקייט אדער שמד“ — האט ספינאזא, וועלכער האט זיך קיינמאל פון זיין ידישקייט נישט אפגעזאגט — בטל געמאכט דורך שטעלן זיך איבערהויפט איבער און אויסער יעדער רעליגיעזער דאגמע. דאס האט געעפנט דעם וועג צום איבערגאנג פון טראדיציאנעל-רבנישער געטא-ידיש-קייט צו מאדערנער, וועלטלעכער ידישקייט. אין קעגנ-זאך צו דאקאסטאן, וואס איז טיפיש פארן אפשוואך און געשיכטלעכער תקופה, איז ספינאזא — דער אנהוי-בער פון א נייער תקופה. ער איז דער ערשטער גרויס-סער, מאדערנער, וועלטלעכער ייד. זיין „אפיקורסות“ פון מי-ליאנען היינטצייטיקע יידן אויף גאר דער ערד.

איז טאקע א וואונדער, וואס די מאדערנע ידישע ליטעראטור האט זיך מיט ספינאזאן מיט איינעם פון די גרונטליגער פון מאדערנעם יידישן געדאנק, קיינ-מאל נישט פארנומען. „וואו זיינען די ספרדישע יידן?“ האט פריץ געמאנט אין זיין ארטיקל „וואס פעלט אונ-דער ליטעראטור“, און אפשר האט ער געטראכט דער-ביי: וואו איז דער גרעסטער פון די ספרדישע יידן, וואו איז דער גאונישער, פארטריבענער זון פון דער אמסטערדאמער קהלה?

„ברוך פון אמסטערדאם“ איז, דוכט זיך, דער ערש-טער פרואוו אריינצופירן די ספינאזא-געשטאלט אין דער ידישער ליטעראטור און אין יידישן טעאטער. געשיכטלעכע דראמע איז אבער קודם-כל — דראמע, און ערשט דערנאך שוין — געשיכטע. דער היסטארי-ריקער באמיט זיך אויפצודעקן, באשרייבן און פאר-טייטשן דעם עבר. פארן שריפטשטעלער איז דער עבר בלויז דער הינטערגרונט, אויף וועלכן ער מוז

אויסטרוימען זיין אייגענעם טרוים.
די העלדן פון „ברוך פון אמסטערדאם“ זיינען ניט
קיין היסטארישע. קיין איינער פון זיי — אויסער
ברוכן — האט נישט געלעבט מיט דריי הונדערט יאר
צוריק. זיי זיינען אבער געקנאָטן פונעם ליים פון דער
דעמאלטדיקער תקופה און באַהויכט מיטן לעבעדיקן
אַטעם פון יענער צייט.

וואָס שייך ברוכן גופא, זיינען, צו זיין געשטאַל־
טיקונג, גענוצט געוואָרן נישט בלויז די אלע ביאָגראַ־
פישע ידיעות, וועלכע ס'איז נאָר מעגלעך געווען צו
געפינען, נאָר אויך די פאַרשיידענע שטעלן פון „טראַק־
טאָט וועגן רעפּאַרם פון אינטעלעקט“, פון „טעאָלאָגיש־
פּאָליטישן טראַקטאַט“ און פון דער „עטיק“ אין וועלכע
— לויט דער איינשטימיקער מיינונג פון די ספּינאָזאַ־
פאַרשער — מיר האָבן אויטאָביאָגראַפישע טענער.

היסטאָרישע דראַמע, פונקט ווי היסטאָרישער ראָ־
מאַן, מוז אַטעמען מיט דער עפּאָכע פון די העלדן, אָבער
אויך מיט דער עפּאָכע פון מחבר. בלויז אינעם צו־
נויפטרעף פון די ברען־פונקטן פון תקופות ווערט אויס־
געגליט אַט־די טעמפּעראַטור, אין וועלכער עס קאָן
געבוירן ווערן אַ דויערנדיק קונסט־ווערק. אויסער
דער דאָזיקער טעמפּעראַטור בלייבט היסטאָרישע לי־
טעראַטור — היסטאָריאָגראַפיע אָדער אַרכעאָלאָגיע.

„ברוך פון אמסטערדאָם“, היסטאָרישע דראַמע, איז
אויסן אויך צו זיין אַ היינטצייטיקע דראַמע. ברוך —
נישט בענעדיקטוס — איז אונדזער מיטצייטלער. מיט
אַ פאַרכאַפּטן אַטעם און קלאַפּנדיקן האַרץ פאַנגן מיר
נאָך די ערשטע, נאָך אומדרייטטע און עטוואָס־וואַק־
לענדיקע טריט, וואָס וועלן פירן דעם אומדערשראַקע־
נעם דענקער צום אמת און אויך — צו איינוואַקייט.

ה. פּלאַצוועם

פּאַריז

ברוך פון אמסטערדאם

דראמע אין פיר אקטן. ניין בילדער

פ ע ר ז א נ ע ן :

יעמכיע	ברוך
דניאל	מאָנועלאַ
קאָטריין	רחל
נאַכטוועכטער	גבריאל
ערשמער פרנס	רבי יהושע
צווייטער פרנס	רבי אַזאַריאַ
דריטער פרנס	ענריקעז
פערטער פרנס	עוזיאל
ערשמער גאַסט	וואַן-קיפער
צווייטער גאַסט	יאָהאַנעס
דריטער גאַסט	יאן

ע ר ש ט ע ר א ק ט

בילד איינם

א פלאץ אין יאָדנבורט — די יידישע געגנט אין אַמסטערדאַם.
רעכטט — די בית־דין־שטוב, צו וועלכער עס פירן אַ דריי־
פיר טרעפלעך.
פון ביידע זייטן טרעפלעך — אַן אַפענער גאַנעק, וואָס דינט
גלייכצייטיק פאַר אַ באַנק.
פון לינקס קומען אַן, מיט אַ געזעצטן טראַט און שמועס־
דיק געמיטלעך, פיר פרנסים.

ערשטער פרנס: קיין עין־הרע, סעניאָרן! קיין
עין־הרע! שוין לאַנג אַזאַ בירזשע נישט געזען, ווי
היינט!

צווייטער פרנס: אַמסטערדאַם וואַקסט, מיט
גאַטס הילף...

דריטער פרנס: זעגלען אין פאַרט — ממש נישט
אַפצוציילן! סחורות, קונים — פון אַרבע פנות העולם!
צווייטער פרנס: און אויף דער בירזשע — אונז
דזערע ברידער, ווי זאַמד אויפן ברעג פונעם ים! (זיי
לאַכן צופרידן).

ערשטער פרנס: געלויבט השם יתברך, אַן עיר
ואם געוואָרן, אַמסטערדאַם!...

צווייטער פרנס: ניירושלים, אויף לאַנגע
יאָרן...

דריטער פרנס: (צום ערשטן) כּיהאַב געזען, סע־
ניאָר, איר האָט געהאַנדלט זיידנצייג?

ערשטער פרנס: יאָ. אַ פאַרטיע ווענעציאַנער

טיכער און שפּאַנישן בראַקאַט. איר וואָלט אַנגעקוקט
געוועבן — בלוזט און פלייש! און איר?

דריטער פרנס: אַ שיף תבואה געמסחרט. גע-
לויבט דער אויבערשטער, ניט שלעכט געקויפט.

צווייטער פרנס: מען קאַן לעבן אין אַמסטער-
דאַם! דאַנקען גאָט, מען קאַן לעבן!...

(דער ערשטער און צווייטער פרנס גייען אַריין אין בית-
דין־שטוב, דער דריטער פרנס, נאָך זיי, גייט אַרויף אויף די
טרעפלעך. דער פערטער פרנס, וואָס האָט די גאַנצע צייט גע-
שוויגן, נעמט אים אָן פאַרן אַרעם).

פערטער פרנס: איין רגע, סעניאָר!

דריטער פרנס: בית־דין וואַרט!

פערטער פרנס: בלויז איין רגע, (ער פירט אים
אַפּ אין אַ זייט, און שטיילער) סעניאָר, מיכאַעל איז די
נאַכט מיר געקומען צו חלום.

דריטער פרנס: מיכאַעל!?

פערטער פרנס: מיכאַעל דעספּינאַזא, עליו
השלום. ער איז אַריין צו מיר, ווי לעבעדיק, לאַנג גע-
שטאַנען, אָן אַ וואַרט, בלויז טרויעריק געשאַקלט מיטן
קאַפּ און טרערן האָבן אָן אויפהער זיך געגאַסן פון
די אויגן זיינע. לסוף האָט ער אַרויסגעמורמלט, אָבער
אַזוי שטיל, קוים צו דערהערן: יצחק, האָב רחמנות
אויף מיין קינד, האָב רחמנות אויף מיין קדיש!

דריטער פרנס: (שאַרף, מיט שנאה) ברוך האָט
אפּילו קיין קדיש ניט געזאָגט נאָכן פּאַטער!

פערטער פרנס: ער האָט יאָ געזאָגט, סעניאָר!
נישט קיין גאַנץ יאָר אפשר, נישט אַלע טאַג, אָבער
קדיש געזאָגט האָט ער יאָ, און מיכאַעל האָט אַזוי זיך
געבעטן: האָב רחמנות אויף מיין קינד, יצחק!

דריטער פרנס: מיכאַעל, עליו השלום, איז גע-
ווען אָן ערלעכער מאַן און אָן ערלעכער ייד.

פערטער פרנס: קומט אים טאקע נישט אַזאָ
בושה אין קבר.

דריטער פרנס: ווער איז דען שוואַדיק, סעניאָר?!
מיר אפשר?! מיר זיינען פרנסים פון דער קהילה-
אַמסטערדאַם! אויך מיכאַעל איז אַ פרנס געווען! אויף
אונדזער אָרט, וואָרט ער ניט אַנדערש געטאָן! רחמנות
האַבן דאָרף מען קודם אויפן כּלל, סעניאָר!

פערטער פרנס: ברוך איז נאָך אַזוי יונג!
דריטער פרנס: אָבער גענוג רשעות אָפּגעטאָן
— איבערגענוג שוין — פאַר זיין עלטער!
פערטער פרנס: ער קאָן זיך נאָך אַרומזען, חרטה
האַבן...

דריטער פרנס: האָט מען אים דען נישט וויפל
מאַל געוואָרנט, געבעטן זיך ביי אים? ניין, סעניאָר,
בית-דין איז גערעכט. דער כּוס איז איבערפּולט. וואָרטן
— אויף וואָס?! דאָס פייער זאָל, חזילה, זיך פאַר-
שפּרייטן, די קהילה-אַמסטערדאַם זאָל ווערן אַ נעסט פון
אפיקורסות, פון גאָט-לעסטערונג?! אַז נישט דערלעבן
וועלן עס די שונאים! צוויי דורות, סעניאָר, צוויי דורות
האַבן געבויט אונדזער ני-ירושלים, געבויט מיט טרערן
פון פרייד, מיט יראת-שמים! וועלן מיר דערלאָזן, אַז
דער גיהנום-פּלאַם זאָל אַלץ פאַרצערן?!

פערטער פרנס: עס זיינען פאַראַן שטראָפּן, וואָס
זיינען גרויזאַמער ווי די באַגאַנגענע זינד, גרויזאַמער
נישט בלויז פאַרן באַשטראָפּטן, נאָר אויך פאַר די
שטראָפּער. ווי ווייט איז פון חרם ביז טויט?! דער-
מאַנט זיך — דאַקאַסטאַ!...

דריטער פרנס: ער איז ערגער פאַר דאַקאַסטאַן,
ימח שמו! טויזנטער מאָל ערגער! יענער איז כאַטש
געבוירן און דערצויגן געוואָרן אין דער אמונה פון
אונדזערע שונאים, דעם סם פון גלחות האָט ער איינ-
געזאַפּט אין זיך ביינאָם מיטן מילך פון דער אָם!

אבער ברוך? א קינד פון דער קהילה־קדושה־אמ" סטערדאם, א זון פון א פרנס, אויפגעצויגן אין גאטס־ פארכטיקייט! פון קליינ־ווייז אן די הייליקע תורה גע־ דערנט, שפעטער גמרא, ביי אונדזערע רבנים און חכמים, און באַלד אַליין פריי אַרומגעשוואומען אין די טיפסטע וואַסערן פון תלמוד, אַז ס'איז נישט געבליבן פאַר אים קיין שום פאַרבאַרגענע זאַכן אין אונדזערע הייליקע ספרים!

פערטער פרנס: מיכאַעל האָט געהאַפט אויף נחט פון זיין זון, ס'וואַקסט אַ גדול בישראל, פלעגט ער מיר אַפט זאָגן מיט שמחה. גוט, וואָס די אויגן זיינע זעען עס כאַטש נישט צו!

דריטער פרנס: און די רבנים אַליין זיינען דען ניט שולדיק?! געהאַלטן דעם יונג אין איין לויבן, שבחים געטיילט בפרהסיא: — די צירונג פון אַמ־ סטערדאם וועט ער זיין. האַהאַ, די צירונג פון אַמ־ סטערדאם!... — ביז מען האָט פון אים געמאַכט אַ חצוף, אַן עזות־פנים!...

פערטער פרנס: ניין, סעניאָר, למען האמת: ער איז נישט קיין חצוף, נישט קיין עזות־פנים!

דריטער פרנס: די פריינטשאַפט צו מיכאַעלן, עליו השלום, פאַרבלענדט אייך. ברוכס עניוּת איז אַ פאַלשע. דאָס איז דער פרומער אַנשטעל פון דאַמי־ ניקאַנער מאַנאַך, וואָס וויל געווינען אייער צוטרוי, כדי באַד לייכטער אייך צו וואַרפן אויפן שייטער־הויפן. דאָס איז צביעות, סעניאָר! צביעות און שקר! און פחדנות אויך! האָט ער דען געהאַט מוט, דער יונג, זיך אָפן מודה צו זיין, ווען בית־דין האָט אים צום ערשטן מאל גערופן?! ער האָט געלייקנט! געלייקנט שטיין און ביין! ביז מען האָט מיט עדות אים אויפגע־ וויזן, אַז ער זאָגט ליגן, ערשט דאָן האָט ער זיך מודה געווען! און אויך — געהאַט די חוצפה צו טענהן, אַז ער פילט זיך ניט שולדיק!...

פערטער פרנס: ער הערט נישט אויף עס צו שרייען!

דריטער פרנס: ניט שולדיק! ער לעסטערט אַלץ, וואָס אונדז איז היידיק, אַלץ וואָס איז אונדז טייערער נאָך ווי דאָס לעבן גופא, ער גראָבט אונטער די יסודות פון אונדזער אמונה — און איז נאָך ניט שולדיק! ער האָט פאַרלאָזן אַלע זיינע פריינט פון יאָדנבורט און חברט זיך רק מיט גוים, בפרהסיא, אָן קיין שום חרפה — און איז נאָך ניט שולדיק! אַ שלאַנג, סעניאָר, אַ גיפֿ־טיקע שלאַנג האָבן מיר אויפגעהאָדעוועט אויף אונדזער ברוסט! און איצט, פאַר אַ דאַנק, נעמט זי זיך בייסן און וויל אַריינגיסן איר סם אין גוף ביי אונדז און אין דער נשמה. אַזאַ שלאַנג דאַרף מען אַראָפּוואַרפן פון זיך, סעניאָר, און זי צעטרעטן מיט די פיס! זאָל ער גיין, דער יונג, אין גיהנום, פון וואָנען ער איז — צו אונדזער שאַנד! — אויף דער וועלט געקומען! מי־כאַעל־אַליין וואָלט געזחמעט דעם חרם אויף זיין זון! קומט, סעניאָר! ס'איז דאָ אַ הסכם פון גאַנץ בית־דין.

פערטער פרנס: גאַנץ בית־דין?! נו, און רבי יהושע?! ... (דער דריטער פרנס ענטפערט נישט, ציט מיט די אַקסלעט) אַזעלכע תלמידי־חכמים, ווי רבי יהושע, זיינען נישט פאַראַן קיין סך אין אונדזער דור!

דריטער פרנס: איך לייקן נישט, הלילה, רבי יהושע איז אַ גדול בתורה. אַבער ברוך איז יאָר־לאַנג געווען זיין לייבלינג, דער בעסטער תלמיד זיינער, און אויך, אַז אַך און וויי — כמעט אָן אייגענער, דער חתן פון אָן אייניקל...

פערטער פרנס: גייט עס טאַקע אויך וועגן אַ יידישער טאַכטער, אַ יתומה...

דריטער פרנס: רבי יהושע האָט לאַנג שוין די תנאים אָפגעשיקט, נאָך ווען מיכאַעל האָט געלעבט!

פערטער פרנס: מען שמועסט אַבער, חתן־כלה

טרעפן זיך ווייטער באהאַלטענערהייט...

דריטער פרנס: הייסט עס, ער פאַרפירט נאָך אַ יתומה אויך?! מאַכט אומגליקלעך אַן אומשולדיק יידיש קינד?! גלויבט מיר, סעניאָר, וואָס פריער מיר וועלן אים פאַרטרייבן, אַזיך געזינטער וועט זיין!

(די טיר פון בית־דין שטוב עפנט זיך און סקומט אַרויס ענריקעז, דער בית־דין־שמש)

ענריקעז: (מיט אַ פאַרנויג) קהל וואָרט, סעניאָרן!
בית־דין וואָרט!

דריטער פרנס: מיר גייען. (גיט אַרויף אין בית־דין־שטוב, דער פערטער פרנס — נאָך אים; ביידע פאַרשווינדן).

ענריקעז: (אַליין); גייט פאַמעלעך אַראָפּ פון די טרעפלעך) נו, אַ וועלט, אַ וועלט געוואָרן!... מיכאַעל דעספינאַזאַס זון!... דוכט זיך, אַזאַ וואויף יינגל געווען — שטיל און גוט און אַ מתמיד און אַ בעל־דרך־אריך!... היינט גיי פאַרשטיי!... (ער זעצט זיך, טראַכט אַ וויילע, שאַקלט מיטן קאַפּ) צוריק גערעדט, אַפגעהיט זאָל מען ווערן פאַר אומגערעכטיקייט!... איידער צו זיין אַן אַרע־מאָן, איז גלייכער שוין טאַקע אינגאַנצן נישט געבוירן ווערן! אמת מען פרעגט ניט ביי קיינעם קיין דעה, צי יאָ קומען אויף דער וועלט, אַדער נישט... (קרעכצט) כיוואָלט, אדרבא, אַ בעלן געווען צו וויסן, צי מען וואָרט עס געמאַכט אַזאַ רעש וועגן חפץ פון סעניאָר לעאַן דע פינדעאָ, אַדער גאַר וועגן סעניאָר אַברבנלס תכשי־טים... אַי, רבונו דעלמא, שוין צייט משיח זאָל קומען, שוין די העכסטע צייט!... (באַמערקט עפעס פלוצלונג הינטער דער בינע, רעכטס, און צעשרייט זיך) דניאל!... דניאל!... שוין זאָלסטו מיר אַהער גיין!... הערסט?! (הויבט זיך אויף, גייט שנעל אַרויס און קומט באַלד צוריק, פירנדיק פאַרן אויער אַ בלייך יינגל פון אַ יאָר צען — זיין אייניקל דניאל).

ענריקעז: כוועל דערציילן דעם טאטן, דניאל,
געדענק!... כוועל דערציילן!... אַנשטאַט צו זיצן און
לערנען, ווי עס באַדאַרף צו זיין, לויפסטו גאַר אַרום
צו אַלדי גוטע יאָר!

דניאל: כ'בין אַרויס אויף איין וויילע, זיידע, אויף
מיין נאמנות!... האָב איך געוואָלט שוין דעם זיידן גוט-
מאַרגן-ביטן...

ענריקעז: (לאַכנדיק) אַן איינפאַל אַביסל — גוט-
מאַרגן-ביטן!... נו, גוט-מאַרגן, גוט-יאָר! פאַרטיק!
קאַנסט שוין איצט לויפן געזונטינקערהייט צוריק אין
חדר.

דניאל: זיידע... (ער שלאָגט זיך אַ וויילע מיט
דער זעה) ס'איז אמת — מען משפּט איצט ברוכן אין
בית-דין-הויז?...

ענריקעז: האַ?!! פון וואָנען ווייסטו עס?!...

דניאל: די יינגלעך זאָגן...

ענריקעז: אַהאַ, איצט זע איך שוין, וואָס דאָ
איז פאַר אַ גוט-מאַרגן-ביטן!... מען האָט דיך געשיקט
אַהער אויסצושפירן, דניאל!... מען האָט דיך געמאַכט
פאַר אַ מרגל, דניאל!... די חברים דיינע האָבן דיר
געזאָגט: כאַפּ זיך אַקאַרשט צו צום זיידן דיינעם און
דערוויס זיך, ווי עס האַלט!... און דו ביסט נישט פויל
און דו פאַלגסט!... איז עס אַזוי, יאַ, צי ניין?!!... קוק
מיר אָבער גלייך אין די אויגן!...

דניאל: (קוקט אים אין די אויגן), יאַ, זיידע,
ס'איז טאַקע אַזוי...

ענריקעז: אַי, דניאל, דניאל!... אַ גמרא-בחור
נאָך!... באַלד צען יאָר, קיין עין-הרע, און איז מבטל
פון דער תורה!...

דניאל: (מיט טיפן ערנסט) זיידע, ס'איז אמת —
ברוך זאָגט, אַז די הייליקע תורה איז אין די הענט
פון די סעניאָרן רבנים, ווי אַ וואַקסענע נאָז, וואָס

מען קאן זי דרייען אין אלע זייטן? ... (ער נעמט אן זיין נאָז מיט צוויי פינגער און דרייט זי פאַמעלעך).

ענריקעז: רחמנא ליצלן! ... וואָס? ... ווי האָסטו געזאָגט? ... און לאָז נאָר צורו די נאָז דיינע! ... (דניאל פּאָלגט תיכף) ווער האָט עס פאַר דיר גערעדט אַזעלכע רייד? ... תיכף זאָסטו זיך מיר מודה זיין, הערסט, דניאל? ...!

דניאל: (דערשראָקן) אלע יינגלעך, זיידע! ... די בחורים פון ישיבה אויך... זיי לאַכן... איך בין ניט שולדיק! ...!

ענריקעז: גאָט זאָל זיך מרחם זיין! ... חלול-השם! ... פון דיין מויל זאָל מער אַזעלכעס נישט ארויס, הערסט? ... קום נאָר אַהער! ... (ער ציט אים צו נעענ-טער צו זיך) געדענק, דניאל, דו זאָלסט מיר זיין אַן ערלעכער און פרומער ייד! ... געדענק, וואָס איך זאָג דיר אָן... (שטילער) און וועגן די סעניאָרן רבנים זאָל-סטו נישט דערוועגן זיך אַ וואָרט אַרויסצוברענגען — דיין זיידע איז נישט קיין פרנס, נאָר אַ בית-דין-שמש — הערסט, דניאל? ! און דיין טאַטע איז נישט קיין גבאי, נאָר אַ יגיע-כפיים, נעבעך — הערסט דניאל? ! הערסט, וואָס איך רייד צו דיר? ...!

דניאל: איך הער, זיידע, אַוודאי הער איך!

ענריקעז: אַ וואַקסענע נאָז! ... רבונו של עולם — כלו כל הקצין! ... משיח-צייטן! ... בלינדע אפילו קאַנען שוין איצט זען, אַז משיח איז נאַענט! ... טויבע קאַנען הערן, ווי ער קלאַפט אין די טירן! ... און דו, דאַנקען גאָט, ביסט נישט בלינד און נישט טויב! ... (ער שאַקלט מיטן קאַפּ אויפגערעגט) זאָג מיר נאָר, קאַפּ-מענטש מיינער, אמת, דו פאַרנעמסט זיך טאַקע אַזוי מיט וואַקסענע נעזער — אַבער וואָס פאַר אַ יאָר היינט איז, ווייסטו? !

דניאל: וואָס פאַר אַ יאָר? ... געוויס ווייס איך,

זיידע! ... עס איז דאָס יאָר 1656! ...

ענריקעז: געלויבט דער אויבערשטער, אבי דו ווייסט! ... דאָס ערשטע לייטיש וואָרט, וואָס איך הער היינט פון דיר! ... 1656! ... דאָרף מען האַלטן קאַפּ, דינאָל! ... אַנשטעלן אויג-אין-אויער! ... ווייל ער דער-נענטערט זיך, ער דערנענטערט זיך, משיח! ... נו, גיי, בטל נישט מער קיין צייט! ... און דערוועג זיך נישט קומען אַהער מיר גוט-מאַרגן-ביטן, הערסט? ... (ער דרייט אים לייכט פאַרן אויער און לאָזט אים אָפּ; דאָס יינגל אַנטלויפט, ווי אַ פּייל פונעם בויגן; ענריקעז בלייבט אַליין, שמייכלט, שאַקלט מיטן קאַפּ) אַ וואָק-סענע נאָו! ... אי, טאַטע-פאַטער! ...

(עס קומט אַריין דער האַלענדישער זשאַנדאַרם וואָן-קיפּער).
וואָן-קיפּער: (פון ווייטן נאָך, פריינטלעך) מינ-הער ענריקעז! ...

ענריקעז: (גייט אים אַנטקעגן) מינהער וואָן-קיפּער! ... אַ גאַסט, אַ גאַסט! ... (זיי באַגריסן זיך) שוין לאַנג נישט געווען אין אונדזערע מקומות! ...
וואָן-קיפּער: נישט אויסגעקומען אַלץ. ווי גייט'ס, ענריקעז? ... נאָך אַלץ זשאַנדאַרם ביי די מינהערן רבנים? ...

ענריקעז: (לאַכט) אָט ווי איר זעט! ... און איר? ...
וואָן-קיפּער: ווי געוויינלעך — זשאַנדאַרם ביי די מינהערן רעגענטן פון שטאָט אַמסטערדאַם! ... נישט פאַר אונדזערע יאָרן, אַרויפצוציען אַ נייע הויט אויף זיך! אַביסל שפעט שוין! ... קאַלעגן זיינען מיר געווען און קאַלעגן וועלן מיר אַזוי מסתמא פאַרבלייבן ביזן סוף! ... (ער לאַכט) איר ברענג אַ בריוו צו אייער הויפט-רבי, מינהער מאַרטייראַ, פונעם שטאָט-ראַט. באַפוילן: איבערגעבן מינהער מאַרטייראַן אין די הענט און וואָרטן אויף אַ תשובה.

ענריקעז: רבי מאַרטייראַ איז איצט פאַרנומען.

וואָן קיפּער: נו, מילא, מיר וויסן דאָך ביידיע פון סוד: אַ זשאַנדאַרם האָט שטענדיק צייט... (ער זעצט זיך, ענריקעז נעבן אים) אָט אַ היץ!... (ער ווישט זיך דעם שווייס) זאָגט מיר, ענריקעז, אין שטאָט האַלט מען אין איין שמועסן וועגן משיח אייערן... ס'איז טאַקע אמת — ער קומט אינגיכן? ...!

ענריקעז: אמת!... מען וויסט אפילו גענוי שוין, ווען ער קומט!... אינעם יאָר פון די דריי זעקסן!... אין 1666!...

וואָן-קיפּער: אזוי? ...! הערט אַ מעשה!... און ווי-דער, (טראַכט אַ וויילע) ס'לייגט זיך טאַקע אויפן שכל!... די היידיקע עוואַנגעליע זאָגט: „און זיין צאָל איז זעקס הונדערט זעקס און זעכציק...“

ענריקעז: אַט-אַט!... פונקט אין צען יאָר אַרום!... שוין זעענטער ווי ווייטער, וואָס?! (ער לאַכט) קאָנט איר טאַקע זאָגן דעם ידיד אייערן, ענריקעזן (ווייזט אויף זיך), אַז אויב ער וויל דערלעבן צו שופר של משיח, דאַרף ער זען דערשלעפן דאָס אַלטע זעקס ביינער נאָך צען יאָר צייט!... אלא, ווען גישט, וועט ער, זאָל ער מיר מוחל זיין, שטאַרבן ווי אַ נאָר!... (לאַכט) אמת, אַז משיח וועט קומען, וועט מען אויפשטיין תחית-המתים. איז אָבער, ראשית, גלייכער צו פאַרשפאַרן זיך איבעריקע טרחה... והשנית, איז'ס אפשר זיכערער אויך — ווי מיינט איר? ...! (זיי לאַכן ביידע) און צען יאָר לעבן — וואָס איז צען יאָר ביים רבונג של עולם? ...! אפילו גישט קיין פינטל מיטן אויג!... (געלעכטער).

וואָן-קיפּער: אַט דאָס הייסט אַ בשורה!... (ער קלאַפט אים גוט-ברודעריש אין פלייצע) ס'טוט מיר הנאה פאַר איך, ענריקעז, ס'טוט מיר העכסט הנאה, ווי איר זעט מיך לעבן!... אין צען יאָר אַרום, ווי נאָר אייער משיח טוט קומען, הויבט זיך אָן דאָס אמתע הימדישע קיניגרייך אויף דער ערד, און דאָס הייסט, אַז אַלע מענטשן — און די יידן אין דער ערשטער ריי

— וועלן זיך באַקערן צום קריסטלעכען גלויבן!...

ענריקעז: (דערשטוינט) האָ? ...!

וואַן־קיפּער: זיכער, וואָס זיכער הייסט!...

ענריקעז: (אַביסל פאַרלוירן) חלילה, חלילה!

נעמט נישט פאַר אומגוט, אָבער עפעס שטימט דאָ נישט
אין חשבון... (און שוין זיכערער, מיט אַ שמייכל) ס'קאָן
נישט זיין, וואַן־קיפּער!... איר זייט זיך טועה!

וואַן־קיפּער: (אומצופרידן) איך בין זיך טועה?!

ענריקעז: זעט, אדרבא, אַזיין: אויב ס'וואַלט

געווען באַשערט, אַז יידן זאָלן זיך שמדן, טאָ צו וואָס
וואַלט מען געדאַרפט דאָס לאַנגע וואַרטן, איך בעט אייך
זייער — גאַנצע טויזנט זעקס הונדערט זעקס און זעכציק
יאָר?! וואַלט דאָך שוין גלייכער געווען אַפּצוטובלען
זיך באַצייטנט, ביים סאַמע אָנהויב, כ'מין — מיט אייער
ישו אינאיינעם? ...!

וואַן־קיפּער: אַוודאי וואַלט גלייכער געווען!...

גלייכער פאַר אייך און גלייכער פאַר דער גאַנצער וועלט,
איר מעגט מיר זיכער טרויען!

ענריקעז: איז עס אָבער נישט געטאָן געוואָרן,

וואַן־קיפּער! און פאַרוואָס, מיינט איר? סתם אַזוי?!
ניין!... ווייל דער אויבערשטער האָט עס נישט גע-
וואַלט! און ער וויל עס איצטער אויך נישט, וואַן־
קיפּער!... והראיה — אַט זיינען מיר דאָך, קיין עיין־
הרע, אַליץ דאָ, מיט אונדזער קהל, מיט די סעניאָרן
רבנים און דיינים אונדזערע! איז אַ סימן, מין פריינט,
אַז איינס פון די ביידע: אַדער, אַז משיח וועט קומען,
וועט קיין שום שמד נישט זיין, און יידן וועלן, אם
ירצה השם, בלייבן יידן עד סוף העולם, אַדער, חס
והחילה, דער משיח וועט קיין משיח נישט זיין —
ס'הייסט, נישט דער אמתער משיח!...

וואַן־קיפּער: (שוין אויפגעבראַכט) פאַוואַליע, פאַ-

וואַליע, ענריקעז!... נישט דער אמתער משיח?! וואָס

דען הייסט עס — אַ פּאַלשער משיח אפשר? !... די
הייליקע עוואַנגעליע זאָגט יאָ, קומט איר זאָגן ניין? !...
איר פאַרגעסט, אַפּנים, גוטער ברודער, אַז איין מאָל
האַט איר שוין געמאַכט אַזאַ מין קונץ: באַשולדיקט
אין פּאַלשע נביאות עמיצן, וואָס איז... וואָס פאַרנעמט
אַ גאָר הויכגעשטעלטן פּלאַץ אַט דאָרטן... (ער ווייזט
אויפן הימל, שמייכלט) און מיט וואָס דאָס האָט זיך
פאַרענדיקט, ווייסט איר שוין אַליין... עפעס קלויבט איר
זיך מיר איבערחזון די זעלבע שפּיל, האָ? !

ענריקעז: גאָט באַהיט!... איר קאָנט זיין אינ-
גאַנצן רואיק, וואָן-קיפּער!... די זאָך איז דאָך, פאַר-
שטייט מיך, אַזאַ: אייער משיח איז דאָך שוין לאַנג געקו-
מען, נישט אמת? ! גייט עס דאָך איצטער אין אונדזער
גואַ? ! אוי, גאָטעניו, דאָרפן מיר אים, ממש נויטיק, ווי
דאָס לעבן!... אַבער—לויט אונדזער געשמאַק!... און אויב
חלילה, ער זאָל זיך דווקא וועלן פאַרעקשנען, אַז, איר
פאַרשטייט, יענע מעשה, איז — מוחל! זאָר ער בע-
סער זיצן זיך דערוויילע געזונטערהייט פון וואַנען ער
דאָרף קומען!... ס'איז נישט קיין געאיייל!... יידן זיינען
געוואוינט צו וואָרטן, וועט מען וואָרטן נאָך אַביסל!...
וואָן-קיפּער: הם!... (טראַכט אַ וויילע, צעלאַכט
זיך הילכיק) אַי, ענריקעז, ענריקעז!... ווייסט איך דאָרט
דער גוטער יאָר, עפעס הויבט איר מיר אַן ריידן גאָר
ווי אַן אפיקורס. (ער לאַכט, ווערט פּלוצלונג ערנסט,
קוקט אָן ענריקעזן שאַרף און פאַרשנדיק) ביי גאָט, דאָס
זייט איר אפשר, האָ? !...

ענריקעז: איך? !... וואָס איך? !...!

וואָן-קיפּער: דער אפיקורס!

ענריקעז: וועלכער אפיקורס? !...!

וואָן-קיפּער: מען ווייסט, ענריקעז, מען ווייסט!...

ביי אייך אין יאָדנבורט גייען אויך אום אפיקורסים!...
אַט דאָ אין בריוו — איר זעט? ... (ער ווייזט דעם בריוו)

אַט דאָ רעדט זיך טאַקע וועגן אפיקורסים אייערע!...
 ענריקעז: אין בריוו פון שטאַט־ראַט? ...
 וואַן־קיפּער: יאָ, ענריקעז!...
 ענריקעז: דער קריסטלעכער שטאַט־ראַט פון אַמ־
 סטערדאַם קימערט זיך וועגן יידישע אפיקורסים?
 וואַן־קיפּער: ווי ס'איז פאַראַן אַ גאַט אין הימל!...
 ענריקעז: (אַ וויילע ווי געפלעפט) וואָס האָב איך
 איך געזאָגט, וואַן־קיפּער: משיח־צייטן! אַ בלינדער
 קאַן שוין זען — ס'איז משיח־צייטן!...
 וואַן־קיפּער: (מיט טריאומף) אַהאַ, היסט עס,
 איר זייט מסכים מיט דער הייליקער עוואַנגעליע!
 ענריקעז: מסכים — וואָס היסט מסכים? ...! אַז
 משיח זאָל קומען אין צען יאָר אַרום? ... כ'מין — איך
 קאַן באַשטיין אויף פריער אויך! ... אָבער (ער לאַכט)
 וואָס שייך... יענע זאך — לאַ!... שלאָגט זיך עס אַרויס
 פון קאַפּ, וואַן־קיפּער!... דאָס טויף־וואַסער זיינען מיר
 איך מוחל! ... מוחל, וואַן קיפּער! ... במחילה גמורה
 — מוחל!...

פאַרהאַנג

בילד צוויי

ביי מאַנועלאַן. אַ באַשיידענער צימער. אַ סך ביכער. אַפטישע אינסטרומענטן. מאַנועלאַ, אַ פרוי אין די הויכע זעכ-ציקער, מיט נישט-פאַרוועלקטע סימנים פון גרויסער שיינקייט, שטייט ביי דער טיר, וואָס איז צעעפנט, און שרייט אַרויס צו עמעצן.

מאַנועלאַ: און דיין פוס זאָל דאָ מער ניט שטיין, הערסט?! מיין הויז איז זיין הויז!... ער וועט דאָ וואוינען אזוי לאַנג, ווי ער וועט וועלן! נישט דו וועסט מיך לערנען! איך בין מאַנועלאַ!... מאַנועלאַ אליווייראַ דע גאַמעץ!... ברוך איז מיין בלוט!... און ער האָט מער קיינעם נישט אויף דער וועלט!... ווייל איידער אַזאַ שוועסטער, ווי דו, איז שוין גלייכער — אַ שטיין!... (זי פאַרקלאַפט ראַשיק די טיר, מורמלט) קלייניקע נשמות, איינגעשרומפּענע, פאַרדאַרטע, ווי אַלטע סקאַ-רינקעס!... זי ציטערט, אַ קונה זאָל איר אַמאָל נישט אַפּקומען צוליב ברוכן... זי קאָן זיך ניט שענקען, אַז זי וועט צוליבן ברודער פאַרלירן די קלענסטע קור-פערנע מטבע... און דער שוואַגערל קאַסערעס ציטערט פאַר זיין כסא-הרבנות, פאַר די פרנסים... (זי לאַכט מיט חוק, קוקט זיך אַרום, איר בליק פאַלט אויף אַ געמאַלטן פאַרטערט, וואָס הענגט אויף דער וואַנט; זי גייט צו נעענטער, באַטראַכט אים אַ וויילע, מורמלט) וואָס זי קאָן אויסטראַכטן — אַ רויבער!... מרשעת!... (עמיצער, הינטער דער בינע, וויל עפענען די טיר; מאַנועלאַ לאַזט זיך לויפן מיט רציחה) וואָס איז ווי-דער?!... כ'האַב דאָך דיר אַנגעזאָגט, זאָלסט זיך נישט דערוועגן!... (זי רייסט אויף די טיר; ס'באווייזט זיך אַ יונג מיידל, וואָס שטייט צעשראַקן; מאַנועלאַ קוקט

זי אן א רגע, דערשטוינט, כאפט זי באלד ארום און דריקט צו צו זיך? רחל? !... דו גאר, טייבעלע מיינס? !... זיי מיר מוחל, קינד! !... כ'האב געמיינט, ס'איז די מרשעת רעבעקא... נאר וואס זי ארויסגעווארפן... נו, קום, קום אריין! !... (זי פארמאכט הינטער איר די טיר; רחל הויבט אן צו וויינען) און אן טרערן, טייבעלע מיינס! !... אן טרערן, איך בעט דייך! !...

רחל: (וויינענדיק) סעניארא... סעניארא מאנר-עלא...

מאנועלא: (שטרענג) נו, הער אויף צו וויינען, זאג איך דיר! !... וואס האט איר אלע דא פאר א מידה אזוי פיל טרערן צו פארגיסן? !... !

רחל: איבערמארגן, סעניארא... איבערמארגן... (קאן נישט פארענדיקן).

מאנועלא: וואס, איבערמארגן? !... רייד! !...

רחל: דער חרם! !... דער חרם, סעניארא! !...

מאנועלא: אז נישט דערלעבן וועלן עס אונר-דערע שונאים! !... נישט איין איבערמארגן געווען שוין באשטימט, הארץ מיינס! !... האסט פארגעסן? !

רחל: דאס מאל... ענדגילטיק... גאנץ בית-דין און אלע פרנסים... צוזאמען באשלאסן...

מאנועלא: מען האט בטל געמאכט נישט איין באשלוס שוין! !... נו, גענוג געוויינט! דו קאנסט רק וויינען, טייבעלע מיינס. דאס איז נישט קיין קונץ! אז מען האט ברוכן גערופן צום בית-דין — האסטו געוויינט. אז דיין זידע האט ברוכן אפגעשיקט די תנאים — האסטו ווידער געוויינט... געוויינט און אראפ-געלאזט דעם קאפ.

רחל: וואס האב איך דען געקאנט טאן, סעניארא? !
מאנועלא: וואס דו האסט געקאנט טאן? (זי לאכט, קוקט אויף רחלען מיט ביטול און רחמנות גלייכ-צייטיק) דער גוטער יאר ווייסט אייך, סארא דוד איר

זייט דא אויפגעוואקסן, אין דעם נידערלאַנד! ... וואָס
אייגנטלעך פליסט ביי אייך אין די אַדערן — זאָג —
רויט בלוט, אַדער מוטנע וואַסער פונעם אַמסטער־טייך? !
וואָס דו האָסט געקאָנט טאָן! ... ווען עס טרעפט אויף
מיר — קוק מיך אָן, האַרץ מיינס! — איך וואָלט גע-
וואוסט שוין וואָס צו טאָן! ... ביז בלוט וואַרט איך זיך
גשלאָגן, אַ ווערט איבערגעקערט — און כ'וואָלט אויס-
געפירט מיינס!

רחל: העלפט אונדו, סעניאָראַ! ... אויב ס'זאָל,
חליטה, דערגיין צום הרם, וועל איך עס נישט איבער-
שעבן! ...

מאַנועלאַ: נאַרישקייטן! ... ס'רעדט זיך אַזוי
לייכט — נישט איבערלעבן! ... ס'איז נישט אַזוי פשוט!
מען זאָגט, דער מענטש איז די קרוין פון דער באַ-
שאַפונג. ווייסט פאַרוואָס? ווייל קיין שום לעבעדי-
קער נפש קאָן נישט אַריבערטראָגן אַזוי פיל, וויפל
עס פאַרטראָגט דער מענטש. אָט, נעם מיך אַשטייגער:
וויפל האָב איך שוין, אין מיין לעבן, נישט דורכגע-
מאַכט, וואָס נישט צוגעזען — טויט, יסורים, פאַר-
צווייפלונג, אַנטוישונג! וויפיל מאָל האָט זיך מיר אויס-
געוויזן — אַן עק, מער ליידן איז נישט מעגלעך, דאָס
האַרץ וועט מער נישט אויסהאַלטן! ... און דו זעסט —
ס'האַלט אויס! (פויזע; זי בייט דעם טאָן) וואָס איז
דאָרט געווען ביי זיי, אויף דער אסיפה? דער זיידע
האַט דיר עפעס דערציילט?

רחל: מען האָט... ווידער עדות געזאָגט...

מאַנועלאַ: ווער — מען?!

רחל: (שטייל) גבריאַל.

מאַנועלאַ: גבריאַל! ... (קוקט זי אָן אַ וויילע)
ס'איז אמת, ער קומט לעצטנס אַפט צו דיר, גבריאַל? ...
רחל: נישט צו מיר, סעניאָראַ! ... איך שווער
אייך! ... צום זיידן! ... (און שטיילער) וועגן קבלה־ענינים...

מאָנועלאַ: (שאַקלט מיטן קאַפּ) זאָל זיין — צו דיין זידן!... און נאָך וועגן קבלה!... (ציט מיט די אַקסלעטן) וואָס האָט ער דאָרט ווייטער געמסרט ? רחל: אַלץ דאָס זעלבע. אַז ברוך חברט זיך כסדר מער מיט קריסטן, אַז ער זאָגט — מלאכים זיינען אַן אויסטראַכטעניש, קיין יענע ווערט איז נישט פאַר-ראַן...

מאָנועלאַ: משוגע, משוגע, זיינען זיי אַלע! . . . מלאכים, יענע וועלט — צוליב דעם גייט מען אַרייַן-וואַרפֿן אַ מענטשן אין חרם!... און ברוך אויך איז נישט ביים גאַנצן זינען! וואָס פאַר אַ חילוק איז אים, צי ס'זיינען יאָ דאָ מלאכים, צי נישט, צי ס'איז פאַראַן אַ יענע ווערט, צי נישט? !... רייד, רייד, פוסטע רייד!... פאַרשפּילן אַ לעבן צוליב רייד!... אין מיינע צייטן, ביי אונדז, אַז מען פלעגט שטעלן דאָס לעבן אין קאַן, האָט מען כאַטש געוואוסט פאַר וואָס — פאַר ערע, פאַר ליבע, (שטילער, פאַרטרוימט) פאַרן בליק פון אַ פרוי... (פּוויז) און דאָ — צוליב ווערטער!... פאַרוואָס פירט מען אַזוי פיל וויכוחים, אין אייער אַמסטערדאַם? ! וואָס פאַר אַ משוגענע איינגעליבטקייט האָבן זיי דאָ אַלע — אין רייד? !... (זי צעלאַכט זיך מיט חווק, בלייבט אַ ווילע שטייג) וואָס האָבן זיי דאָרט באַשאַסן, אויף דער אסיפה ?

רחל: אויב ברוך וועט ניט תשובה טאָן, אויב ער וועט, פאַר גאַנץ קהל, נישט אַפרופן ביז איבער-מאַרגן...

מאָנועלאַ: ער וועט אַפרופן!... דו מוזט זען, ער זאָל עס טאָן!

רחל: איד, סעניאָראַ ? !

מאָנועלאַ: דו, טייבעלע מיינס, דו!... נישטאַ אַזוינס אויף דער וועלט, וואָס אַ יונגפרוי זאָל נישט קאַנען פּוועלן ביי דעם, וואָס האָט זי ליב!

רחל: סעניאָראַ מאַנועלאַ, איך ווייס נישט, צי
ברוך ליבט מיר נאָך. ער איז אַזוי מאַדנע געוואָרן.
תמיד פאַרטראַכט, פאַרטראַגן. ער גיט צומאָל קיין
שמייכל נישט צו מיר.

מאַנועלאַ: פאַרדענק אים נישט, רחל. אים איז
שווער אויפן האַרצן.

רחל: ווער ווייסט, אפשר האָט ער, צווישן די
נייע פריינט זיינע, די קריסטן, געפונען עמיצן, וואָס
איז געלערנטער פאַר מיר, שענער פאַר מיר...

מאַנועלאַ: קינדערייען!... ברוך איז ערלעך און
ריין ווי קרישטאָל, און דו ביסט שיין, ווי אַ בת־מלכה!...
נישט מער (קוקט זי אָן אַ וויילע, שמייכלענדיק) גיי
ווייס אייך, קינדער פון אַמסטערדאַמער יאָדנבורט!...
ווייז די אויגן דיינע, האַרץ מיינס! (זי הויבט איר אויף
דעם קאָפּ, קוקט אַריין אין די אויגן, מיט אַ שמייכל)
אויגן האָסטו — ווי צוויי ליכטיקע שטערן, גרויסע,
קלאַרע, פינקלענדיקע. אָבער אין אַזעלכע אויגן פלעגט
ביי אונדו, אַמאָל, גליען אין דער טיף אַ מין פּרעמל אַ
רויטלעכט און ביי אייך, אין אַמסטערדאַם — איז דאָס
פלעמל אַוועק... (זי לאַכט) מען דאַרף וויסן, ווי צו
באַגיין זיך מיט אַ חתן, טייבעלע מיינס!

רחל: סעניאָראַ... (זי פאַרהאַקט זיך) איך האָב
פאַר ברוכן... מורא!

מאַנועלאַ: נישט גוט, טייבעלע!.. זייער נישט
גוט!... דאָס וואָלט ער פאַר געדאַרפט מורא האָבן!

רחל: איך בעט אייך, סעניאָראַ, לערנט מיר אויס
עפעס אַ שפרוך... אָדער אפשר ווייסט איר — אַ גראָז,
אַ געוויקס, אַ ליבע־געטראַנק, האַ??

מאַנועלאַ: ניין, האַרץ מיינס. איך קען נישט
קיין שפרוך און ווייס נישט פון קיין גראָזן. אַ ליבע־
געטראַנק, זאָגט מען, איז אפילו יאָ פאַראַן, אָבער צו
וואָס דאַרפסטו עס?? אַמשטאַרקסטן באַטרינקט דער

מיידלשער חן, וואָס איז אַ מתנה פון גאָט. און דו
ביסט פול מיט חן.

רחל : סעניאָראַ, האָט איר אַליין טאַקע... קיינמאַל
נישט ? ... באמת ? ! קיין שום שפרוך ? ! ...

מאַנועלאַ : קיינמאַל נישט, רחל, קיינמאַל נישט.
(פאַרטראַכט זיך) און אין מיינע יונגע יאָרן, ווייסט אין
גאָט, ווי מען האָט זיך געליבט אין מיר... אוי, האָט
מען זיך געליבט אין מיר, האַרץ מיינס !... (צעלאַכט זיך
לאַנג) אפילו אַ פירשט האָט זיך פאַרליבט !... (לאַכט
נאָך שטאַרקער) אָן שפרוכן, אָן גרעזער, אָן געטראַגן
קען !... אפילו קיין פאַרב איז קיינמאַל אויף מיין הויט
נישט געקומען !... און קיינמאַל נישט קיין צירונג, בלוז
דער פעכער אין האַנט. (זי נעמט פון שענקל אַ פעכער)
זעסט, טייבעלע מיינס ? (טוט אַ צענעפן דעם פעכער,
איין מאָל, אַ צווייטן מאָל, לאַזט זיך פאַמעלעך איבער
דער בינע, ווי אין אַ טאַנץ, און לאַכט, לאַכט אָן אויפֿ-
הער ; מיטאַמאַל ווערט זי שטיל, ווי אויסגעלאַשן, פאַר-
מאַכט פאַמעלעך דעם פעכער) יא, האַרץ מיינס, אַ סך
יאָרן זיינען שוין פאַרלאַפן זינט דער צייט, אַ סך יאָרן...
(פּויע ; און פּלוצלינג) ברוך גייט !

(זי טר עפנט זיך ראַש, סקומט אַריין ברוך ; ער איז
בליק, דערשיטערט).

ברוך : (קוקט זיי אָן אַ וויילע שטאַך, מורמלט)
מאַנועלאַ !.. רחל !.. (וויל עפעס זאָגן, מוז מאַכן אַן
אַנשטרענגונג) איר... ווייסט ? איר ווייסט שוין ? !... !

רחל : און דו אויך ? ...

ברוך : כּהאַב באַגעגנט ענריקעזן.

מאַנועלאַ : זעץ זיך, ברוך.

ברוך : (ווי נישט הערנדיק) ס'איז נישט מעג-
לעך !... ס'איז אָן אומזין !... זיי האָבן נישט קיין רעכט !... !
וויפל מאַל כּ'בין צו בית-דין גערופן געוואָרן, בין איך
געגאַנגען. מיט אַ ריין געוויסן געגאַנגען !... אַיטלעכס

מאָל אויפגעקלערט: כ'בין אומשולדיק, מיט מיר איז
דער אמת!... וואָס מיינען זיי אין בית-דין-הויז — מען
קאָן דעם אמת פארשיטן, דערשטיקן אים אין האַס,
דערהרגענען מיט שנאה? ...!

רחל: ברוך, דער זידע האָט געזאָגט: אויב דו
וועסט טאָן, וואָס דיר ווערט געהייסן, אויב דו וועסט
אָרופֿן...

ברוך: (רייסט איר איבער) אָבער וואָס האָב איך
דען אָפצורופֿן?!... כ'האָב עפעס-ווען פארעפנטלעכט
אין שריפט?!... אָדער פארשפרייט אין כתב-יד?!...
ערגעץ-וואו געפריידיקט?!... וויכוחים געפירט?!... אין
אויב אפילו יאָ — איז עס דען נישט מיין רעכט?!...!

מאַנעלע: דאָס טענה איך דאָך: ס'איז משוגעת!
זעץ זיך, ברוך!... לויף נישט אזוי אַרום איבערן שטיב!
פאָלג מיין עצה — גיי צו די סעניאָרן רבנים און זאָג
זיי דאָרט אַלץ, וואָס מען פארלאַנגט פון דיר.

ברוך: אַלץ, וואָס מען פארלאַנגט?!... אַלץ —
קיין האָר נישט ווייניקער?!... (ער לאַכט ביטער) און
וואָס פארלאַנגט מען, ווייסטו?!... כ'זאָג זאָגן, אָ דער
מענטשלעכער שכל איז הבל הבאים, אָ מען דאַרף
נישט פרעגן, נישט זוכן, נישט דענקען, נישט פאַרשן?!
וואָס נאָך? אָ דער הימל איז פול מיט מלאכים און
שרפים, און די ערד ווימלט מיט שדים און רוחות, מיט
מכשפות און גלגולים?!... אָ גאָט וואוינט אין די הימ-
לען, זיצט אויף אַ גילדענעם טראָן, האָט הענט, האָט פיס,
גייט, שטייט, איז אייפערזיכטיק, מאַכט טעותים, האָט
תרטה?!... אַלץ שוין, וואָס?!... ניין, נישט אַלץ, שיער
דעם עיקר נישט פאַרגעסן: אונדזער פאָלק איז דאָס
אויסדערוויילטע צווישן אַלע פעלקער, — און די סע-
ניאָרן רבנים זיינען, נאַטירלעך, די אויסדערוויילטע פון
צווישן אונדזער פאָלק... אָט דאָס ווילסטו זאָגן, איך זאָגן,
מאַנעלע?!... אָט די דאָזיקע אמתן?!...!

מאָנועלאַ: נישט דער אמת איז דער עיקר, ברוך.
דער עיקר איז — דאָס מענטשלעך גליק. די אַלע פלוז-
דערייען זיינען נישט ווערט, און רחל זאל צוליב זיי
איין טרער פאַרלירן!

ברוך: (שטייט) ס'קאָן נישט זיין קיין גליק, וואָס
איז געבויט אויף ליגן. איך וועל גיין צום בית-דין און
איך וועל דערקלערן: אייער גרויסער אייפער פאַר דער
קדושה פון יעדן טויטן אית האָט פאַרוואַנדלט די אמונה
אין אַבערגלויבן!... נישט פרום איז דער יאָדנבורט,
נאָר פינצטער!... איינגעשלאָסן אין זיך, ווי אַן אויס-
טערן אין זיינע מושלען!... דער אַבערגלויבן האָט דער-
שטיקט יעדן לעבעדיקן געדאַנק, האָט אויסגעלאָשן יעדן
פונק פון פאַרנופּט, האָט געמאַכט פונעם מענטשן-בר-
דעת אַן אומזיניק באַשעפעניש, וואָס זעט שוין נישט
מער דעם חילוק צווישן אמת און פאַלש! אויפּוועקן
דעם יאָדנבורט דאַרף מען!... מיר לעבן אין גידער-
לאַנד!... ס'איז מיין רעכט אַזוי צו טראַכטן!... און ס'איז
מיין רעכט צו זאָגן, וואָס איך טראַכט!... עס קומט
נישט פאַר דעם קיין חרם!... כ'וועל אויפווייזן דעם
בית-דין!...

רחל: חלילה! וועסט נאָך ערגער מאַכן!...
מאָנועלאַ: און צוליב וואָס? ... ווערטער, ווער-
טער!... משוגעים אַלע!... (גייט ראַש אַרויס).

רחל: ברוך, זיי וועלן אויסרופן דעם חרם... און
וואָס וועט זיין מיט אונדז? ... מיט מיר? ...! (וויינט)
כ'האָב דיר געזאָגט — כ'בין גרייט מיט דיר אין עק
וועלט צו גיין... כ'בין גרייט חתונה צו האָבן, אפילו
קעגן ווילן פון זיידן, האָסטו נישט געוואָלט. האָסט
אַלץ געגלויבט, דער זיידע וועט לוסן געבן זיין הסכמה.
און איצטער וואָס? ... נאָכן חרם? ...!

ברוך: רחל! וויין נישט, רחל!... איך פיל מיך
אַזוי אומגליקלעך, ווען איך זע דיינע טרערן... נו, וואָס

זאל איך טאָן?!... גאָט איז מיין עדות — איך וויל צום חרם נישט דערלאָזן. אַ האַלב לעבן וואָלט איך אָפּגעגעבן, ס'זאָג קיין חרם נישט זיין! צוליב דיר, רחל, און אויך צוליב מיר גופא. דו ווייסט עס. אָבער וואָס קאָן איך טאָן?!... זאָג!...

רחל: (דורך טרערן) ווי אַזוי לעבט מען, ברוך? ...! ווי לעבט מען אויף גאָטס וועלט, וואָס איז אַזוי אומ-ברחמנותדיק?!...!

ברוך: א, ווען איך וואָלט געקאָנט געפינען אַ באַשייד אויף דער פּראָגע: ווי לעבט מען... וואָס איז דען דאָס לעבן אונדזערס — נישט מער ווי דער אומ-לויף פון בלוט אין די אַדערן, דאָס אַריינציען פון לופט אין די לונגען, דאָס עסן, דאָס טרינקען, דאָס פאַר-מערן זיך, פונקט ווי ביי אַלע אַנדערע בעלי-חיים?!... איז דען נישט דאָס מענטשלעך לעבן בעיקר — דאָס לעבן פון גייסט?!... און אויב ס'איז יאָ אַזוי — און ס'איז אַזוי, רחל! — איז נישט פאַראַן קיין כוח אין דער וועלט, וואָס קאָן צווינגען דעם מענטשלעכן גייסט צו גלויבן אין דעם קעגנזעצלעכן, וואָס ער גלויבט!... וואָס פאַר אַ שכר אַדער וואָס פאַר אַ שטראַף קאָן מיר איבערצייגן, אַז אַ קערפּער איז אומענדלעך, בעת איך זע בפירוש זיינע גרענעצן?!... וואָס פאַר אַ שכר אַדער וואָס פאַר אַ שטראַף קאָן מיר דערווייזן, אַז די סומע פון די ווינקלעך פון אַ דרייעק איז נישט, פון אַלע איי-ביקייטן אָן, צוויי רעכטווינקלעך?! דער מענטשלעכער גייסט אין אומבאַצווינגבאַר!

רחל: מען צווינגט דאָך דיך אָבער נישט, דו זאָלסט באמת גלויבן אַנדערש! זאָג בלויז אַנדערש!... ברוך: רחל — דו אויך?!... דו פאַרלאַנגסט אויך, כ'זאָל מיר פאַרראַטן?!... איך זאָל פאַרראַטן דאָס טייער-סטע, וואָס איז אונדז געגעבן — אונדזער געדאַנק?!

רחל: (טרױעריק) איך פאַרלאַנג גאַרנישט, ברוך.

טו ווי דו פארשטייסט. איך זע דאך — דו ליבסט מיך
נישט מער...

ברוך: רחל!... מען קאן נישט ליב האבן א
מענטשלעך וועזן מער, ווי איך האב דיך ליב!

רחל: אמאָר ביזטו געוועזן גוט צו מיר, האַרציק,
צערטלעך, ווי אַ חתן דאַרף זיין צו אַ כּהן. דעצטנס
אַבער!... דו ווייסט, ווי שווער עס קומט מיר אָן אַרויס-
צוגיין פון שטוב, דער זיידע זאָל נישט וויסן, און אַז
איך קום צו דיר, איז גלייך, ווי דו וואָלסט מיך נישט
באַמערקט. האַלטסט אין איין ריידן וועגן דיניע פריינט,
די קריסטן. יענע וואָך האָסטו אַ גאַנצן אַוונט נישט
אויפּגעהערט צו דערציילן, מיט גרויס התפעלות, וועגן
די זייער וויכטיקע וויכוחים, וואָס זיי פירן: צי יעזוס
איז יאָ געווען אַ זון פון גאָט, צי נישט; צי די יונג-
פרוי מאַריאַ איז פאַרגאַנגען אין טראַגן פון הייליקן
גייסט, צי גאָר פון אַ מאַן, ווי אַלע פרויען... וואָס גייט
עס מיך דען אָן? ... איך בין אַ יידיש קינד! ... איך
גלויב נישט — נישט אין יעזוסן, נישט אין דער היי-
ליקער מאַריאַ... כּוֹזוּיל וועגן זיי נישט וויסן! ... און
דו אויך, ברוך, אויב דו ביסט באמת אַ ייד, דאַרפסטו
וועגן זיי נישט טראַכטן! ... איך קריג מורא פאַר דיר! ...

ברוך: רחל!... קינד!... פארשטיי דאך — ס'גייט
וועגן דערוואַכונג פון מענטשלעכן גייסט!... פעלקער,
אמונות קאָנען זיין פאַרשיידענע, אַבער דער מענטש-
לעכער שכל איז איינער און דער זעלבער!... די מענטש-
לעכע מחשבה...

רחל: (רייסט אים איבער) רק שכל!... נאָר
מחשבה!... און וואו איז דאָס האַרץ דיינס? ! איך הויב
מיך אָן צו פרעגן: צי האָסטו בכלל אַ האַרץ, ברוך? !
צי ביסטו נישט אַמאָל בלויז טרוקענער שכל? !... וואו
איז דיין מיטליד צו מיר? ! דו זעסט, איך גיי אויס,
ווי אַ ליכט!...

ברוך: בין איך גאָר דער שולדיקער? איך —
און נישט די, וואָס רודפן מיך אַזוי אומגערעכט? ...!

רחל: וואָס איז שוין דער חילוק ווער דער שולדיג־
קער איז! ... וויכטיק איז, אָז דו טוסט גאַרנישט, — גאַר־
נישט צו פאַרמיידן דאָס אומגליק! (שטילער) זיי מיר
מוהל, ברוך. איך בין אַזוי אומגליקלעך. אפשר ביסטו
טאַקע אויסן גוטס. וואָס איז די פעודה אָבער, אָז עס
קומט אַרויס כסדר שלעכט? ...!

ברוך: איז וואָס־זשע? ... זאָג וואָס דו ווילסט! ...!
רחל: איך וויל, מיר זאָלן נישט פאַרשפילן אונ־
דזער גליק, ברוך! ... כוּויל מיר זאָלן נישט צעברעכן
אונדזער לעבן! ...!

ברוך: (כמעט פאַרצווייפלט) רחל! ... וואָס דאַרף
איך טאָן, רחל? ... (ער זעצט זיך, ווי צוזאַמענגעבראַכן)
ווען איך וואָלט געקאָנט בלויז רואיק באַטראַכטן זיך,
ערנסט זיך באַדענקען! ... ווען איך וואָרט מסוגל געווען
ענדגילטיק זיך צו באַשליסן! ... מיין געדאַנק איז ווי
אַ פישער־שיפל אויפן ים, בעת אַ שטורעם, די כוואַ־
ליעס שליידערן עס פון אַלע זייטן, די זעגלען זיינען
צעריסן, דער רודער איז צעבראַכן... באַלד וועט דאָס
שיפל פאַרזינקען אין תהום... (פויזט) רחל, צי מוז דער
וועג פון אמת דורכקרייזן דאָס לעבן מיינס און צע־
ברעכן עס און אַוועקרייסן מיך פון אַלעם דעם, וואָס
איז ביז איצט געווען מיין גאַנצע וועלט, אַדע מיינע
האַפּענונגען, טרוימען און באַגערן? ! צי מוז דער גאַנג
צו פרייהייט און גליקזעליקייט דווקא זיין דער גאַנג
צו איינזאַמקייט? ... איך האָב מורא, איך האָב אַזוי
מורא פאַר איינזאַמקייט! ... (ער נעמט אַרום רחלען,
דריקט זי צו צו זיך; זי וויינט שטיל) מיין נשמה איז
מיט טויזנטער פעדים באַהעפט צום אַמסטערדאַמער
יאַדנבורט. די שמאַלע געסלעך פון יאַדנבורט, דאָס
טרויעריקע געזאַנג פון די מאמעס ביי די וויגן, דער
פייכטער בליק פון יידישע אויגן — דאָס בין איך! ...!

דער ניגון פון ישיבה-לערנען, דאָס טאַג-און-נאַכטיק פיבערהאַפטע נישטערן אין ספרים, כדי צו שטילן דעם ברענענדיקן צווייפל, כדי אויסצוגעפינען דעם אמת, וואָס ביסט אויך — יאָדנבורט און ווידער איך!... און דו, רחל, דו פון מיין נשמה!... מיין ליבע צו דיר איז ווי אַ פֿלאַם, וואָס ברענט דורך מיין גאַנץ וועזן, מאַכט עס לויכטנדיק און העל. דאַרף איך באַדעקן זיך אַליין מיט אַש, אויסלעשן דאָס אייגן האַרץ?... ווייס איך דען, צי עס איז ערגעץ פאַראַן אַ קוואַל פון גרעסערער לייטזעליג-קייט, פון העכערער פרייד, פון מער לויטערן גליק? ... איך האָב געטרוימט צו ברענגען ליכט און פרייהייט אין יאָדנבורט, צו די ברידער מיינע!... דאָ איז מיין אַרט!... איך טאַר פון דאַנען נישט אַוועקגעריסן ווערן!... (פויזט). רחל: (שטייל) ביסט גערעכט, ברוך. עס טאַר קיין חרם נישט זיין! וועסט גיין צום בית-דין און זאָגן, אַז דו טוסט תשובה... וועסט גיין, אַיאָ? ...

ברוך: תשובה? ... (ער קוקט זי אָן, ווי נישט פאַרשטייענדיק) וואָס רעדסטו, קינד?! פאַרלייקענען די וואָרהייט? ... (און אין כמעט אַן אויסגעשרי) דו ווילסט, איך זאָל פאַרלייקענען די וואָרהייט? ...

רחל: (איר בליק איז פינצטער געוואָרן) פרעג מיך נישט מער!... סיי-ווי זע איך — דיין עקשנות איז נישט איינצוברעכן!... ביסט האַרט און אומברחמנותדיק, ווי אַ פעלז!...

ברוך: אָבער, רחל!...

רחל: יאָ, ווי אַ פעלז!... איז טו ווי דיר גע-פעלט!... (זי לויפט שנעל צום אַרויסגאַנג).

ברוך: רחל!... רחל!... (ער פאַרהאַלט זי, אָבער זי רייסט זיך אַרויס פון זיינע הענט און פאַרשווינדט; פויזט; ברוך בלייבט אַליין, שטאַרק אַנטמוטיקט) אַ, ווען איך וואַלט געקאַנט רואיק זיך באַדענקען!... בלויז

רואיק זיך באַדענקען... (ער שפּרייזט אַ ווילע איבערן
צימער, פאַרהאַלט זיך נעבן פאַרטרעט אויף דער וואַנט,
קוקט זיך צו צו אים לאַנג, אַן איין וואָרט; ס'קומט
שטיל אַריין מאַנועלאַ).

מאַנועלאַ: רחל איז אַוועק?...

ברוך: יא, מאַנועלאַ.

**מאַנועלאַ: וואַלסט געדאַרפט האַבן מער מיט-
לייד מיט איר. זי איז אַ טייער קינד און וועט דיר
טריי זיין ביזן קבר. וואַלסט געדאַרפט זיך צוהערן צו
דעם, וואָס זי בעט דיר... (אַזוי ווי ברוך ענטפּערט נישט,
רופט זי העכער) ברוך!... (ער ענטפּערט אַלץ נישט;
זי רופט נאָך העכער) ברוך!...**

ברוך: (ווי אויפגעוועקט) יא, מאַנועלאַ?...

**מאַנועלאַ: הערסט ווידער נישט, וואָס איך רייך
צו דיר!... אַרץ פאַרטאָן אין דיינע מחשבות. פירסט
שוין אַ שמועס מיטן פאַרטרעט דיינעם, וואָס?...
(זי לאַכט) דו פרעגסט, ער ענטפּערט, עס שיטן זיך
קשיות און תשובות, ווי אין די צייטן, ווען דו האַסט
געלערנט אין דער ישיבה עץ-חיים. (זי גייט צו צו
אים, נעמט אים צערטלעך אַרום פאַר די אַקסלען; זי
שטייען ביידע אַנטקעגן פאַרטרעט) אַי, ברוך, ברוך!...
און פאַרוואָס האַסטו מיך נישט געפאַלגט? ... פאַר-
וואָס ביסטו נישט געוואָרן גלייכער אַ מאַלער, איידער
אַ ביכער-וואָרעם? ... זע, ווי גלענצנדיק עס איז דיין
פאַרטרעט, וואָס דו האַסט אויסגעמאַלט! ... ווי ענלעך!...
ווי וואונדבערבאַר עס שפילן די פאַרבן!... כ'בין זי-
כער, וואַלסט אַריין צו אונדזער שכן, דעם מייסטער
רעמבראַנדט, וואַלסט אים געוויזן דיינע מאַלערייען,
צייכענונגען — וואַלט ער דיר גענומען פאַר אַ תלמיד.
ס'וואָסט אויסגעוואַקסן פון דיר אַ גרויסער קינסטלער,
ברוך, אַ באַרימטער אין גאַר דער וועלט!... האַסטו
מיך נישט געהערט און אַריינגעלאָזט זיך גאַר אין**

ספרים, ספרים — פארגעלבטע שמות!... דאָ איז שיינ־
קייט, ציטער פון לעבן, הויך פון איביקייט, און ביי
דיר, אין די שמות דאָרט — ווערטער, ווערטער, וואָס
פאָרגייען מיטן ווינט... (זי לאַכט, ווערט באַלד ערנסט)
ברוך, שוין לאַנג געוואַלט דיך פרעגן: פאָרוואָס האָסטו
זיך אויסגעמאַלט דאָ (זי ווייזט אויפן פאָרטערט) אין אַ
פישער־טראַכט, מיט אַ נעץ אויפן אַרעם, אין דער פּאָזע
פון אַט דעם... נעאַפּאָליטאַנער... ווי הייסט ער דאָרט?...
ברוך: (שטייל) מאַס־אַנדזשעלאָ...

מאַנועלאָ: פאָרוואָס האָסטו זיך אויסגעמאַלט אין
דער טראַכט פון מאַס־אַנדזשעלאָ?...

ברוך: (פּאַמעלעך) כּווייס אַליין נישט, מאַנועלאָ...
געוויס אַ יינגלשקייט געווען פון מיר... (פּרזעט).

מאַנועלאָ: ברוך!...

ברוך: יאָ?...

מאַנועלאָ: דיין שוועסטער איז דאָ פריער גע־
ווען...

ברוך: געקומען בעטן, זאָסט מיך אַרויסוואַרפן?
מאַנועלאָ: ווער הערט זי דאָרט!... ברוך, זי האָט
געזאָגט — אַט דער... מאַס־אַנדזשעלאָ איז אומגעקור־
מען אויפן עשאַפּאַט. איז עס אמת?...

ברוך: יאָ, ס'איז אמת...

מאַנועלאָ: (דערשיטערט) ברוך!... איז עס טאַקע
אמת אויך, אַז ער איז געווען... אַ ים־רויבער — אין
נעאַפּאָל?!

ברוך: (פּאַמעלעך) ניין, מאַנועלאָ. דאָס איז פאַלש.
מאַס־אַנדזשעלאָ איז געווען — אַן אויפשטענדלער...
אַ שלאַכט־מאַן... ער האָט געקעמפט און איז געשטאַרבן
— פאַר דער פּרייהייט פון זיין פּאַלק...

פאַרהאַנג

צווייטער אקט

בילד איינעם

ביי רבי יהושע. רחל זיצט אליין, טרויעריק. זי האלט אַ גיטאַרע אין האַנט, באַרירט פון צייט צו צייט די סטרונעס, זינגט שטיל, אין האַלב־געמורמל.

רחל:

איז אַוועק אין דער ווייט און פאַרגאַנגען
אין ליכטיקע, לויטערע טעג...

(זי רייסט איבער דאָס געזאַנג, לייגט אָפּ אָן אַ זייט די גיטאַרע, נעמט אַ פעכער, פּראווט נאַכמאַכן די באַוועגונגען, וואָס זי האָט געזען ביי מאַנועלאַן, סיבאַקומט זיך אַבער נישט; זי שמייכלט אומעטיק, נעמט ווידער די גיטאַרע, שפּילט עטלעכע אַקאָרדן און זינגט פאַמעלעך)

איז אַוועק אין דער ווייט...

איז אַוועק אין דער ווייט און פאַרגאַנגען...

(זי בלייבט ווידער שטיל, פאַרטראַכט זיך; די טיר עפנט זיך פאַמעלעך, ס'קומט אַריין גבריאַל)

גבריאַל: גאַט־העלף, סעניאַריטאַ. שטער איך?...

רחל: (הויבט זיך האַסטיק אויף און זאָגט קאַלט)

דער זיידע איז נישטאַ אין דער היים, סעניאַר גבריאַל!...

גבריאַל: נישטאַ!... געוויס, סעניאַריטאַ, איז ער

נישטאַ. איך האָב ספּעציעל געוואַרט, ביז רבי יהושע

איז אַריין אין בית־דין־הויז. צו איך קום איך, סעניאַר־

ריטאַ! נישט צו קיינעם, נאָר צו אייך. איר ווייסט

עס!...

רחל: איך ווייס נישט און וויל עס נישט וויסן!...

פאַרצייט, סעניאַר גבריאַל, איר האָט נישט וואָס צו

טאָן איצט ביי מיר!... (זי דרייט זיך אום צו אים מיטן רוק).

גבריאָל: איר זייט ביז. איר וואָרפט מיך אַרויס. כוועל אָבער נישט גיין. (שאַרף) כוועל נישט גיין!... (און שטיילער) זייט נישט ביז, סעניאָריטאַ. איך בין ברוכן נישט קיין שונא. אדרבא, איך האָב אים לייב. כ'האָב אים לייב ווי אַן אייגענעם ברודער. יאַרנלאַנג זיינען מיר דאָך געזעסן צוזאַמען, אויף איין באַנק, אין דער עץ־חיים־ישיבה. אָבער לייבער פון אים, ליבער פון זיך, ליבער פון אַלץ אין דער וועלט — איר הערט? ! ליבער פון אַלץ! — האָב איך... די כנסת ישראל! כ'האָב זוכה געווען צו זען אַ זעאונג, סעניאָריטאַ. די כנסת ישראל האָט זיך צו מיר באַוויזן, אין געשטאַלט פון אַ שניי־ווייסער טויב. גבריאָל, האָט זי געזאָגט — און ריטע טראַפנס בלוט האָבן געטריפט פון אירע אויגן — גבריאָל, ראַטעווע מיך פון אַ סכנה, זיי מיך מציל פון אַ טויט־געפאַר... ברוך האָט זיך פאַרמאַסטן מיך אומצוברענגען!... וועלכער ברוך? — האָב איך אַרויס־געפליסטערט, הגם איך האָב גוט געוואוסט, ווער דאָס איז — און די האָר אויף מיין קאָפּ האָבן זיך אויפגע־שטעלט פאַר פחד. דיין חבר ברוך, האָט די טויב טרוי־עריק געענטפערט, ברוך בן מיכאַעל, ברוך פון אַמ־סטערדאַם!... ראַטעווע מיך, גבריאָל, ראַטעווע מיך!... די טויב איז פאַרשוואַנדן און איך בין געבליבן אַ באַ־גאַסענער מיט קאַרטן שווייס. סעניאָריטאַ, איך האָב אַ הייליקע שפּיחות צו דערפילן!... כ'בין דער שפּיח פון דער כנסת ישראל!...

רחל: (מיט פאַראַכטונג) איר זייט אַ מסור, סענ־יאָר גבריאָל!...

גבריאָל: (פאַרביטערט) אַ מסור!... איר זאָלט אַזוינס זאָגן!... איר, אַן אייניקל פון רבי יהושע!... פאַר וועמען האָב איך דען גערעדט — פאַר גוים? !... צו די סעניאָרן רבנים געגאַנגען, צום הייליקן בית־דין,

דעם אמת דערציילט, געבעטן רחמים פאר דער אומ-
שוודיקער טויב, דער כנסת ישראל... (און פלוצלינג,
ליידנשאפטלעך) ברוך איז נישט קיין ייד, סעניאָריטאַ...!
ער איז נישט מער קיין ייד!... פאַרוואָס איז ער אַוועק
פון בית-המדרש? ... פאַרוואָס פאַרקערט ער רק מיט
גוים? ... פאַרוואָס לערנט ער די גלחים-שפראַך? ...!
פאַרוואָס שטעקט ער אָן אויפהער אין זייערע טריפהנע
ספרים? ... איך האָב פערציק טעג געפאַסט — פערציק
טעג! — כדי דער אויבערשטער זאָל זיך אויף מיר
מרחם זיין און אויסמעקן פון מיין זכרון די שפראַך פון
רוים, וואָס מען האָט, צו מיין גרויס אומגליק, געהאַט
אַריינגעהאַקט אין מיין קינדערישן מוח. און ער — ער
דערנט פליסיק דעם לשון פון דער טומאה!...

רחל: פיר סעניאָרן רבנים ריידן און שרייבן לאַ-
טיין!

גבריאָל: איז עס טאַקע אָן עוולה!... אָן עבירה!...
זיי אָבער האָבן כאַטש די שפראַך געלערנט אַמאָל. היינט
איז עפעס אַנדערש! היינט איז די צייט פון ביאת-
המשיח!... די גאַנצע וועלט ווייסט, אָן משיח איז נאָ-
ענט! מיר זיינען שוין דער לעצטער גלות-דור, דער
לעצטער!... דאַרפן מיר ראוי זיין צום גרויסן נס! (און
הכנעהדיק) אויך אייך וויל איך מציץ זיין, סעניאָריטאַ...

רחל: מיך? ...! (זי צעלאַכט זיך) קאָן מען וויסן
— פון וועמען? ... פון וואָס?!

גבריאָל: פון גיהנום!... פון שמד, חלילה!...
ווייסט איר, סעניאָריטאַ, אָן איר זייט די מלכה-שבת,
מיין מלכה-שבת? ...!

רחל: (שטרענג) סעניאָר גבריאָל, איך האָב אייך
פריער שוין געזאָגט און זאָג אייך נאָך אַמאָל: בלייבט
נישט מער דאָ!...!

גבריאָל: איך וועל בלייבן!... איך מוז בלייבן!...
איר מוזט עס וויסן!... מיין מלכה-שבת זייט איר, רחל!...!

אין דער הייליקער שטאָט צפת, בעת איך פלעג, פריי-
טיק פאַרנאַכט, מיט אַלע תלמידים צוגלייך, אַרויס אויפן
פעלד מקבֿר שבת זיין, מיט פרייד און געזאַנג, און
ס'פלעגט אונדז קומען אַנטקעגן די מלכה-שבת, אויסגע-
צירט אין גאַלד, מיט אַ לויכטנדיקער קרוין פון זונען-
שטראַלן אַרום קאַפּ, האָט זי תמיד געהאַט אייער גע-
שטאַט, רחל, אייער געזיכט!...

רחל: איר זייט אַראָפּ פון זינען, גבריאַל!... איך
פאַרבאַט אייך צו ריידן אַזוי!...

גבריאַל: איר זייט עס געווען!... איך שווער ביי
מיין לעבן — צו אייך האָב איך געשטרעקט מייע
אַרעמס!... צו אייך האָב איך געזונגען: „לכה דודי
לקראת כלה“...

רחל: שווייגט, גבריאַל!... איך וויל אייך מער
נישט זען!... כוּויל אייך מער נישט הערן!...

גבריאַל: (ליידנשאַפטלעך) פאַרוואָס האָט איר זיך
פאַרקנאַסט צו ברוכן? ... וואָס פאַר אַ כישוף האָט ער
אייך אָפּגעטאַן? ... פאַר מיין אַוועקפאַרן קיין צפת,
פלעגט איר תמיד מיך באַגעגענען מיט לייטזעדיקייט,
ווען איך פלעג קומען צו רבי יהושע. אַלע תלמידים
פון רבי יהושע האָבן געוואוסט, אַז איר זייט מיין באַ-
שערטע און האָבן מיר מקנא געווען. אויך איר האָט
עס געוואוסט!...

רחל: ס'איז נישט אמת!... איר זאָגט ליגן!...

גבריאַל: פאַרוואָס האָט איר מיך פאַרגעסן,
רחל? ... איז דאָס דער שכר פאַר פאַרן תורה-לערנען
קיין ארץ-ישראל, פאַרן טרינקען פונעם קוואַל פון דער
הייליקער קבֿצה? ... רבי יהושע האָט ברוכן די תנאים
אָפּגעשיקט. איר וועט ברוכן אַרויסרייסן פון אייער
האַרץ!... איר וועט פאַרטרייבן אים, פאַרשידטן אים,
פאַרשפּיען אים!... מיינט איר טאַקע — ער ליבט אייך
אפשר? ...!

רחל : (שאַרף) דאָס גייט אָן בלויז מיך און נישט
קיינעם!...

גבריאָל : ליבע איז — קרבן!... קרבן פון גוף
און נשמה!... און ער — וואָס? ... נישט זיך, נאָר אייך
וויל ער מקריב זיין!... ער האָט אייך פאַרנאָרט אין זיין
נעץ מיט כישוף, מיט טומאהדיקער שוואַרץ־קינצלע־
ריי!... איך וועל אייך אַרויסרייסן פון דער נעץ!... רחל,
איך קען השבעות, וואָס זייער מאַכט איז אומבאַשרייב־
לעך, איך קען צירופים, וואָס זיינען בכוח חרוב צו מאַכן
די וועלט!...

רחל : (קוקט אים אָן, מיט ברייט־צעפנטע אויגן)
גבריאָל!...

גבריאָל : ברוך איז נישט קיין ייד!... ער וועט
פאַרטריבן ווערן פון אונדזער פּאָלק!... איר קאַנט נישט
ליב האָבן אַזאַ איינעם ווי ער!... זיין נאָמען וועט אויס־
געמעקט ווערן פון כלל ישראל, פונקט ווי ער וואַלט
קיינמאָל אויף דער וועלט נישט געקומען!... איר זייט
מיין מדכה־שבת, רחל!... אונדזערע ביידנס נשמות זיי־
נען צוויי חלקים פון איין אייביקער גאַנצקייט, באַשטימט
צו באַהעפטן זיך, פון אַלע אייביקייטן און אויף אַלע
אייביקייטן!... אין צפת נאָך האָב איך אין חלום געזען:
אין אַלע פריערדיקע גלגולים אונדזערע, זיינען מיר
תמיד געווען מאַן־און־ווייב, צונויפגעשמאַצענע אין
ליבע, ווי אין פייער!... איר זייט מיין באַשערטע,
רחל!...

רחל : (אַ דערשיטערטע) וואָס ווילט איר פון
מיר? ... פאַרוואָס מאַטערט איר מיך? ... גייט אַרויס
פון דאַנען!...

גבריאָל : מיין באַשערטע, יאָ!... אַזוי איז, פון
עולם ועד, אין די מזלות פאַרשריבן!... אין אַלע אוי־
בערשטע גלגלים!... נישט איר, נישט איך, קאַנען זיך
קעגנשטעלן!... רחל, אויף געטלעכער ליבע רוט די

וועלט! ... מיט אונדזער באַהעפטונג גרייכן מיר צו די
יסודי־עולם און פאַרקערן מיט דער שכינה אַליין!...
איר טאַרט מיך נישט אַפּשטויסן, רחל!... (ער שטעלט
זיך פאַר איר אויף די קנײַ אַט, אַרום אייער קאַפּ זע
איך אויפֿלויכטן אַ קרוין!... דאָס איז די קרוין פון
מלכה־שבת!...)

רחל: (ציט זיך צוריק, פליסטערט, מיט פחד)
הערט אויף!... הערט אויף!...

גבריאֵל: די גילדערנע שטראַלן פון ליבע!...
דער אַפּגלאַנץ פון כביכול אַליין!...

רחל: איך בעט אייך!... גייט אַרויס!...
גבריאֵל: (שטייל) שטויסט מיך נישט אַפּ, רחל!...

(זי טיר האָט זיך פאַמעלעך געעפנט; סיבאַוויזט זיך רבי
יהושע; ער בלייבט אַ וויילע שטיין פאַרגאַפּט; רחל באַ־
מערקט אים פלוצלינג און שרייט אויס.)
רחל: זיידע!...

גבריאֵל: (שטעלט זיך אויף און, מיט הכנעה)
רבי!...

יהושע: (צו רחלען) גיי, קינד, גיי אַריין צו דיר
אין חדר.

רחל: כײַ, זיידע. (זי גייט שנעל אַרויס).

גבריאֵל: (מיט אַ ציטערנדיקן קול) רבי!... איך
בעט אייך מחילה, רבי!...

יהושע: (נישט אויסריידנדיק קיין וואָרט, זעצט
זיך ביים טיש, עפנט אַ ספר).

גבריאֵל: רבי, איך האָב רחלען ליב!... מיט דער
לויטערער ליבע פון אונדזערע אבות, רבי!... איך וויל
רחלען פאַר אַ ווייב!... כײַל זי אַרויסרייסן פון די נעגל
פון דער טומאה!... (און אַזוי ווי רבי יהושע שווייגט
כּסדר, ווי פאַרטיפּט אין ספר, שרייט ער אויס) דער
רבי האָט פון תמיד אַן ברוכן ליבער געהאַט פאַר מיר!...
איצט זעט שוין דער רבי, צו וואָס דאָס האָט געבראַכט!...

(ער באהערשט זיך גלייך און, שוין הכנעהדיק) איך
בעט מחילה, רבי... פארן אויפהויבן דאָס קול... איך
בעט מחילה... (פּוּזע).

יהושע : (פּאַמעלעך) און צוליב דעם, גבריאַל, צו-
ײַב דעם האַסטו עס אַזוי געאייפערט אין דיין עדות-
זאַגן קעגן ברוכן?...

גבריאַל : רבי, איך שווער ביי גאָט : אַלץ, וואָס
איך האָב געזאָגט, איז כשר אמת!... גלויבט דער רבי
ניט מיין שבועה? !...

יהושע : איך גלויב, גבריאַל... איך גלויב...

גבריאַל : די סטראַ-אחראַ איז ער!... אשמדאי
אַלץ!... ער וועט זיך שמדן, רבי!... און אויב מען
וועט נישט אַכטונג געבן, וועט ער, חלילה, צום אומ-
גליק ברענגען נאָך אַ נפש!... אַן אומשולדיקע יידישע
טאַכטער וועט ער פירן צום שמד!... זאָל דער רבי
געדענקען מיינע רייד!...

יהושע : (שטרענג) וואָס מיינט עס צו זאָגן,
גבריאַל? !...

גבריאַל : זיי טרעפן זיך, רבי. נאָך היינט ביי-
טאָג איז רחל ביי אים געוועזן.

יהושע : פון וואָנען ווייסטו עס? !...

גבריאַל : כ'בין אויף דער וואָך, רבי. איך פּאַלג
אים נאָך, ווי אַ שאַטן. חרם איז ווייניק פאַר אים!...
יהושע : (שטיי) גיי, גבריאַל. גיי מיט גאָט. מיר
וועלן זען.

גבריאַל : איך גיי, רבי. זאָל דער רבי מיר מוחל
זיין... אַ גוטן טאָג, רבי... (ער גייט אַרויס).

יהושע : (אַלץ) זיי טרעפן זיך... וועט מען אויס-
רופן דעם חרם, ווייסט איין גאָט, וואָס זי וועט טאָן...
ניט בלויז די קהלה-קדושה נישט אַיינגעהיט, נאָר
אפילו נישט דאָס אַייגן הויז... (פּוּזע) אוי, שווער איז
דער עוף פונעם פּאַסטור, שווער!... צו וואָס זיינען מיר

דען געגליכן? ... צו א סטאָדע שאַף, וואָס בייזע וועלף
זוכן צו פאַרצוקן. יעדעס שעפעלע איז טייער, ווי דאָס
אויג אין קאַפּ. אָבער ווען איינס ווערט, נעבעך, שלאָף,
און אַ מגפה דראַט דער גאַנצער טשערעדע — וואָס
איז דאָן דער חוב פונעם גוטן פּאַסטור, פונעם רחמימ'
דיקן פּאַסטור? ... אפילו ווען דאָס קראַנקע שעפעלע איז
זיין ליבסט קינד? ... (ער פאַרטראַכט זיך, לאַזט אַראָפּ
דעם קאַפּ; פּריווע; ס'עפנט זיך די טיר; ברוך באַ-
וויזט זיך און בלייבט שטיין).

ברוך : (שטייל) רבי! ...

יהושע : (הויבט ראַש אויף דעם קאַפּ) ברוך? ...!

וואָס טוסטו דאָ, ברוך? ...!

ברוך : (הכנעהדיק) אויב דער רבי וועט נישט

געבן קיין רשות, וועל איך אַרויסגיין...

יהושע : (וואַקלט זיך אַ רגע) בלייב, ברוך! בלייב.

קום נעענטער. (ברוך גייט צו) זעץ זיך, ברוך!

ברוך : אַ דאַנק, רבי. איך וועל שטיין.

יהושע : האַסט מיר עפעס וואָס צו זאָגן? . . .

רייד! ...!

ברוך : רבי, פאַרוואָס וויל מען מיך פאַרשטויסן

פון יידישקייט? ... פאַרוואָס גייט מען איבערמאַרגן מיך

מתרים זיין? ...! איך בין אומשולדיק, רבי! ...! מיט מיר

איז דער אמת! ...!

יהושע : (שטייל) פונקט ווי הויך עס איז די בחינה

פונעם בעל־תשובה, ברוך, אַזוי ביטער איז צום פאַר-

עקשנטן בעל־עבירה, וואָס וויל נישט זען אפילו די

לאַסט פון זיינע זינד... דו ביסט געוועזן מיין תלמיד,

ברוך... מיין ליבסטער תלמיד... כ'האָב געהאַפּט, וועסט

אויסוואַקסן אַ גדול בישראל... וועסט זיין דער שטאַלץ

פון דער קהילה־קדושה אַמסטערדאַם... און דער מאַן

פון מיין קינדס יתומה... מיין אייגן קינד... (פריווע; ער

שטעלט זיך ראַש אויף און מיט אַ האַרבן קול) איז מיט

וואָס האָסטו מיר אָפּגעדאַנקט, ברוך? ... מיט בושה
אויף מיין אַלטן קאַפּ? ... גייסט זיך שמדן?
ברוך: (דערשיטערט) רבי! ... ס'איז אַ בלבול!
אַ בלבול! ...

יהושע: (קוקט אים אַ לאַנגע וויילע אין די אויגן
אַריין) זאַגסט אמת, ברוך?

ברוך: ביים זכרון פון מיינע עלטערן, עליהם
השדום, שווער איך אייך, רבי: קיינמאַל, קיינמאַל איז
אַזוינס מיר אפילו אויפן רעיון נישט געקומען! ...
יהושע: און וועט, חליצה, נישט קומען? ...

ברוך: קיינמאַל, רבי! ... זאַל מיר צוגעקלעפט
ווערן די צונג צום גומען, אויב איך זאָג ליגן! ...

יהושע: (זעצט זיך צוריק, אַביסל באַרואיקט;
מורמלט) עדות האָבן אויפגעוויזן: האָסט אפיקורסישע
מחשבות...

ברוך: רבי, איז דען נישט דער דין — שטראָפן
זאַל מען פאַר מעשים בלויז און נישט פאַר מחשבות? ...
זעט, רבי, דאָס פאַלק צווישן וועלכן מיר לעבן: נישט
בלויז דער דענקער, נייערט יעדער פשוטער מענטש פון
המון קאָן זוכן דעם אמת אויף זיין אופן! און אפילו
אויב עס קרייצן זיך געדאַנקען, ווי די שווערדן, הערט
מען דען אויף צו זיין קינדער פון איין פאַלק? ... רבי,
אויך אין יאָדנבורט ביי אונדז, דאַרף יעדער האָבן
רעכט אויף זיין מחשבה! ... פאַרבאָט דען אונדז די תורה
צו דענקען? ... וואָלט דען אַזאַ פאַרבאָט אַליין נישט
געווען אַ חילול־השם? ... איז דען נישט דער מענטש
עכער שכל — די שענסטע פון אַזע מתנות, וואָס מיר
האָבן פון גאָט? ...

יהושע: (שמייכלט) ביסט תמיד דער זעלבער
ברוך: פרעגסט, פרעגסט און פרעגסט... כסדר אין אומ-
אויפהערלעכן ברען... מיינסט, דער מענטשעכער גע-
דאַנק קאָן זיך אויפהויבן העכער ווי דער הימל! ...

ברוך : העכער, רבי! ... אין יעדן אויפבליץ פון מענטשלעכער מחשבה איז גאָט פאַראַנען! ...
יהושע : (טרויעריק) נישט בלויז מחשבות ווערן דיר פאַרגעוואַרפן. אויך מעשים.
ברוך : וועלכע, רבי? ...
יהושע : פירסט זיך נישט ווי אַ ייד, ביסט נישט פרום.

ברוך : רבי, צי דען האָט איר אַליין מיר נישט געלערנט, אַז דער הייליקסטער פון אַלע געטלעכע גע- באַטן איז : זאָלסט ליב האָבן דיין חבר, ווי זיך אַליין — און מער נאָך ווי זיך אַליין? ... איך פאַלג דעם גע- באַט, רבי! ... מיין נשמה איז פול מיט ליבע צו גאָט און צו מענטשן. דאָס איז אמתע פרומקייט, רבי, ערלעכע, פונעם טיפן האַרצן.

יהושע : (נאָך אַ קורצער פּויזע) ס'ווערט דיר פאַר- געוואַרפן נאָך — חברסט זיך צופיל מיט קריסטן.

ברוך : אמת, רבי, איך האָב קריסטלעכע פריינט, אָבער צי חברן זיך נישט מיט קריסטן אויך אַנדערע אין יאָדנבורט און דווקא ווער? ... די סעניאָרן פרנסים פאַראַ, דע פינעדאָ, אַברבנל — און וויפל נאָך! ...

יהושע : דו וויסט וואויל, אַז דאָס איז נישט מער, ווי פריינטשאַפט פון מסחר, פון שותפותדיקע געשעפטן.

ברוך : הייסט עס, רבי — מיין איינציקער חטא איז, וואָס, בעת די סעניאָרן פרנסים ריידן מיט זייערע קריסטלעכע פריינט די שפראַך פון מסחר און גאָלד, רייד איך, מיט מיינע פריינט, די שפראַך פון אמת און פרייהייט? ... דערפאַר — און בלויז דערפאַר — קומט מיר חרם? ...!

יהושע : (שמייכלט אומעטיק) צי דו לערנסט נאָך אַ בלאַט גמרא יעדן טאָג, וועל איך נישט ערום זיין, אָבער ווי צו פאַרענטפערן אַ שאלה מיט אַ צווייטער שאלה — האַסטו, זע איך, דערווייַדע נישט פאַרגעסן...

(ערנסט) עס גייט אבער נישט אין אַ וויכוח וועגן „אמר אביי“, ברוך, ס'גייט וועגן דיר, וועגן דיין גורל...!

ברוך : רבי, מיינע קריסטלעכע פריינט זיינען ער-
לעכע, גאטספאָרכטיקע לייט!... דאָס זיינען מענטשן,
וואָס שטרעבן צום אמת מיטן גאַנצן נפש און זיינען
גרייט פאַרן אמת און פאַר דער פרייהייט זיך מקריב
צו זיין!... איז נישט רעכט צו פירן פריינטשאַפט מיט
אַזעלכע? ... צי האָט איר נישט אַליין געדערנט, רבי :
די ליבע צו דיין חבר שפרייט אויס אויף יעדן בן-אדם,
אויפן גאַנצן מענטשלעכן מין, כדי ס'זאָל אַפגעווישט
ווערן די מחיצה צווישן מענטש און מענטש? ...!

יהושע : ביסט יונג, ברוך... באַנעמסט נאָך אַ סך
זאַכן נישט... און ביסט ווי פאַרשיכורט פון פרעמדע
תורות...

ברוך : פאַרוואָס פרעמדע, רבי? ... פאַרוואָס זאָלן
מעגן זייען און צוכטן די קערנער פון פאַרנונפט אלע
אומות — אויסער אונדז? ... איך בין יונג, אמת. אָבער
ס'איז איצט יונג אויף דער וועלט, רבי! ... עס יוירט
און עס ברויזט און עס שפראַצט אומעטום די מענטש-
לעכע מחשבה! ... זאָלן מיר אַליין בלויז בלייבן איינ-
געשלאָסן און פאַרגליווערט אין דער האַרטער, טרוקע-
נער קאָרע פון דורות? ...!

יהושע : מיר זיינען אַן אַלט פּאַלק, ברוך... בעת
אַ סך פון די היינטיקע אומות העולם האָבן נאָך אויף
בוימער געקלעטערט, געגלייכן צו חיות-רעות, האָבן מיר
שוין געזאָגט : „לא תרצח“...

ברוך : רבי, דער עלטסטער דעמב, אַז עס קומט
דער פּרילינג, צעבלייט ער זיך און גיט אַרויס יונגע
קנאַספּן. אויב נישט — איז ער טויט. איז דען אַ זינד
צו וועלן ברענגען אין יאָדנבורט דעם אַטעם פון פּרי-
לינג? ... איז דען, חלילה, פאַראַן אַ סתירה — צווישן
פּרילינג און יידישקייט? ... זעט, רבי, כ'בין זיך מתורדה

פאר איך, ווי פאר אן אייגענעם פאטער. און אפילו פאר מיין פאטער, עליוהשלום, האב איך קיינמאל אזוי נישט געעפנט דאס הארץ. מען טאר מיר נישט פארשטויסן, רבי!... אפילו אויב איר האלט, אז מיינע דרכים זיינען פאלש, דארפט איר וויסן, אז מיינע כוונות זיינען ריינע. איך בין א קינד פון יאדנבורט. מיטן גאנצן וועזן פיל איך זיך געבונדן צו מיין שטאם. אפגעריסן, חלילה, פון שטאם, וועל איך זיין ווי אן אבר אן א גוף. רבי, זעט, מען זאל מיר נישט פארשטויסן!... דערלאזט נישט צום חרם, רבי, דערלאזט נישט!...

יהושע: (נאך א פויזט) בית-דין וויל א סימן-חרטה.

ברוך: וואס, רבי?!... וואס דארף איך טאן?!... זאגט, כוועל איך פאלגן!...

יהושע: (טראכט א ווילע) אויב דו וועסט אלע טאג — אלע טאג! — קומען אין שול...

ברוך: (וייסט אים איבער) ניין, רבי!... זאל דער רבי מיר מוחל זיין — ס'איז נישט מעגלעך!... דאס וואָרט געווען צביעות — און איך פארטראג נישט קיין צביעות!... (שטילער) איך קאן קומען פון צייט צו צייט... כ'בין דאך נישט לאנג אויך געווען אין שול, רבי... אפילו אן עליה געהאט און מנדר געווען...

יהושע: (מיט א שמייכל) נישט לאנג הייסט עס ביי דיר!... ס'איז געווען שבת-חנוכה, איך געדענק גוט. און היינט האבן מיר שוין באַלד תשעה-באב.

ברוך: כוועל קומען אפטער, רבי...

יהושע: ניין, ס'איז נישט גענוג. (ער טראכט) וועסט מוזן מותר זיין אויף דיינע קריסטלעכע פריינט.

ברוך: וואס הייסט, רבי?!...

יהושע: וועסט מוזן צוזאגן מער נישט צו טרעפן זיך מיט דיינע קריסטלעכע פריינט, נישט האבן מיט זיי קיין שום מגע ומשא.

ברוך : רבי, דאָס איז אויך נישט מעגלעך! ...
יהושע : (שטעלט זיך אויף) דאָס אויך נישט?! ...
הייסט עס, דו ווילסט זיין אין אַלץ דער גערעכטער —
קעגן בית־דין און קהל? ... בלייבסט פאַרעקשנט, ווי
געווען! ... מיד בעטסטו דיר מציל זיין און אַדיין וויל-
סטו אויף גאַרנישט פאַרבויען? ... זאָגסט, דו וועסט
מיד פאַלגן און אויף אַלץ ענטפערסטו ניין? ... פאַר-
געסט, אַז דו שטייסט ביים סאַמע ראַנד פון אַפּגרונט?! ...
אַדער אפשר ווילסטו, איך זאָר דיר אויך פאַרשילטן?! ...

ברוך : (פאַרלוירן) רבי... זייט מיר מוחל, רבי...
איך ווייס נישט וואָס צו טאָן... איך ווייס נישט, וואָס
איך ריייד... (פּוּזע; יהושע האָט זיך צוריקגעזעצט)
רבי, אויב איך זאָר צוזאַגן נישט צו טרעפן זיך מער
מיט מיינע פריינט... אויף ווי לאַנג וואָלט איך גע-
דאַרפט...?

יהושע : (שטייג) פרעג נישט, ווי לאַנג. איך פרעג
דיר אויך נישט.

ברוך : אויב אַזוי... איז זאָג איך צו, רבי! ... איך
זאָג צו! ...

יהושע : קאָן איך, אין דיין נאַמען, מודיע זיין,
אַז דו גיסט דיין וואָרט? ...

ברוך : יאָ, רבי. איך גיב מיין וואָרט! ...
יהושע : וועסט עס איבערחזרן פאַר בית־דין? ...
ברוך : יאָ, רבי. כּוֹעַל איבערחזרן.

יהושע : גיי איך גלייך צו רבי שאולן.
ברוך : אַ דאַנק, רבי. אַ גוטן טאָג, רבי. אַ דאַנק.
(ער גייט צום אַרויסגאַנג).

יהושע : ברוך! ...
ברוך : (שטעלט זיך אָפּ) יאָ, רבי? ...
יהושע : טרעפסט זיך מיט רחלען, ברוך? ... (ברוך

לאזט אַראָפּ דעם קאַפּ, שווייגט) זי איז היינט ביי דיר
געוועזן?...

ברוך: (שטי'2) יא, רבי. זי איז געווען צוגאַסט
ביי סעניאָראַ מאַנועלאַ.

יהושע: איז ווי האַלטסטו, ברוך? ... ס'איז רעכט
אַזוי? ... איך האָב דיר אָפּגעשיקט די תנאים, און דו
טרעפסט זיך מיט איר, אָן מיין וויסן? ... פּיין אַזוי? ...
ברוך: כּווייס נישט, רבי... זאַל מיר דער רבי
פאַרצייען...

יהושע: און נישט צו טרעפן זיך מיט רחלען —
קאַנסטו מיר צוזאָגן? ... (ברוך שווייגט, מיט אַן אַראָפּ-
געלאָזטן קאַפּ) וועסט צוזאָגן, ברוך? ... (ער שווייגט אַלץ
זאַל איך באַפוילן, דו זאַלסט מיר געבן דיין וואָרט,
האַ? ... ענטפער, ברוך! ...)

ברוך: (שטי'2) ווי דער רבי וועט הייסן...

פאַרהאַנג

ב י ל ד צ ו ו י י

אין וויינשענק „דער גילדערנער הירש“. א פריילעכער געפילדער. ביי טישן זיצן געסט און טרינקען. יאן, דער שענער קער, צאפט ביר פון א פאס. יעטכיע, די יונגע שענקערין, שוועבט ארום צווישן בענק און שטולן.

ערשמער גאסט: יעטכיע!... העי, יעטכיע!...
אויסגיין פון דורשט ווערן מיר צוליב איר! א קרוג ביר,
יעטכיע!...

אנדערע געסט: צוויי קרוגן!... דריי!... לעבע-
דיקער!...

יעטכיע: (פריילעך) אטא שוין, מינהערן!... גלייך
באקומט איר ביר!... פרישן און שוימיקן!...
א גאסט: מער שוים, ווי ביר, נאטירלעך!
יעטכיע: ווי געוויינלעך, מינהערן, ווי געוויינ-
לעך!... (אלגעמיינער געלעכטער).

צווייטער גאסט: בורגונדיער, יעטכיע!... רויטן
בורגונדיער!...

דריטער גאסט: אבער עפעס רעכטס!... פונעם
אלטן רויט-וויין!...

יעטכיע: גלייך, מינהערן!... איין רגע געדולד.
סיוועט יעדערן געטאן ווערן לויט זיין פארלאנג!...

יאן: (שטייענדיק ביי דער פאס, אין א טאן פון
א קירכן-חפילה) אמן!... (געלעכטער).

פערטער גאסט: (שטארק שיכור) יעטכיע!...!
הער נאר אויס, טייבעצע מיינס!...

יעטכיע: (באדינענדיק די געסט) איך הער, איך

הער, עקסעלענץ!...

פערטער גאָסט: ניין, אָן עקסעלענץ!... פשוט גוט-ברודעריש!... און קום נעענטער אַביסל, זיי אַ וואוילינקע! קום אַהער, יעטכיע!...

יעטכיע: נישטאָ קיין צייט, מינהער!... און אייער קול קלינגט וואונדערבאַר, אפילו פון ווייטן!

פערטער גאָסט: אַיא, אמת? (לאַכט צופרידן) איז הער מיך אויס, יעטכיע, אָבער מיט קאָפּ! כ'האַב אַן איינפאַל, אָן אויסגעצייכנטן... פאַרוואָס זאַל אָט דיין וויינשענק הייסן "דער גילדערנער הירש"?! ס'וואָלט אַ סך גלייכער געווען אים אָנצורופּן "די גילדערנע הירשלעך". און ווייסטו פאַרוואָס, טייבעלע מיינס? ווייל אָט זע איך דאָ, אָט דאָ, אָט דאָ... (הויבט זיך אויף שווערלעך, דערנענטערט זיך צו יעטכיען און ווייזט אָן אויף איר בוזעם) איך זע דאָ צאַפלען צוויי יונגע הירשעלעך פון עכטן גינגאַלד!... (גרויס געלעכטער).

יעטכיע: (כלומרשט אַ באַליידיקטע) יאַן, דו הערסט, יאַן?!... מען באַליידיקט מיך!...

יאַן: (כלומרשט אויפגעבראַכט) צו אַלדי רוחות, פּלאַם-און-פּייער!... וועמען דאָ איז דאָס לעבן נישט טייער?!... נאָך איין וואָרט אַ שלעכטס מען זאַל זאָגן, טו איך גלייך צום טויט דערשלאָגן!...

פערטער גאָסט: אָבער... וואָס פאַלט דיר איין, יאַן?... כ'בין גאַרנישט אויסן געווען...

יאַן: (צו יעטכיען) הערסט, אוצר מיינער?... ער איז דאָך גאַרנישט אויסן געווען! ער האָט גאָר גע'האַלטן אין זאָגן אַ שטיקל שיר-השירים — נישט אמת, גוטער ברודער? (און אין טאָן פון אַ קירכן-תפילה) "דיינע בריסט, ווי צוויי הירשלעך, וואָס פּיטערן זיך צווישן די ליליען..." (געלעכטער).

ערשטער גאָסט: יעטכיע, זאַל פון מיר ווערן אַ שפּאַנישער אייזל, אויב דו ביסט נישט די שענסטע

שענקערין פון דער גאנצער נידערלענדער רעפובליק !!!
(וויל זי אָננעמען פאַר דער טאַליע).

יעטכיע: (דרייט זיך פלינק אַרויס) פאַרזיכט,
מינהער !!! די נידערלענדער רעפובליק גיט איבער די
הענט יעדערן, וואָס האָט צו לאַנגע פינגער !!! (גיט
אויס אַ פאַטש איבער דער האַנט).

שמימען: בראַוואַ, יעטכיע !!! רעכט אויף אים !!!
(אַלגעמיינער געלעכטער).

צווייטער גאַסט: יעטכיעלע, זאַל מען מיר אַפֿ-
האַקן דעם קאַפּ פון די פֿלייצעס, אויב דו ביסט נישט
בפירוש אַ מלאַך פון הימל !!! (וויל זי אַרומנעמען).

יעטכיע: (שטויסט אויס אַפּ, לאַכנדיק) אייער קאַפּ
בלייבט גאַנץ אויף די אַקסלען, מינהער !!! איר האָט
פונקט געטראָפּן !!! אַט, מיין חשובער געמאַל וועט עס
מיט פאַרגעניגן באַשטעטיקן. יאַן, נישט אמת, יאַן, אַז
איך בין אַ מלאַך פון הימל ? !!!

יאַן: צי דאָס איז אמת ? !!! נאָך ווי אמת !!! דער
גאַנצער גיהינום טיילוואַנים ביסטו, יעטכיע ! דער
פייער־פלאַם פון שאול־תחתייה ביסטו !!! (אַלגעמיינער
געלעכטער).

שמימען: ביר, יעטכיע !!! וויין !!! רויט־וויין !!!
(מען קלאַפּט אין די טישן; יעטכיע און יאַן גייען אַרום
צווישן די געסט, טראַגן פאַנאַנדער געטראַנקען; אַלע
זינגען):

אונדזער מלכות השמים
אויף דער ערד וועט זיין — נישט העכער !
טרינקט, קאַמראַדן, טרינקט לחיים,
ביון דנאָ קערט אויס די בעכער !

(עס עפנט זיך די טיר און ס'באַווייזט זיך ברוך; פון אַ
שטול הויבט זיך אויף אַ מאַן, יאַהאַנעס, און מאַכט אים אַ צייכן.)

יאַהאַנעס: (רופט) דעספינאַזאָ !!!

ברוך : (גייט שנעל צו צו אים) יאהאנעס! ... זיי
באגריסן זיך) איז עס מעגלעך? איז עס וואָר?!

יאהאנעס : יא, דעספינאָזאָ. די קירכן־ראַטן האָבן
דאָס מאָל אויסגעפירט זייערס.

ברוך : די שטאָט־רעגענטן האָבן הייסט עס, נאָכ־
געגעבן? ...!

יאהאנעס : יא. דער קאָמף, ווי איר ווייסט, האָט
זיך געצויגן לאַנג און היינט האָבן זיי נאָכגעגעבן. פאַר
גאָט־לעסטערונג און אפיקורסות וועט אַדריאַן גע־
שטעלט ווערן פאַרן געריכט!

ברוך : דאָס איז ממש אומגלויבליעך! ...!

יאהאנעס : און ביז וואָס־ווען, האָבן די קירכן־
ראַטן אויפגעצוואונגען דער שטאָט־פאַרוואַלטונג, אַז
דער געפערלעכער אפיקורס זאָל תיכף איינגעזעצט
ווערן אין תפיסה.

ברוך : אומדערהערט! ...!

יאהאנעס : נאָך גוט, וואָס עטלעכע שטאָט־רע־
גענטן האָבן אונדז באַצייטנט אָנגעזאָגט. היינט ביי־
נאַכט וועט אַדריאַן פאַרלאָזן אַמסטערדאַם. ער האָט
מיך געבעטן איבערגעבן, אַז ער וואָלט געוואָלט מיט
איך זיך זעגענען.

ברוך : (רייסט זיך אויף פון אַרט) וואו איז ער? ...!
יאהאנעס : צו פרי נאָך דערווילע. כ'האַב מיט
אים זיך אָפּגערעדט אויף שפּעטער.

ברוך : איך דאַנק איך, יאהאנעס. איר ווייסט
נישט, ווי גערירט איך בין פון אייער און אַדריאַנס
פריינטשאַפט. וואָס קאָן זיין נאָך מער דערהויבנס אויף
דער וועלט, ווי אַ פריינטשאַפט, וואָס קומט אויף פון
אַ געמיינזאַמען דורשט נאָך אמת און פרייהייט? ...!
גראַד איז אייער שליח געקומען צו מיר אין אַ מאָד
מענט, ווען איך בין געווען שטאַרק אַנטמוטיקט און
דערשלאָגן. די רבנים האָבן באַשלאָסן אויסצופירן

זייער דראָאונג קעגן מיר — איבערמאַרגן דאַרף ווערן
אויסגערופן דער חרם.

יאָהאַנעס: כ'האַב וועגן דעם געהערט.

ברוך: איר שטעלט זיך קוים פאַר, וואָס עס באַ-
טייט פאַר מיר — חרם... (ער בלייבט אַ וויילע שטיל,
פאַרטראַכט) כדי אויסצומיידן אים, בין איך איינגע-
גאַנגען אויף עפעס אַזוינס... (ער ענדיקט נישט) עפעס,
פאַר וואָס איך שעם זיך איצט פאַר זיך אַליין... (פויזענ)
יאָהאַנעס, דער זיג פון די קירכן־ראַטן טאַר נישט בלייבן
אַן אַ תשובה!... אויב אַדריאַן זאָל געשטעלט ווערן צו
אַ משפט פאַר אפיקורסות, זיינען די וויכטיקסטע פריי-
הייטן פון נידערלאַנד באַדראַט!... וועלן מיר שווייגן? ...!
מען מוז גלייך זיך פאַרזאַמלען!... אַלע פריינט אונ-
דזערע!...

(אין שענק ברעכט פּלוצלינג אויס אַ הילטיק געלעכטער;
מען שרייט: „בראַוּאַ, יעטכיע!... שפּיל עפעס, יעטכיע,
שפּיל!“... יעטכיע נעמט אַ גיטאַרע, שפּילט שטיל, אונטערבר-
מענדיק אַ ניגון אָן ווערטער.)

יאָהאַנעס: דעספינאַזאַ, איך האָב אייך מיטצו-
טיילן נאָך עפעס — און זייער וויכטיקס פאַר אייך.

ברוך: איז עפעס נאָך געשען?...

יאָהאַנעס: אין אמסטערדאַמער שטאַט־ראַט איז
היינט גערעדט געוואָרן אויך... וועגן אייך!
ברוך: (דערשטוינט) וועגן מיר? ...!

יאָהאַנעס: וועגן אייך. וועגן ברוך דעספינאַזאַ.
וועגן יידישן גאַטלעסטערער, וועגן געפערלעכן אפיקור-
רוס פון יאָדנבורט — ברוך דעספינאַזאַ!...

ברוך: איז עס נישט אַמאַל אַ טעות? ... ווי קומט
דער קריסטלעך־קאלווינישער שטאַט־ראַט פון אַמ-
סטערדאַם צו...?!

יאָהאַנעס: איר זעט דאָך — ער קומט!... ריכ-
טיקער — מען קומט צו אים, מען איז צו אים געקו-

מען. אייערע רבנים זיינען געקומען!... באקלאגן זיך
אויף אייך!... איר גראַבט אונטער די יסודות פון דער
אמונה אין יאָדנבורג.

ברוך: (קוקט אים אָן אַ וויילע, שטאַר) יאָהאָ-
נעס!... יאָהאַנעס!... דאָס איז ניט קיין שפּאַס? ...
יאָהאַנעס: ניין, דעספּינאַזאַ. ס'איז זייער ערנסט.

די אַמסטערדאַמער שטאַט־רעגענטן האַלטן זיך נישט
פאַר גענוג באַהאַונט אין הלכות יידישע אמונה, האָבן
זיי די רבנים אָפּגעשיקט צו די קירכן־ראַטן. און דער
סינאַד פון די קירכן־ראַטן האָט מיטגעשיקט מיט די
רבנים צוויי גאַטספּאַרכטיקע קאַלווינישע פּריידיקער,
וואָס האָבן פאַר די שטאַט־פּאַטערס באַשטעטיקט, אין
נאָמען פון אונדזער דערלייזער יעזוס קריסטוס, אָן דער
ייד ברוך דעספּינאַזאַ איז אַ סכנה אויך פאַר דער קריסט־
לעכער אמונה, ווייל ער לעסטערט די היידיקייט פון
אַלטן טעסטאַמענט. מען גיט איבער, ס'איז רירנדיק
געווען צו זען, ווי דער אַלטער און נייער גלויבן האָבן
זיך די הענט געגעבן, ווי צוויי לייבלעכע ברידער...

ברוך: (מיט אַ טרוקענעם האַלדז) נו? ...! און
ווייטער? ...!

יאָהאַנעס: אויך די רבנים, פונקט ווי די קירכן־
ראַטן, האָבן היינט אָפּגעהאַלטן אַ נצחון. די שטאַט־
רעגענטן האָבן באַשלאָסן, אין פאַל ווען איר וועט ניט
תשובה טאָן און דער חרם וועט ווערן אויסגערופן —
אַרויסצושיקן אייך פון אַמסטערדאַם.

ברוך: (דערשיטערט) ס'קאָן נישט זיין!... יאָ-
האַנעס, ס'קאָן נישט זיין!...

יאָהאַנעס: דעספּינאַזאַ, די זעלבע שטאַט־רע-
גענטן, וואָס האָבן אונדז אָנגעזאַגט וועגן אַדריאַנען,
האָבן איבערגעגעבן אויך וועגן אייך.

ברוך: די רבנים — מיט די קירכן־ראַטן? ...! דאָס

איז אזוי משונהדיק, יאהאנעס — משונהדיק אומגלויב־
פעך! ...

(ווידער ווערט אַ טומל, אַ געלעכטער, אַ קלאַפּעריי אין די
טישן.)

יאָן: נו, גוט, קאַמראַדן! ... אַבער שטיל, אָן גע־
פּילדער! ... אַז איר ווילט דווקא און בעט מיך אזוי
שיין און איידל, וועל איך אייך פּירזאָגן אַ פּייד מיינס.
שטימען: זאָג אונדז „ווער וויל“! ... אַהער „ווער
וויל“! ...

יאָן: גוט, קאַמראַדן, זאָל זיין „ווער וויל“... אַבער
רואַיק! ... (עס ווערט שטיל, ער שטעלט זיך אויף אַ
פעסל און דעקלאַמירט):

ווער וויל פאַרוואַנדלען אונדז אין קנעכט,
באַרויבן כבוד, פּרייהייט, רעכט? !
מיט שייטער, תּליון, בלוט און מאַרד —
ווער וויל אונדז ווידער שוין באַגליקן?...
אַלע: (אין אַ פּריילעכן אויסגעשריי):
די רוימישע קאַטאַליקן! ...
(געלעכטער).

יאָן:

ווער מאַכט ביי אונדז צו שאַנד און שפּאַט
דאָס וואָרט פון גאַט און זיין געבאַט? !
מיט קללה, שנאה, פּיגן, פּלוך —
ווער מאַכט פאַר אונדז גאַטס קירך דערווידער?
אַלע: (אין אַ פּריילעכן אויסגעשריי):
די קאַלוויניסטן־ברידער! ...
(געלעכטער).

יאָן:

ווער איז פון צביעות היינט צו טאָג
ביי אונדז אין לאַנד די ערנסטע פּלאַג? !
פון הפּקר, זנות, פון פרעס און טרונק —

ווער איז דער טרייסטער אונטערטאָנער ?
אַלע : (אין אַ פריילעכן אויסגעשרי) :
דער פרומער פֿוטערטאָנער !
(געלעכטער).

שטימען : בראַוואַ, יאָן !... בראַוואַ !...

יאָהאַנעס : זייט נישט באַזאָרגט, דעספינאַזאַ.
איר וועט אַרויספאַרן קיין אַוואַוערקערק. ס'איז נישט
ווייט פון אַמסטערדאַם און מיר האָבן דאָרט אַ סך
פריינט. זיי וועלן אייך אויפנעמען ווי אַן אייגענעם.

ברוך : כ'בין נישט באַזאָרגט. עס האָט זיך בלויז
אַפגעטאָן פון מיר דאָס געפיל פון ממשותדיקייט. ס'קומט
מיר אויס, ווי איך וואָלט געלעבט אין אַ מין קאַשמאַר...
(ווידער ווערט אַ געפילדער).

שטימען : יעטכיע !... איצט זאָר יעטכיע זינגען !...

אַלע : יעטכיע, אַ פֿיד !... אַ ליד, יעטכיע !...

יעטכיע : אויב איר ווילט, איך זאָל זינגען —
זייט שטיל !... (ס'זוערט תיכף שטיל ; יעטכיע פרעלד-
דירט אויף איר גיטאַרע און הויבט אָן זינגען אַן אַלט
האַלענדיש פאַלקס-ליד ; אינמיטן דער צווייטער סטראַך
פע, רייסט זיך ראַש אויף די אַריינגאַנג-טיד און ס'באַ-
וויזט זיך גבריאַל, הינטער אים גייען ענדיקעז און
נאָך אַ מאָן ; גבריאַל קוקט זיך אַרום, דערזעט ברוכן,
מאַכט עטלעכע טריט אין זיין ריכטונג און, אַנווייזן-
דיק אויף אים, שרייט אויס הויך, צו זיינע צוויי באַ-
גלייטער).

גבריאַל : סעניאָרן, זייט עדות !... זייט עדות, ווי
ער האָט וואָרט !...

ברוך : (רייסט זיך אויף פון פלאַץ) דו, מסור,
נידערטרעכטיקער !... (ער וויל זיך וואָרפן אויף גבריאַל
אלן. באַרעכנט זיך אָבער גלייך, זעצט זיך צוריק ; ס'איז
זערוויילע געוואָרן אַ טומל).

שמימען : וואָס איז דאָרטן ? ...!

— שטיל ! ...!

— אָדער געזעצט זיך, אָדער — אַרויס ! ...!

גבריאַל : (צו זיינע באַגלייטער) קומט, סעניאָרן ! ...!
לאַמיר ניט שטערן די אַדעליקע לייט ! (זיי גייען אַרויס;
דער טומל שטילט זיך אַיין).

יאָהאַנעם : (פליסטערט) וואָס איז געשען ? ...!

ברוך : אַ פסק באַקומען. אַ פאַרדינטע שטראַף.

שמימען : — ששש ! ...!

— שטערט נישט ! ...!

— ווייטער, יעטכיע ! ...!

(אין דער צוגעפאלענער שטילקייט, זינגט יעטכיע ווייטער
איר ליד.)

פאַרהאַנג

ד ר י ט ע ר א ק ט

בילד איינם

א צימער אין בית-דין-הויז. רבי אַזאַריאַ און ענריקעז.

אַזאַריאַ: (שאַרף) וואָס?! ווי זאָגט איר?!... פאַר-
שטעלט דאָס פנים?!... וואָס איז דאָ — אַ מאַסקן-
באל?!...!

ענריקעז: מיט אַ געדיכטן שלייער פאַרשטעלט,
סעניאַר.

אַזאַריאַ: און זי וויל נישט זאָגן איר נאָמען?!...!
ענריקעז: ניין, סעניאַר. זי שווייגט. אירע איינ-
ציקע ווערטער זיינען: זי וועט זיך פון אַרט נישט
רירן, ביז איר וועט זי ניט אויפנעמען.

אַזאַריאַ: הם?!... (טראַכט אַ ווילע) גוט. הייסט
אַריינגיין!...

(ענריקעז גייט אַרויס; באלד קומט אַריין אַ פרוי און
בלייבט שטיין, דאָס געזיכט פאַרדעקט.)

אַזאַריאַ: (שטרענג) סעניאַראַ, זייט איר זיכער, אַז
איר האָט זיך נישט טועה געווען?!... דאָ איז דער בית-
דין פון אַמסטערדאַם?!... וואָס פאַרלאַנגט איר, אייגנט-
לעך?!... וועמען דאַרפט איר?!...!

די פרוי: (שטיל) אייד, רבי. (פאַמעלעך, מיט אַ
פיערלעך-טעאָטראַלער באַוועגונג, הויבט זי אויף דעם
שלייער; דאָס איז מאַנעלאַ; זי פאַרנויגט זיך טיף)
איך בין געקומען אייד גוט-מאַרגן ווינטשן, סעניאַר
אַזאַריאַ...!

אַזאַריאַ: (מיט דער פריערדיקער שטרענגקייט)
סעניאַראַ... (ער רייסט אָבער תיכף איבער, קוקט אָן

מאנועלאָג, מיט וואַקסנדיקער שטוינונג, הויבט זיך אויף פון אַרט, גייט צו נענטער, באַטראַכט זי, ווי נישט גלויבנדיק זיינע אויגן און פליסטערט) מאַנועלאָג? !...

מאַנועלאָג: יאָ, מאַנועלאָג!... מאַנועלאָג אַליוויראַ דע גאַמעץ!... איר האָט מיך דערקענט, הייסט עס, סעניאָר אַזאַריאַ? ... אַבי איך האָב געמיינט, נאָך אַזוי פיל יאָרן...

אַזאַריאַ: (אַביסל אין פאַרלעגנהייט) זיצט, מאַנועלאָג... זיצט, סעניאָרע...

מאַנועלאָג: אַ דאַנק. (זעצט זיך און, מיט אַ שמייכל) לאַנג שוין נישט געהאַט דעם כבוד מיט אייך צו אונטערשאַפֿטן זיך, אַיאָ, סעניאָר? ... אַ, איך ווייס, איר האָט זיכער די יאָרן נישט געציילט!... איך, — מאַדט אייך — יאָ!... אויב איר זייט נייגעריק צו וויסן, וועל איך קיין סוד דערפון נישט מאַכן — באַלד צוויי-און-פער-ציק יאָר!...

אַזאַריאַ: צוויי-און-פערציק!... ווי עס לויפט די צייט!... (ער ווערט שטיל, זעצט זיך, פאַרזינקט אַ וויילע אין מחשבות) דאָס גאַנצע לעבן איז נישט מער ווי אַ חלום...

מאַנועלאָג: ס'ווענדט זיך בלויז וואָס פאַר אַ חלום, סעניאָר!... עס זיינען דאָ חלומות גיךדערנע, לייטזעלי-קע — ווי דאָס געזאַנג פון אַ נאַכטיגאל. פאַראַן אַבער חלומות, וואָס לייגן זיך ווי אַ שווערער שטיין אויפן געמיט, וואָס דריקן און וואַרגן ביז דערשטיקט צו ווערן...

אַזאַריאַ: (שטיל) איר האָפֿט, מאַנועלאָג, דאָס לעבן איז נישט געווען גרויזאַם צו אייך...

מאַנועלאָג: וואָס פאַר אַ חידוק!... נישט וועגן מיין לעבן גייט עס איצט, רבי אַזאַריאַ!... בין איך דען אַמאָל צו אייך געקומען באַקלאַגן זיך, אַדער, חלילה, עפעס בעטן? !... כ'האָב זיך צוגעקוקט פון ווייטק, ווי

איר גייט באַרג־אַרויף, שטייגט אַלץ העכער און הע־
 כער, געקוקט און באַוואונדערט איך... (זי לאַכט, מיט
 ביטערקייט) איר זייט געוואָרן אַ גאַט־געלערנטער, אַ
 פריידיקער, אַ רב... איך הער אָפּט אייערע דרשות, רבי
 אַזאַריאַ. איר זייט זיכער דער בעסטער פריידיקער פון
 אַמסטערדאַם!... כלויז אַ שטיין קאָן זיך באַהערשן און
 נישט צעגליין פון אייערע רייד. אָבער דערפאַר איז עס
 דאָך — אַ שטיין!... (זי לאַכט ווידער) ווען איר שיל־
 דערט אַזוי גענוי, מיט אַלע פרטים, די שרעקלעכע
 ענויים, וואָס די זינדיקע שטייען אויס אין גיהנום,
 באַמת — איר וועט מיר גלויבן, אויב איר ווילט, נאָר
 ס'פאַרגייט דער חשק צו שטאַרבן...

אַזאַריאַ: (אַביסל פאַרלוירן) סעניאָראַ...

מאַנועלאַ: (ווערט תיכף ערנסט) אַנטשוּדיקט
 רבי אַזאַריאַ, כ'האַב אַ וויללע פאַרגעסן מיט וועמען איך
 רייד. זייט מיר מוחל. איר זייט זיכער שטאַרק פאַר־
 נומען. כ'זועל מער נישט צונעמען אייער צייט. (זי
 בייט דעם טאַג) אַזאַריאַ, איך בין געקומען — צום ערשטן
 מאָל נאָך צוויי־און־פערציק יאָר — בעטן אייך אַ טובה.

אַזאַריאַ: (הייס) אַלץ, וואָס איז נאָר אין מיינע
 כוחות, מאַנועלאַ, וועל איך טאָן פאַר אייך! אַלץ!

מאַנועלאַ: (שטייג) כ'בין געקומען בעטן — פאַר
 ברוכן...

אַזאַריאַ: (ווערט תיכף ווי איבערגעביטן מיט
 שנאה) פאַר דעספּינאַזאַ?!...

מאַנועלאַ: ער איז מיר ווי אַן אייגן קינד,
 אַזאַריאַ!... דאָס איינציקע קינד מיינס האָט גאַט מיר
 צוגענומען. איז ער מיר פאַרבליבן — דער זון פון
 מיין שוועסטער־טאָכטער! כלויז אים פאַרמאַג איך
 אויף גאַטס וועלט...

אַזאַריאַ: ס'טוט מיר לייד, מאַנועלאַ, איך באַדויער

איך פון גאַנצן האַרצן. אַזאַ קרובֿהשאַפט איז בלויז
חרפה און אימגליק!...

מאַנועלאַ: אַזאַריאָ רודפֿט אים נישט אַזוי אומ־
ברחמנותדיק!... ער איז נאָך יונג, ברוך!... אויב אפילו
ער איז אין עפעס־וואָס שולדיק, וועט ער סוף־כל־סוף
אליין זיך אַרומזען!... לאַזט אים כאַטש צייט אויף
חרטה!...

אַזאַריאָ: האָט מען אים דען נישט גענוג צייט גע־
לאַזט? ... צוויי יאָר כמעט!... און וואו איז זיין חרטה? ...
וואו איז זיין תשובה? ... צו די פיס האָט ער געדאַרפֿט
פאַלן, מיטן פנים אין שטויב — מחילה בעטן!... וואָלט
מען אים אפשר מוחל געווען, אין זכות פון זיין פאַטער,
עליו־השלום... איז ער אָבער פול מיט עקשנות!... ער
וויל נישט בויגן דעם נאַקן!... ער וויל זיך ניט שלאָגן
על־חטא!... ער איז אומשולדיק, ער איז גערעכט!...
הייסט עס — בית־דין איז שולדיק?!... די קהילה־
קדושה איז אומגערעכט? ... בן סורר ומורה!... נעכטן
האָט ער רבי יהושען געגעבן אַ וואָרט, אַז ער וועט
זיך מער נישט טרעפֿן מיט זיינע קריסטלעכע חברים.
און גלייך דעם זעלבן אַוונט האָט ער זיך מיט זיי פאַר־
זאַמלט אין אַ וויינישענק, אין אַ נעסט פון אויסגעלאַסנ־
קייט און גאַט־לעסטערונג!... ער האָט חוזק געמאַכט
פון רבי יהושע, חוזק געמאַכט פון גאַנץ בית־דין!...
די קהילה וועט אים אויסשפּייען, פאַרטרייבן פון זיך,
ווי אַ קרעציקן, אויסמעקן זיין נאַמען, אַז ס'זאָל פון
אים קיין זכר נישט בלייבן אויף דער ערד!...

מאַנועלאַ: אַזאַריאָ, צוטיב מיר טוט עס!... איך
בעט איך רחמים פאַר אים!...

אַזאַריאָ: נישטאָ קיין רחמים פאַר אַן אפיקורוס!...
נישטאָ קיין רחמים פאַר אַזאַ, וואָס לעסטערט דעם
נאַמען פון גאָט און פון דער הייליקער תורה!...

מאַנועלאַ: אַזאַריאָ, איך שווער איך — ער לעס־
טערט נישט!...

אזאריאָ: ער לעסטערט! יעדעס וואָרט פון דער תורה איז הייליק!... יעדער אות!... אינעם קלענסטן פינטל ליגן פאַרבאָרגן די טיפסטע סודות פונעם וועלט־באַשאַף! ווער עס רירט זיך צו צו איין אות בלויז פון דער היידיקער תורה, איז גלייך ווי ער פאַרמעסט זיך די וועלט אומצוברענגען!... אַזאַ איז חייב מיתה!... חרם — וואָס איז דען חרם?!... נישט גענוג פאַר אים חרם!... סקילה קומט אים! חנק קומט אים!... אַלע ארבע מיתות!...

מאַנועלאַ: (קוקט אים אָן אַ לאַנגע וויילע) אזאָריאָ!... ווי ענלעך איר זייט איצטער צו פראַ אַנטאָ־ניאָ!... איך געדענקט אים, רבי אזאָריאָ, איר געדענקט נאָך דעם דאָמיניקאַנער פראַ אַנטאָניאָ?... יעדע וואָך כמעט פלעגט ער קומען אין הויז צו אונדו — און צו אייך אויך, אזאָריאָ — מיט אַ פריינטשאַפט־באַזוך, אין האַרציקער שליחות... פון דער היידיקער אינקוויזיציע. דערזעלבער בליק, דיזעלבע ציטערדיקע קינ, דער־זעלבער קול און כמעט דיזעלבע ווערטער... (און שאַרף) רבי אזאָריאָ, פאַרוואָס נעמט איר נישט אין האַנט אַ שוואַרצע קעצער־ליכט און, מיט קאַפיטלעך תהילים אויף די לייפן, פאַרוואָס פירט איר נישט דעם אפיקורוס צום שייטערהויפן, כדי צו פאַרברענגען אים לעבעדי־קער הייט צום לויב פון אַלמעכטיקן גאָט? ...

אזאָריאָ: מאַנועלאַ!!!... ווי וואָגט איר, מאַנוע־לאַ? ...!

מאַנועלאַ: איך וואָג, אזאָריאָ. איך וואָג, ווייל איך האָב אַ גוטן זכרון. איך געדענק אַלץ, אזאָריאָ. כגעדענק אפילו נאָך, מיט צוויי־און־פערציק יאָר צו־ריק, אַ נסיעה אויפן ים... אַ ריזע פון באַרצעלאַנאַ קיין אַמסטערדאַם...

אזאָריאָ: (נעצט זיך, פאַרשטעלט די אויגן, מורמלט) מאַנועלאַ...

מאנועלאַ: אַ לאַנגע נסיעה... טעג און וואַכן...
געדענקט איר אפשר, אַזאַריאַ, וואָס ס'איז דאָן געווען
פאַר אייך דאָס הייליקסטע בוך אין דער וועלט? די
תורה? ... ניין, אַזאַריאַ, ניין... די דיאַלאָגן וועגן ליבע,
פון לעאַן העברעאַ. פון פרימאַרגן ביז זונפאַרגאַנג גע-
ייענט זיי צוזאַמען, אויפן שיף-דעק. פאַרענדיקט און
אַנגעהויבן פון דאָס ניי, ווי פאַרכישופטע. איך בין
געווען סאַפּיאַ און איר — פּילאַן. איר געדענקט? ...
„סאַפּיאַ, כ'קום בעטן ביי דיר אַ היילונג פאַר די וואונדן
פון מיין האַרץ...“ (זי פאַרמאַכט די אויגן, שאַקלט מיטן
קאַפּ) צוויי-און-פערציק יאָר! ... נאַרישקייטן בלייבן אין
זכרון...

אַזאַריאַ: מען דאַרף פאַרגעסן, מאַנועלאַ... דאָס
מענטשלעך לעבן וואַלט געוועזן אַ גיהנום, ווען נישט
די ברכה פון פאַרגעסן. דאָס וואָס עס פאַרדעקט די
צייט, איז גלייך ווי די ערד וואַלט עס פאַרדעקט...

מאנועלאַ: און דעם שטורעם דערמאַנט איר
זיך? ... אונדזער שיף האָט געהאַטן זיך ביים טרייב-
קען, מיר האָבן מתפלל געווען, גערופן צו גאָט... און
ווען ס'האַט אויסגעוויזן, אַז אַלץ איז פאַרלוירן, אַז
קיינ שום רעטונג איז נישטאַ מער, צו וועמען האָט
איר תפילה געטאַן, וועמענס נאַמען האָט איר דאָן
גערופן, רבי אַזאַריאַ, איר געדענקט? ... וועמענס נאָ-
מען?!

אַזאַריאַ: שווייגט, מאַנועלאַ! ... שווייגט, איך בעט
אייך! ...

מאנועלאַ: דעם נאַמען פון נוצרי האָט איר גע-
רופן! ...

אַזאַריאַ: ניין! ... ס'איז שקר! ...

מאנועלאַ: ס'איז אמת, רבי אַזאַריאַ! ... איר וויסט
אויסגעצייכנט, אַז ס'איז אמת. פונקט ווי אמת עס איז
אויך, אַז אייער האַנט האָט דאָן פיבערדיק געצייכנט

— דעם צייכן פון קרייז!...

אזאריא: אום גאטעס ווילן — שוויגט! איך באשווער איך — שוויגט!... (פויט) צו וואס דער מאנען עס, מאנועלא? ... א גאנצע אייביקייט איז פון דער צייט פארלאפן. מיר זיינען נאך דאן נישט געדוועזן קיין אמתע יידן... נישט ווייט געהאט אַוועק פון דער קירך...

מאנועלא: ניין, אזאריא!... היינט זייט איר נע-ענטער צו דער קירך, ווי אמאָ!... היינט זייט איר ווייניקער ייד!... מיט צוויי און פערציק יאָר צוריק זייט איר געוועזן אַ פאַרפאַלגטער, פול מיט ליבע פאַר גערעכטיקייט און פרייהייט, פול מיט ליבע צו מענטשן, איצט זייט איר אליין — אַן אינקוויזיטאָר, ווי פראַ אַנ-טאַניאַ!... (בייט דעם טאַן) דאָס זייט איר געגאַנגען, צוזאַמען מיט רבי מאָרטייראַ, צום אַמסטערדאַמער שטאַט־ראַט, בעטן מען זאָל ברוכן פאַרטרייבן פון שטאַט? ... (ער ענטפערט נישט) איר שוויגט? ... ס'איז הייסט עס, אמת...

אזאריא: (מורמלט) ברוך טאָר דאָ נישט פאַר-בלייבן... ס'איז אַ סכנה פאַר דער יוגנט... אַ סכנה פאַר דער קהילה... ס'גייט אין אַנזען פון אַלעמען... און איך בין דאָך געווען נישט מער ווי אַ שליח!... אין נאַמען פון בית־דין... פון די סעניאָרן פּרנסים...

מאנועלא: די סעניאָרן פּרנסים!... וועלכע? ...! אברבנא, אפשר? ...! אין איינס האָט איר זיך נישט געביטן פאַר די גאַנצע יאַרן, דוד אזאריאָ — איר בויגט זיך תמיד פאַרן גילדערנעם קאַלב!... ווען דאָס גאַנצע פאַרמעגן פון מיינ משפּחה וואָלט נישט אומגעקומען אין שיפּברוך, וואָלט אפשר אייער וואָרט געבליבן וואָרט? ...! איר וואָלט אפשר נישט אַפּגעשטויסן מאָנועלאָ אליוויראָ דע גאַמעץ...

אזאריא: (מורמלט) ס'איז מסתמא נישט געווען

באשערט...

מאָנעלאַ: באַשערט! ... (זי לאַכט) ס'איז לייכט
אַרויפצושרייבן אויפן חשבון פון באַשערטקייט אַלע
מיאוסקייטן פון דער אייגענער נשמה! ...

אַזאַריאַ: מאָנעלאַ... זייט גרויסמוטיק! ...

מאָנעלאַ: (ליידנשאַפטלעך) און פאַרוואָס זאָל
איך עס זיין?! זייט איר אפשר געוועזן עס, אַזאַריאַ?!
אַט, ווען איך וואָלט דאָן געהאַט אַ ברודער, וואָס זאָל
נקמה נעמען — מיט אייער בלוט וואָלט איר באַצאָלט
פאַר דער עוולה! ... בין איך אָבער געוועזן אַליין און
האַב געקאַנט בלויז פאַרבליסן די לייפן, קיינער זאָל
מיין וואונד נישט זען. אָבער דער חשבון איז נישט
געסייזקט, ניין! ... און איצט, נאָך צוויי־און־פערציק
יאָר, קום איך מאָנען מיין חוב, דוד אַזאַריאַ! ... ס טאָר
קיין חרם נישט זיין! ...

אַזאַריאַ: מאָנעלאַ! ... מאָנעלאַ! ... מיר זיינען
בידע אַלטע לייט...

מאָנעלאַ: עס טאָר קיין חרם נישט זיין — איר
הערט?! ...

אַזאַריאַ: אפילו אויב איך וואָלט געוואָלט עפעס
טאָן, איז עס שוין נישט מעגלעך. אַלץ איז גרייט אויף
מאַרגן. איך בין אַנמאַכטיק, מאָנעלאַ.

מאָנעלאַ: נישט אמת! ... איר קאַנט אַלץ, אויב
נאָר איר וועט וועלן! ... אַזאַריאַ, אַזאַריאַ, איך באַשווער
איך! ...

אַזאַריאַ: (נאָך אַ קורצער פּוּזע) ס'איז דאָ אפשר
איין אויסוועג, מאָנעלאַ... בלויז איינער! ...

מאָנעלאַ: וואָס?! ...

אַזאַריאַ: זאָל ער פאַרלאָזן נידערלאַנד! ... זאָר ער
אַוועקפאַרן! ...

מאָנעלאַ: ווי אַזוי?! ... וואוהיין?! ...

אַזאַריאַ : וואו ער וויל! ... אַבי נישט בלייבן דאָ!
קהל וועט געבן אויף הוצאות! איך בין ערוב! זאָל
ער פאָרן קיין בראַזיל! ... זאָל ער פאָרן אין דער אַטאַ-
מאַנישער מדינה! זאָל ער פאָרן קיין צפת, צי קיין
ירושלים! ... זאָל ער פאָרן אין עק וועלט, אבי אונדזערע
אויגן זאָלן אים מער נישט אַנזען! ...

מאַנועלאַ : אַזאַריאַ... ברוך איז אַ חתן געווען...
אַזאַריאַ : איך ווייס. כוועל ריידן מיט רבי יהושע.
אויב ער וועט מסכים זיין, וועט מען שטעפֿן חופּה.
קהל וועט געבן אויף הוצאות פאַר חתן-כלה...

מאַנועלאַ : (פאַרלוירן) אַבער... ביז מאַרגן...
אַזאַריאַ : מען וועט אַפּלייגן. איך זאָג אייך צו.
גיט תּיכּף ריידן מיט אים! ... זאָל ער פאָרן! ... ס'וועט
זיין גלייכער פאַר אַלעמען! ... מ'וועט פאַרמיידן אַ חרפּה
פאַר דער גאַנצער קהילה. גייט, גייט, מאַנועלאַ, און
זייט מצּיח! ...

מאַנועלאַ : (הויבט זיך אויף) אַ דאַנק אייך, רבי
אַזאַריאַ, אַ דאַנק. (זי פאַרזעקט ווידער זאָס פּנים און
גיט צום אַרויסגאַנג).

אַזאַריאַ : מאַנועלאַ? ...

מאַנועלאַ : יאָ? ... (זי שטעלט זיך אָפּ, הויבט
אויף דעם שלייער).

אַזאַריאַ : איר האָט געזאָגט — ברוך איז פאַר אייך
ווי אַן אייגן קינד? ...

מאַנועלאַ : יאָ, רבי אַזאַריאַ.

אַזאַריאַ : אויב איר ווילט, פאַרט מיט אים צו-
זאַמען... (און נאָך אַ ווילע) איך וועל געבן אויף הוצאות.
מאַנועלאַ : (קוקט אים אָן לאַנג) רבי אַזאַריאַ,
אייער גאַנץ לעבן איז איין לאַנגע קייט פון הוילע
מצּוה... איז עס אייך אַסײַ נישט גענוג? ... איר ווילט
אינהאַנדלען איצט נאָך אַ מצּוה און אויפן חשבון פון

וועמען — פון מאנועלאַ אַליווייראַ דע גאַמען? ...!
אַזאַריאַ : (שטי 2) איר וועט מיר טאַקע קיינמאַל
נישט מוחל זיין. מאנועלאַ? ...
מאַנועלאַ : מוחל זיין? !... צו וואָס דאַרפט איר
מיין מחילה, רבי אַזאַריאַ? ! זי וועגט נישט אפילו קיין
האַרבן לויט גאַלד! ... (צעלאַכט זיך, פאַרדעקט דאָס
געזיכט און לאָזט זיך פאַמעלעך צום אַרויסגאַנג).
פאַרהאַנג

בילד צוויי

ביי מאַנועלאַן. דאָס זעלבע צימער, ווי אין צווייטן בילד
פון ערשטן אַקט. ברוך איז אַליין.

ברוך: וואָס קומט אָן שווערער — די טאַט, צי
דער אויסוואַל פון טאַט? ... דער אַקט גופא, צי דער
באַשלוס? ... (ער טראַכט אַ וויילע, שמייכלט אומעטיק)
פונקט ווי אַ חולה מסוכן, וואָס וויל ראַטעווען זיין
לעבן, פראַוואַט אויס כלערליי רפואות, אפילו די סאַמע
אומוואַרשיינלעכסטע, — צוויי האָב איך געפרוואוּט אויף
אַלע אופנים אויסצומיידן די אַנטשיידונג, אַדער לכּף־
הפחות, אַפצושטופן זי, דערווייטערן, געוויינען אַ חודש,
אַ וואָך, אַ טאָג... עס זיינען אַבער פאַראַן רפואות, וואָס
נישט ברויז ברענגען זיי נישט קיין גענעזונג, נאָר
קאַפּויער, זיי שטיסן פאַמעלעך אין די אַרעמס פון
טויט... מען מוז זיך אַנטשליסן! ... (ער גייט צו צום
פאַרטרעט, בלייבט שטיין אַ וויילע און, מיט אַן אומע־
טיק־איראַנישן שמייכל) באַפרייער פון יאָדנבורט! ...
קעמפער פאַר דער פרייהייט פונעם פּאָלק! ... (פּוויזט).
(עס עפנט זיך די טיר און ס'קומט אַריין רבי יהושע).

יהושע: ברוך! ...

ברוך: (דערשטוינט) איר — דאָ, רבי? !... (ער
טראַגט אים אונטער אַ שטול).

יהושע: איך קום פון פאַרט. ס'איז דאָ אַ שיף,
וואָס גייט אָפּ אין צוויי טעג אַרום קיין לעוואַנט, אין
דער אַטאַמאָן־מדינה. אַ גוטע שיף, פעסט געבויט און
ריין געהאַטן. ברוך, מאַרגן, אין אַ מזליקע שעה,
וועט מען קאָנען שטעלן חופּה און איבערמאַרגן, אם
ירצה השם, וועט איר, מיטן אויבערשטנס הילף, אָפּ־
פאַרן. (ברוך שווייגט) ברוך, הערסט, וואָס איך רייז? !...

ברוך: (פאַמעלעך) יאָ, רבי... איך הער...

יהושע: נו, און וואָס? !...

ברוך : (שטי?!) ניין, רבי.
יהושע : ניין?! ... (ער קוקט אים אָן שטרענג)
וואָס מיינט עס, ברוך? ...!

ברוך : איך בעט מחילה, רבי... פון גאַנצן האַרצן,
בעט איך מחילה... אויב דעם רבינס ווילן איז, אָז מאַרגן
זאל זיין חופּה, וועט זיכער קיין גליקלעכערער חתן אויף
דער וועלט נישט זיין. אָבער אַפּפּאַרן איבערמאַרגן —
וועל איך נישט! ...!

יהושע : וויססט אַ שפּעטערדיקע שיף? ...
ברוך : ניין, רבי. קיין שפּעטערדיקע אויך נישט.
איך וויל נישט פּאַרלאָזן נידערלאַנד, רבי! ...
יהושע : (דערשיטערט) ברוך! ... האָסט דאָך מסכים
געווען! ...!

ברוך : דאָס טאַקע וואַרף איך מיר פּאַר, רבי —
די צוזאַגן מיינע, די וואַקלענישן... איצט אָבער איז עס
געענדיקט. דאָ איז מיין היים! ... האַלאַנד איז מיין פּאַר-
טערלאַנד, רבי! ...!

יהושע : קינד! ... דיינע עטערן, עליהם השלום,
האַבן אויך געהאַט אַ פּאַטערלאַנד! ... איך האָב אויך גע-
האַט אַ פּאַטערלאַנד! ...!

ברוך : דאָס איז געווען נישט מער, ווי געבוירן-
לאַנד, רבי, און דערצו נאָך — לאַנד פון אונטעריאָ-
כונג. מיר אָבער איז באַשערט געווען דאָס גליק צו
שטעלן מיינע ערשטע טריט אויף דער ערד פון פריי-
הייט — און בלויז אין פרייהייט ווערט פונעם געבוירן-
לאַנד אַ פּאַטערלאַנד! ... רבי, אפילו ווען מיין וויגל
וואָרט געשטאַנען מיט טויזנטער מיילן ווייט פון דאָ-
נען, וואָלט איך אויך, מיט אַלע כוחות, געריסן זיך
אַהער, צום לאַנד פון ליכט און וויסן, פונקט ווי עס
ציען אַהער, פון אַלע עקן ערד, הונדערטער און הונ-
דערטער מענטשן פון גייסט! ... זאל איך אַליין דאָס
לאַנד פּאַרלאָזן? ...!

יהושע: ברוך, ס'איז אונדזער לעצטע האַפּענונג! ...
קוים באַקומען די הסכמה פון קהל! ... דערצאָרן נישט
נאָך מערער די סעניאָרן פּרנסים! ... דערצאָרן נישט
דעם בית־דין! ... מיט די אייגענע הענט רייסטו איי-
בער, חליצה, זיין בונד מיטן יידישן כלל! ...

ברוך: נישט איך רייס איבער, רבי! ... און קיי-
נער האָט נישט קיין רעכט עס צו טאָן! ... און זיכער
נישט די, וואָס זיינען געגאַנגען צו די קאַלווינישע
קירכן־ראַטן זיך משתדל זיין, מען זאָל מיך פאַרטרייבן
פון שטאָט! ...

יהושע: (שטיל) מיר האָט מען וועגן דעם נישט
דערציילט...

ברוך: איך ווייס, רבי. ס'איז געווען אַ סוד.
און אפשר טאַקע האָבן די שתדלנים מיר די אויגן גע-
עפּנט. רבי, ביז איצט האָב איך געמיינט, — מען וואָרפט
מיר פאַר, איך גראָב אונטער די יסודות פון דער יידי-
שער אמונה. ווייזט זיך אַרויס, רבי מאַרטיראַ און רבי
אַזאַריאַ האַלטן — כ'בין אַ סכנה אויך פאַרן קריסט-
לעכן גלויבן. פונקט אזוי וואָלטן זיי געפּסקנט, בין איך
משער, אַז מיין קריסטלעכער פריינט אַדריאַן, וועמען
די קירכן־ראַטן ווילן דוקא אַריינזאָרפן אין תפיסה,
איז אַ געפאַר אויך פאַר תורת־משה. ס'איז מער נישטאַ
קיין אַפּגעזונדערטער יאָדנבורט, רבי! ... איבער דעם
היי־מאַרק און די עלנטע געסלעך פון פּדאַענבורג, האָבן
די ראשי־בית־דין פון דער קהילה קדושה אַמסטערדאַם
די הענט זיך געגעבן מיט די קריסטלעכע סינאָדן פון
די נידערשענדער־פּראָווינצן. און אויך איך, רבי, האָב
מיין האַנט געגעבן! ... כ'האָב געגעבן מיין האַנט די אַלע
קריסטלעכע פריינט מיינע, וואָס זוכן דעם אמת, ווי
איך, וואָס דורשטן נאָך פרייהייט, ווי איך, און וועמענס
קאַמף — איז מיין קאַמף און וועמענס גורל — מיין
אייגענער גורל! מיר וועלן זיגן, רבי! ... מיט אונדז איז
דער מענטשלעכער שכר, דער מענטשלעכער געדאַנק,

אַט דער לויכטנדיקער פּאַקל, וואָס פירט די מענטשהייט
צו לייטזעליקייט, פרייהייט און גליק!...

יהושע: (מיט ווייטאַק) ברוך, ווילסט פון אונדז
אַוועקגיין? ...!

ברוך: פאַרוואָס אַוועקגיין, רבי? ! איז דען, חלילה,
אַ סתירה פאַראַן צווישן יידישקייט און מענטשלעכן
פאַרנופּט? ...!

יהושע: שטות און חילול השם! (ער שאַקלט
מיטן קאָפּ) מאַכסט אַן עבודה־זרה פונעם נישטיקן
מענטשדעכן שכל — פון אַט דעם בלינדן, וואָס טאַפט
אין דער פינצטער און ווערט געשטרויכלט איבערן
קלענסטן מכשול! ... פאַרנופּט — לגבי דער הייליקייט
פון כנסת־ישראל? ! ... שגעון! ... און דער שוין־מויער,
וואָס לאַנגע דורות האָבן אויפגעבויט, כדי צו באַשיי־
רעמען אונדזער אומה, — וועסט אפשר אויך אים זוכן
משיג זיין דווקא ער פי שכל? ...!

ברוך: יא, רבי. זאָל דער רבי נישט נעמען פאַר
אומגוט — אַלץ קאָן, אַלץ מוז באַנומען ווערן מיטן
מענטשדעכן געדאַנק! ... בלויז דאָס איז וואָר, וואָס קאָן
דערווייזן ווערן מיט שכלדיקע סברות. אויב דער שוין־
מויער איז נישט געבויט אויף שכלדיקן גרונט, האָט
ער קיין ממשות נישט, רבי, וועט ער איינפאַלן! ...!

יהושע: נישטאָ ביי דיר אין האַרצן קיין אהבת־
ישראל, ברוך! ...!

ברוך: איך קען עפעס העכערס, ווי אהבת־ישראל,
רבי — דאָס איז אהבת־אלהים, אהבת־האמת! קאָן
דען די ברענענדיקסטע ליבע פאַרוואַנדלען פאַרש אין
וואַרהייט? ! ... קאָן מען דען שטילן דעם דורשט נאָך
אמת — מיט טויטע אותיות, מיט אַלטע שמות, מיט
פאַרגעלבטן פאַרמעט, וואָס איז פול מיט סתירות און,
דערצו נאָך, אַפט געפעלשט? ! ...!

יהושע: (רייסט זיך אויף פון אַרט) ברוך, דער

וואָס אין הימל זאָג זיך אויף דיר מרחם זיין! ... כ׳האָב
נישט געוואוסט, אַז דו ביסט אַוועק שוין אַזוי ווייט...
(פּוּזע; ער זעצט זיך צוריק) ביסט ווי אַ וואַנזניקער,
וואָס לויפט, מיט אַלע כּוּחוֹת, צו אַן אַפּענעם אַפּגרוֹנט
און קיינער אין דער וועלט איז שוין מער נישט מסוגל
איים איינצוהאַטן. באַדענק זיך, ברוּך! ... האָב רחמנות
אויף זיך אַליין כּאַטש, אויב דו טראַכסט שוין נישט
וועגן אַנדערע — וועגן רחלען, למשל... שטעל זיך אַפּ,
כל־זמן ס׳איז ניט צו שפּעט! ... תּשובּה קאַן אויף אַלץ
מכּפּר זיין! ... בויג דעם קאַפּ, ברוּך! דערמאַן זיך —
פאַר אַט דעם פאַרגעלבטן פאַרמעט, פאַר אַט די שמות,
האַבן הונדערטער טויזנטער יידן אויסגעהויכט זייערע
נשמות אויף שייטערהויפּנס, זייגען אומגעקומען אויף
קידוש השם! ... איז עס אַלץ געווען אומזיסט? ... זיב
לאַז? אומזיניק? ...!

ברוך: רבי, די קדושים האָבן געהייליקט נישט
דעם פאַרמעט, נישט די שמות—נאַר די געבאַטן פון געט־
לעכקייט, דעם פרייען מענטשעלעכן גייסט, וואָס שטעלט
זיך נישט אַפּ פאַר קיין שום ענויים! ... און גענוג שוין
האַבן מיר געברענט אויף שייטערהויפּנס, רבי! ... גע־
נוג געווען אַ פאַלק פון קדושים! ... נישט אַזאַ קדושה
ווייז גאַט! ... פאַרלאַשן דאַרפן ווערן די שייטערהויפּנס,
אַלע שייטערהויפּנס אויף דער ערד — דורך דער
מענטשלעכער מחשבה, רבי, דורכן אמת, דורך דער
פרייהייט! ...!

יהושע: (שטיי) און אפשר באַשטייט אין דעם
אונדזער אויסדערווילטקייט — צו זיין, פאַר די אומות
העולם, ווי דער סנה, וואָס ברענט און ווערט נישט פאַר־
ברענט? ...!

ברוך: אַבער מיר ווערן דאָך יאָ פאַרברענט,
רבי! ... וויפל אַש פון אונדזער פאַלק האָבן שוין די
ווינטן צעשפּרייט איבער אַלע ווינקלען פון דער ערד! ...
און — זאָל דער רבי פאַרצייען, — ס׳איז קיין שום

אויסדערוויילטקייט נישטאָ! ... קיינער האָט אונדז קיינ-
מאַל נישט אויסדערוויילט. — נישט אויף געדייען אין
פייטזעליקייט, נישט אויף אומצוקומען אין יסורים! ...
יהושע: וואָס? דו לייקנסט אין דער בחירה?!

ברוך: איך לייקן, רבי! ... ס'איז אַן איינריידע-
ניש! ... מערער — אַ חלול השם! ... מיר זיינען נישט
בעסער און נישט ערגער פון די אומות העולם! ... און
מיט אַזע פעלקער גלייך דאַרפן מיר זיין, — אָדער
מיר וועלן אינגאַנצן נישט זיין! ...

יהושע: אינגאַנצן נישט? ... ברוך — דו גיסט
זיך אָפּ אַ חשבון, וואָס דו זאָגסט? ... דו דערלאָזט די
מחשבה — אַזיין די מחשבה אפילו! — אַז מיר וועלן,
חלילה, אינגאַנצן נישט זיין?!

ברוך: בלויז גאָט איז אייביק, רבי. בלויז די
נאַטור איז אייביק, און אייביק זיינען די געזעצן אירע.
ווייטער איז אַלץ — פאַרגענגלעך. זונען, פלאַנעטן,
אימפעריעס, פעלקער, מענטשן — אַלץ קומט אויף און
אַלץ פאַרגייט...

יהושע: (נאָך אַ וויילע שווייגן) ס'קאָן זיין, כּוואַלט
געדאַרפט זיך אויפהויבן און אַוועקגיין. אָבער — כּרחם
אב על בנים... איך בין פאַר רחלען אַ פאַטער, ברוך. און
אפשר אויך — פאַר דיר. איך וויל דיך ראַטעווען פון
זערבן! ... דאַז מיר דיך ראַטעווען! ... דו זעסט נישט,
וואָס עס טוט זיך אויף דער וועלט? .. נאָך קיינמאַל
האָט זיך יידיש בלוט אַזוי פיל נישט געגאַסן, ווי אין
אונזערע טעג. נאָך זיינען די שייטערהויפנס נישט
פאַרלאָזן אין מאַדריד, אין ליסאַבאָן און אין רוים, ווי
אַ העליש פייער האָט זיך אָנגעצונדן אין מלכות-פוילן.
הונדערטער בליענדיקע ישובים זיינען חרוב ונחרב גע-
וואָרן, הונדערטער טויזנטער נפשות זיינען פאַרשניטן
געוואָרן על קידוש-השם. האָסט דאָך געזען ביי אונדז,
אין אַמסטערדאַם, די אומגליקלעכע פליטים, וואָס זיי-

נען קוים ניצול געווארן פון די קאזאקישע שווערדן.
ברוך : יא, רבי.

יהושע : און ווי מיינסטו — דאס איז אלץ אומ-
זיסט? ... אומזיסט האט די פינצטערע ממשלה פון
סמאל אזוי אויסגעשפרייט אירע שווארצע פליגל אי-
בער דער וועלט? ... אומזיסט איז די ערד אזוי דורכ-
געזאפט מיט יידיש בלוט, אז ס'קאן זיך אויסדוכטן —
ס'איז, חליפה, א סוף צום פאלק ישראל? ... קיין זאך
איז נישט אומזיסט! ... די חברי-המשיח זיינען עס! ...
ס'איז נאָענט דער קץ! ... מיר שטייען ערב גאולה! ...
דער הייטיקער זוהר האט נביאות געזאגט, אז אין יאר
1648 וועט קומען אונדזער דערלייזונג. האט זיך גראָד
דאָן די תוכחה אַ גאָס געטאָן, ווי נאָך קיינמאָל אויף
אונדזערע קעפּ, און מענטשן פון שוואַכן גלויבן האָבן
אַנגעהויבן צווייפלען אין דער ריכטיקייט פון די הייליקע
ווערטער. אָבער די נבואה איז מקוים געוואָרן! ...
ברוך, איך טאָר נישט מגלה סוד זיין, אָבער ס'איז
פקוח נפש. שווער מיר, שווער ביי אַצֶק, וואָס דיר איז
טייער, אַז דו וועסט וועגן סוד קיין וואָרט אויף די ליפּן
נישט ברענגען, ביז ס'וועט קומען די צייט. שווער
מיר, ברוך! ...

ברוך : איך שווער אייך, רבי.
יהושע : (נאָך אַ וויילע שוויגן) ברוך, אונדזער
לאַנג-אויסגעוואָרטער גואל איז שוין דאָ! ... משיח איז
שוין געקומען! ...

ברוך : (קוקט אים אָן, דערשטוינט) רבי! ... וואָס
רעדט איר, רבי? ...!

יהושע : יא, ברוך, יא! ... געקומען שוין משיח! ...
געקומען משיח! ... זיין נאָמען איז שבתאי, פון הייטיקן
טאָג שבת, זייל כולו שבת וועט ווידער ווערן דאָס
לעבן פון אונדזער פאַלק, כלויו יחידי סגולה ווייסן
דערזייל פון סוד. משיח וויל נאָך נישט נתגלה ווערן.

מיט תעניתים און סגופים פייניקט ער זיין לייב און
שטאַרקט זיין נשמה. אין דער מוסלמענישער מדינה
לעבט ער, נישט ווייט פון די טויערן פון ירושלים.
באַלד וועט אויסשלאָגן די שעה, ברוך!... איך בין אַלט
און כּווייס נישט, צי כּוועל זוכה זיין צו זען עס מיט
מיינע אויגן, אָבער דו וועסט עס זען, ברוך!... אַ סוף
וועט נעמען צום ביטערן גלות!... אַ סוף צו אַלע ליידן,
צו אַלע ענויים!... קיינער וועט אונדז מער נישט טרעטן
מיט די פיס!... קיינער וועט מער נישט פאַרגיסן אונז
דזער באַוט!... אויס אינקוויזיציע, אויס גרושים, אויס
שחיטות!... משיח, משיח איז געקומען!... (ער צע-
וויינט זיך).

ברוך: (דערשיטערט, פליסטערט) רבי... רבי...
יהושע: פאַר צו אונדזער דערלייזער, ברוך! פאַר
צו אונדזער מלך המשיח! איך וועל דיר מיטגעבן בריוו
צו זיינע מקורבים. וועסט ווערן אַ שותף צו דער גאולה,
וועסט זיין אַ גדול בישראל!... פאַר, ברוך, פאַר!...

ברוך: (ביסלעכווייז געקומען צו זיך) רבי... ווי
אזוי... פון וואָנען וויסט מען עס?!

יהושע: שלוחים זיינען געקומען, געהיימע שדור-
חים פון די קהלות פון טערקיי!...

ברוך: כּימיך, רבי... פון וואָנען וויסט מען, אז
אַט-דער... דער שבתאי איז... משיח?... אויפן סמך פון
וואָס?!

יהושע: כלערליי סימנים זיינען פאַראַן!... גדולי
הדור האָבן חלומות געזען!... שבתאי אליין האָט גע-
וויזן וואונדער!...

ברוך: רבי... זאָל מיר דער רבי מוחל זיין... איך
גלויב נישט אין חלומות, איך גלויב נישט אין וואונ-
דער!...

יהושע: גאָט איז מיט דיר, ברוך — דו גלויבסט
נישט אין ביאת המשיח?!

ברוך : חליצה, רבי!... איך גלויב! כ'גלויב אָבער
גלייכצייטיק און באמונה שלמה, אָז די גאולה וועט קור
מען נישט פון ניסים און חלומות, נאָר פון מענטשלעכן
שכל, פון מענטשעכן גייסט!...

יהושע : און דערווילע — וואָס? ... דערוויל —
ביז דער מענטשלעכער שכל וועט אויפהערן בלינד צו
זיין, ביז דער גייסט פונעם מענטש וועט ווערן מענטש-
לעך באמת, זאָל אונדזער פאָלק אויסגיין אין בלוט? ...
ווער וועט אונדז אויסלייזן, אויב נישט משיח? ... ניט
בלויז, וואָס דיר פעלט אמונה, נאָר דו לייקנסט, דו
לייקנסט בפירוש אין נצח-ישראל? ...!

ברוך : (שטיל, אָבער פעסט) אויב נצח-ישראל
דאָרף קומען בלויז פון אַ נס, — וועט קיין נצח ישראל
נישט זיין.

יהושע : (הויבט זיך אויף) גאָט איז מיין עדות.
— איך האָב געטאָן אַלץ, וואָס כ'האָב געקאָנט. איצט
בלייבט מיר — בלויז קריעה רייסן. ברוך, ביסט נישט
מער קיין ייד! ...!

ברוך : רבי!... זאָל דער רבי מיר פאַרצייען פאַר
אַלע עגמת-נפש, וואָס איך האָב אים פאַרשאַפט —
נישט ווילנדיק קיינמאָל, איך שווער! ... כ'בין אפשר
— אַן אַנדער מין ייד, ווי דער רבי... אָבער איך בין
אַ ייד! ... אַ ייד, רבי! ...!

פאַרהאַנג

ב י ל ד ד ר י י

ביינאכט. א פלאץ אין אמסטערדאם. העלע לבנה-ליכט.
די בינע איז ליידיק. פון הייטן דערטראגט זיך אן איינטאָניקער
רוף. דאָס איז דער נאַכט־וועכטער; ער באַווייזט זיך באַלד,
גייט פאַמעלעך, טוט אַ קלאַפּ פון צייט־צו־צייט אין אַ מין היל־
צערנעם קלאַפּער און רופט — אין אַ שטילן, כמעט איינטאָניקן
רעטשיטאַטיוו.

נאַכט־וועכטער: (רעטשיטאַטיוו) נאָך עלף דער
זייגער! ... דער זייגער נאָך עלף! ... נאָך עלף! נאָך
עלף! ... (פאַרהאַלט זיך אַ וויילע, ענדערט זעס טאָן)
דאָס, פאַרשטיי איך, איז אַ נאַכט! ... זיכטיק — כאַטש
נעם זיך לייענען אַ מעשה־ביכל, ביים שיין פון דער
לבנה! ... פריש און וואַרעם — אַ מחיה! ... אַט, ווען
אַזעלכע נעכט וואַלטן מיר עס געהאַט נישט קיין סך
— נו, אַזוי, לאַמיר זאָגן, אַ דריי הונדערט פינף און
זעציק איבערן יאָר — וואַלטן נאַכט־וועכטער אויך גע־
וואוסט, אַז ס'איז דאָ אַ גאַט אויף דער וועלט! .. (ער
לאַכט און גייט איבער אין רעטשיטאַטיוו) נאָך עלף דער
זייגער! ... דער זייגער נאָך עלף! ... נאָך עלף! ... נאָך
עלף! (גייט פאַמעלעך אַרויס).

(עס קומען אַריין מאַנועלאַ און רחל, די געזיכטער פאַר־
שטעלט מיט שאַלן.)

מאַנועלאַ: נו, וואָס ציטערסטו אַזוי, נשמה מיי־
נע? ... דאָס האַרץ דיינס קלאַפּט העכער, ווי דער
קלאַפּער פונעם נאַכט־וועכטער! ... וועסט באַלד אויפ־
וועקן די גאַנצע שטאָט! פאַרוואָס האַסטו מורא? ...!
ביסט דאָך מיט מיר! ...!

רחל: אויך האָב נישט מורא, סעניאָראַ... איך

האָב נישט מורא...

מאַנועלאַ: האָסט נישט מורא — און טרייסלסט זיך אינגאַנצן. (זי לאַכט) ביסט, זיי מיר מוחל, נאָך גאַר אַ ציגעלע! ס'איז נישט דיין שולד, איך ווייס, איר וואַקסט דאָ אַלע אויס אַזוי...

רחל: סעניאָראַ, עמעץ גייט דאָרט!... איז עס נישט ברוך?!

מאַנועלאַ: (קוקט זיך איין) ס'האָט זיך דיר אויס-געדוכט. די ערשטע נאַכט-טרעפונג ביי דיר, אַיאַ, נשמה-מיינע?...

רחל: די ערשטע, סעניאָראַ.

מאַנועלאַ: דאָ זינגט מען נישט קיין סערענאַ-דעס — אַ שאַד!... אַן אומעטיק לאַנד!... אַט, ווען דו וואַרסט געוואוסט, וואָס דאָס הייסט: געזאַנג אין דער נאַכט — געווענדט צו דיר, בלוז צו דיר!... ס'צע-נעמט דאָס האַרץ, ווי שטאַרקער ווײן. (זי פאַרטראַכט זיך אַ ווײלע און צעלאַכט זיך באַלד) איך שטעל מיך פאַר, ווי ברוך... ווי ברוך וואַלט געזונגען... אַ סערע-נאַדע... (לאַכט נאָך שטאַרקער).

רחל: (אומדרייט) סעניאָראַ, מען קאָן נאָך דער-הערן...

מאַנועלאַ: ביסט גערעכט. איך רייך צו הויך, איך לאַך צו הויך, עפעס ווי דער קאַפּ וואַלט זיך מיר געדרייט פון שיכרות. שוין לאַנג נישט געווען אויף אַ טרעפונג ביינאַכט!... אמת, די טרעפונג איז נישט פאַר מיר, די שטערנס זיינען נישט אַזעלכע ליכטיקע, ווי אין מיינע יונגע יאָרן, דער הימל נישט אַזוי טיף — אַבער די שטיקלייט איז כמעט די זעלבע און די זעלבע סודותדיקייט פון דער נאַכט. ברוך איז גערעכט, האַרץ מיינס: יונגט דאָרף זיין דרייסט, גיין איר איי-גענעם זועג, נישט פאַלגן, וואָס פרומע און גוטע לייט הייסן... פאַרוואַגלט ווערן אין דער פרעמד?!... פרעג

מיד דעם טעם דערפון!... קיין שונא נישט צו ווינטשן!...
איר זייט יונג!... מען דארף זיין מוטיק!... (דערמאנט
זיך אין עפעס, צעלאכט זיך) און איד, אַלטער נאַר,
האַב געגלויבט דער מרשעת, אַז דער נאַפּאַליטאַנער
מאַס-אַנדזשעלאָ, ווייסט דאָך, דער, אין וועמענס טראַכט
ברוך האָט זיך אויסגעמאַלט אויף זיין פּאַרטרעט, איד
האַב איר געגלויבט, אַז מאַס-אַנדזשעלאָ איז געווען אַ
ים-רויבער!... אַט, אַן אַלטער נאַר!... (לאַכט).

רחל: סעניאָראַ, האָבן מיר זיך אַמאַל נישט טועה
געווען אין אַרט?... ס'איז שוין שפּעט, און ברוך איז
נישטאַ. קומט, לאָמיר אַ קוק טאָן דאָ אַרום!...
מאַנועלאָ: קום, נשמה מיינע, קום!... (גייען ביי-
דע אַרויס).

(א ווילע בלייבט די בינע ליידיק, באלד שלייכט אַרײַן,
פּאַרויכטיק, גברײַאל).

גברײַאל: דאָס האַרץ האָט מיר געזאַגט: רחלען
דראָט אַ סכּנה!... ער וויל זי פּאַרפירן, פּאַרנאַרן צום
שמד... די אַלטע מאַנועלאָ איז די שליחטע פון גי-
הינזם!... רבונג של עולם, גיב מיר כוח בייצושטיין
די סטראַהראַ!... גיב מיר כוח!... (ער וויל אַרויס-
גיין אין דער זעלבער ריכטונג ווי רחל און מאַנועלאָ,
אַבער עס דערטראָגן זיך פון דאָרט שטימען; ער ציט
זיך שנעל צוריק און פּאַרשווינדט אין דער קעגנדיקער
זייט; ס'קומען אַרײַן מאַנועלאָ, רחל און, מיט זיי, ברוך).
מאַנועלאָ: שנעל, טייבעלעך מיינע, שנעל!...
קיין סך צייט איז אונז שוין ניט געבליבן!... איד
וועל וואַכן איבער אידך!... (זי גייט אַרויס).

ברוך: רחל, האַסטו צוטרוי צו מיר, גלויבסטו
אין מיין ערלעכקייט?...

רחל: מיטן גאַנצן האַרצן, ברוך.

ברוך: איד האָב געמיינט: ס'איז מעגלעך צו
בויען אַ ניי לעבן, נישט ברעכנדיק דאָס אַלטע, נישט

ענדערנדיק דעם גאַנצן לויף פון טאַג-טעגלעכן שטיי-
גער. כ'האַב זיך טועה געווען. ס'איז נישט מעגלעך.
מען מוז אויסקלייבן... מען מוז אַפּאָגן זיך — אָדער
פונעם נייעם, אָדער פונעם אַלטן!... איך האָב מיין אויס-
וואָל געמאַכט. כ'האַב אויסגעוויילט — באַניאונג. רחל,
וויילסטו גיין צוזאַמען מיט מיר אויף דעם דאָזיקן וועג,
וואָס איז זוניק-הער, אָבער שווער און פול מיט דער-
נער? ...!

רחל: ברוך... (זי קוקט אים אָן אַ ווילע אין די
אויגן) ליבע הייסט — קרבן, נישט אמת?...

ברוך: יא, רחל...

רחל: איז וואָס פאַר אַ קרבן ביסטו גרייט —
ביסטו ווען נישט איז גרייט געווען — פאַר מיר צו
ברענגען? ... זאָגסט, האָסט דיין אויסוואָל געמאַכט.
איך פאַרשטיי עס. אָבער דיין וועג האָסטו אויסגע-
וויילט — פאַר זיך בלויז, צי אויך פאַר מיר? ...!

ברוך: פאַר אונדז בידן...

רחל: דו ווייסט גוט, ווי איך האָב מורא פאַר
מחלוקת, פאַר צאַנקערייען! ... מיין טרוים איז — אַ
פרידלעכע נעסט! וואו עס זאָל נישט זיין! ... אין עק
וועלט אפילו! לאַמיר אוועקפאַרן פון דאַנען! (ער
שווייגט) לאַמיר אוועקפאַרן, ברוך! ...!

ברוך: ניין, רחל. דאָ וועלן מיר בויען אונדזער
היים.

רחל: דאַרף ווידער דער קרבן זיין — מיינער? ...!

ברוך: רחל, איך קאָן נישט פאַרלאָזן דאָס לאַנד! ...!
איך קאָן נישט! ... דאָ קלאַפט היינט דער פולס פון דער
פרייהייט, דער פּוּלס פון דער וועלט! ... (ליידנשאַפטלעך)
כזויל נישט אויפגעבן דעם קאַמף, כזויל זיך נישט
אונטערגעבן! ... צווינג מיך נישט דערצו, איך בעט
דיך! ... (פּוּלזע, שטיילער) און דו אַזיין, רחל, פאַרוואָס

זאָלסטו וועלן זיך שייַדן מיטן אָרט, וואו יעדער שטיין
איז דיר נאָענט און אייגן? ... קאָן דען זיין ערגעץ
וואו אויף דער ערד נאָך אַ שטאַט פון אַזאַ שיינקייט,
ווי אונדזער אַמסטערדאַם? ... ווילסט זיך שייַדן מיט
אַט־די גאַסן, מיט די בריקן, מיט די קאַנאַלן, מיט דער
מילדער ליכט פון אַמסטערדאַמער הימל? ...!

רחל: איך וויל זיך שייַדן — מיט אומגליק,
ברוך! ... זיי וועלן דיך מחרים זיין! ...

ברוך: זיי האָבן נישט קיין רעכט! ... כּיִהאָב צו־
געגרייט אַן אויספירלעכע שריפט פאַרן בית־דין! ...
איך וויל אויף, מיט די גרינטלעכסטע סברות פון דין
און פון שכל, אַז זיי האָבן נישט קיין רעכט! ...
רחל: מיינסטו, דיינע גרינטלעכע סברות וועלן
דעם בית־דין בויגן?

ברוך: איך האָף אַזוי.

רחל: און אויב אָבער נישט?

ברוך: איז פאַרפאַלן! ... עס שרעקט מיך נישט
מער זייער חרם! ...
רחל: וואָס? ...!

ברוך: ניין, ער שרעקט מיך נישט מער! ... איך
בין מער נישט אַליין! ... און ס'איז נישט אַזאַ קראַפט
אויף דער וועלט, וואָס זאָל קאַנען מיך אויסרייסן פון
יאַדנבורג — אַפשיידן מיך פון די רבנים, יא, אפשר,
אָבער נישט פון מיינע ברידער, וויל דער אמת איז
מיט מיר און נישט מיט די רבנים! ... רחל (ער נעמט
זי אַרום) האָב נישט מורא! ... כּוועל זיך לערנען אַ
מלאכה, כדי צו פאַרדינען ערלעך אונדזער ברויט! ...
מיינע פריינט וועלן מיר העלפן! ...

רחל: דיינע קריסטלעכע פריינט! ...

ברוך: די פרייהייט־ליבנדיקע קריסטן זיינען מיר
מער ברידער, ווי די רבנים, וואָס האָבן נעכטן מיך

געמערט און ווילן מאַרגן מיך פאַרשטיינען! ...
רחל: ברוך!!! ... (כמעט אינסטינקטיוו, ציט זי זיך אַרויס פון זיינע אַרעמס) איד בין אַ יידיש קינד! ...
ברוך: אויך איד בין עס, רחל! ... לאַמיר פאַרגן מאַנועלאַן! ... צו בית-דין וועל איד מאַרגן נישט גיין, און אויך נישט וואַרטן, מען זאל מיך פון שטאַט פאַר-שיקן. גלייך באַגינען וועל איד אַרויספאַרן קיין אַר-ווערקערק. דער אַטער עוזיאל, וואָס איז אויפזעער פון ייִדישן בית-עולם, קען מיך נאָך פון קינדווייז אָן. ביי אים וועל איד מיך אויפהאַלטן. צו די רבנים וועל איד שיקן מיין צוגעגרייטע שריפט. דו וועסט אַרויס-פאַרן קיין אַוואַוערקערק, מיט מאַנועלאַן, מיטאַג-ציט. וועסט איבערלאַזן אַ בריוו דעם זיידן, אָ דו פאַרסט צו מיר, ווייל מען האָט מיך פאַרטריבן פון שטאַט. זיי וועלן דעם חרם נישט אויסרופן — אויב ניט צוליב מיר, איז צוליב דיין זיידן. און אין אַוואַוערקערק וועלן מיר, איז צוליב דיין זיידן. און אין אַוואַוערקערק וועלן פערסטו גאַרנישט?!

רחל: (שטיל) איד ווייס נישט, וואָס דיר צו זאָגן, ברוך...

ברוך: ביסטו מסכים? ... דער פלאַן איז מאַ-נועלאַס, נישט מיינער. מיר וואַלט ליבער געווען צו גיין אָפן, אָבער מאַנועלאַ איז, אין תּוֹך, גערעכט. אויב מיר ווילן אויסמיידן דעם חרם, האָבן מיר קיין ברירה נישט. ביסטו מסכים, זאָג! ... וועסט קומען?!

רחל: כּיִהאָב מורא, ברוך... (און אין אַן אויס-ברוֹך פון געוויין) אויך פאַר דיר האָב איד מורא! ... אָפט ווייסט זיך מיר אויס — איד קען דיר גאַרנישט... כּיִקוק דיר אַן — ביסט געוואָרן אַזאַ ווייטער, פונקט ווי דו וואַלסט געלעבט אין אַן אַנדער וועלט... אויף דינע געדאַנקען, ווייס איד, קאָן איד קיין שליטה נישט האָבן. איד פאַרשטיי זיי ניט שטענדיק, כּיִבין מודה, אָבער

די טרוימען דיינע, ברוך? ... פארנעם איך כאַטש דאָס
קלענסטע אָרט אין זיי? ... ברוך! ... (זי נעמט אים
אָרום, הייס) דו ווילסט באמת — באמת?! — איך זאָל
קומען מאַרגן, קיין אַוואַוערקערק? ...!

ברוך: פאַרוואָס פּרעגסטו, רחל? ...!

רחל: איך ווייס פאַרוואָס! ... ברוך, איך בעט דיר,
באַטראַכט זיך גוט, קוק אַריין טיף אין דיין האַרצן! ...
אויב דו ביסט נישט זיכער, זאָג עס מיך! ... אויב דו
האַסט אַ ספק, פאַרבאַהאַלט דאָס נישט אויס! ... גלויב-
סטו טאַקע, אַז דער וועג, וואָס דו האַסט אויסגעוויילט,
קאָן זיין אויך מיין וועג? ! און אפשר ביסטו זיך טועה?
אפשר וועל איך גאָר זיין אַ לאַסט פאַר דיר, אַ שווערע
לאַסט, וואָס וועט באַדיר ווערן אומדערטרעגלעך? !
מיין גאַנץ לעבן שטייט דאָך אין קאָן! ... ביי דיין ער-
לעכקייט, ברוך, ביי דער ריינקייט פון דיין נשמה, שווער
מיך — דו ווילסט, איך זאָל קומען צו דיר? ...! איך
זאָל אַוועק פון שטוב, פאַרשעמען די עלטער פון זיין
— און קומען צו דיר? ...!

ברוך: (שטייל) יא, רחל, איך וויל עס!

רחל: מיטן גאַנצן האַרצן באַגערסטו עס, מיט
דיין גאַנצן נפש — שטאַרקער און מערער, ווי אַלץ
אויף דער וועלט? ...!

ברוך: (הייס) מיט מיין גאַנצן האַרצן, רחל, מיט
מיין גאַנצן נפש! ... פונקט אַזוי שטאַרק, ווי איך באַ-
גער די וואַרהייט צו דערגרייכן, פונקט אַזוי שטאַרק,
ווי איך באַגער צו דערקענען גאָט! ...!

רחל: (פליסטערנדיק) וועל איך קומען...

ברוך: מאַרגן בייטאָג, מיט מאַנועלאַן...

רחל: יא, ברוך. (זי נעמט אים אָן פאַר אַ האַנט
און אומדרייט) אַבער... געדענק... וועסט מיך נישט
ברענגען — צו שמד? ...!

ברוך : (ציטערט אויף) רחל! ... דו אויך? ... פונקט ווי זיי אַלע? ... איך — צו שמד? ...!

(פון לינקס באַווייזט זיך פּלוצלינג גבריאַל.)

גבריאַל : יאָ, צו שמד! ... אשמדאי! ... ער לויפט צו ברוכן).

רחל : (דערשראָקן) גבריאַל! ...!

ברוך : לזיערסט ביינאַכט אויך, דו, מסור? ...!

גבריאַל : מיינסט, האַסט שוין אויסגעפירט דינס? ... אַ יידישע טאַכטער מיט כישוף פאַרבאַרט, אויף איבערגעבן זי דעם שר פון דער טומאה? ...! אין גיהנום צוריק, סמאל! ... צו די סמאַלע־פּלאַמען, פון וואַנען דו ביסט אויף דער וועלט געקומען! ... פּאַר, ווי אַ הונט! ... (ער כאַפט אַרויס אַ קינזשאל, וואַרפט זיך אויף ברוכן).

ברוך : אַ מעסער? !

רחל : גבריאַל! ...! (וואַרפט זיך צו אים).

ברוך : (כאַפט אָן גבריאַלן פאַר דער האַנט) גע־שיקט דיך, זאַלסט מיך דערהרגענען, וואָס? ...! חרם איז נישט גענוג — בלוט דאַרפן די רבנים? ...!

רחל : (פרוואווט זיי צעשיידן) גבריאַל! ...! ברוך! ...! **גבריאַל :** אין גיהנום וועט ער גיין! ...! (זיי ראַנג־לען זיך).

רחל : (שרייט) סעניאָראַ מאַנועלאַ! ...! סעניאָראַ מאַנועלאַ! ...!

מאַנועלאַ : (באַווייזט זיך תיכף) וואָס איז גע־שען? ...! (זי אַריענטירט זיך שנעל, לויפט צו צו גב־ריאלן, רייסט אַרויס ביי אים דעם קינזשאל, שליי־דערט אים אַוועק און צעלאַכט זיך) הידאַלאַגאַס! ...! ווי אין די אַלטע, גוטע צייטן! ...!

רחל : (דערשראָקן) סעניאָראַ מאַנועלאַ! ...!

מאַנועלאַ: אבי איך האָב געמיינט, אַמסטל־וואָך
סער פליסט אין זייערע אַדערן... (זי רייסט אָפּ גבריאַלן
פון ברוכז) נו, גענוג! ... גענוג, קאַבאַל־יעראַס! ...
ברוך: (אַטעמט שווער) דורכגעשטאַכן מיר די
העמד...

רחל: פאַרוואונדעט? ...!
גבריאַל: איך מוז אים טויטן! ... איך וועל אים
טויטן! ... (וואָרפט זיך ווידער אויף ברוכז).
מאַנועלאַ: משוגע! ...
רחל: גבריאַל! ...!

מאַנועלאַ: דער נאַכט־וועכטער גייט! ... מער פעלט
נישט, ער זאָל אונדז דאָ אַזוי טרעפן! ... פאַרשווינדט! ...
שנעל! ... (זי שטופט זיי אַרויס, יעדן אין אַן אַנדער אַרט).
גבריאַל: איך וועל אים...

מאַנועלאַ: שטיל! ... (גבריאַל גייט אַרויס; מאַך
נועץ מיט רחלען, שנעל, נאָך אים).

נאַכט־וועכטער: (באַווייזט זיך, גייט פאַמעלעך
דורך דער בינע און, אין גשוויינלעכן רעטשיטאַטיוז)
באַלד צוועלף דער זייגער! ... דער זייגער באַלד
צוועלף! ... באַלד צוועלף, באַלד צוועלף! ... (ער קלאַפט
אַמאָל־צוויי אין זיין קלאַפער און חזרט שטיל, זוי אין
האַלב־שאַף) דער זייגער באַלד צוועלף! ... באַלד
צוועלף! ...!

פאַרהאַנג

פערטער אַקט

בילד איינעם

אַ פּלאַץ אין אַמסטערדאַם. ס'קומט אַריין דער זשאַנדאַרם וואָן־קיפּער און, מיט אים, אַ פּאַרטרויערטער, ענריקעז. וואָן־קיפּער האַלט אין מיטן דערציילן עפעס, קענטיק מיט גרויס הונאה.

וואָן־קיפּער: זאָג איך אים: פע, זאָג איך, טי־געלש!... וואָסט זיך געמעגט שעמען, זאָג איך, טי־געלש!... ווי פּאַסט עס פאַר אַזאַ ערנסטן מאַן, פאַר אַזאַ חשובן מוכר־ספרים, ווי דו, אַרויסצושטעלן אַזאַ שילד איבערן געוועלב? ... ס'איז דאָך, זאָג איך, אַ חילול השם!... מאַכט ער זיך צוערשט אינגאַנצן כּלא־ידע, וואָס, זאָגט ער, וואָן־קיפּער, וואָס וואַרפּסטו עס אַזוי פאַר מיין שילד? ... איך האָב אויף אים געלאָזט אויסמאַלן העכסט־גאַטספּאַרכטיקע ווערטער: אַז גאַט איז גאַט גלויב איך — נישט אויסגעטראַכט איז גאַט... ווער איך שוין אין כּעס. טיגעלש, זאָג איך, פון ווע־מען מאַכסטו חזק, טיגעלש? ... גאַנץ אַמסטערדאַם קומט דאָך לייענען דיין שילד און מען לייענט בפּירוש: אַז גאַט איז גאַט גלויב איך נישט — אויסגעטראַכט איז גאַט!... געהערט אַביסל, ענריקעז, האַ? ... אויס־געטראַכט איז גאַט!...

ענריקעז: (זיפצט) איי־איי־איי!...

וואָן־קיפּער: מאַכט ער, דער טיגעלש: עס ווענדט זיך, מאַכט ער... אַדץ ווענדט זיך פונעם אַפֿ־שטעצ־צייכן!... האַקסטו אַריין, זאָגט ער, אַ קאַמאַ נאָך „גלויב איך“, איז גאַט אומבאַדינגט אַ גאַט; קומט אַבער ביי דיר די קאַמאַ אַ וואַרט ווייטער — איז אויף

דיר די עבירה!... קוק איך אים אָן, ווי משוגע. טיִ
געלש, זאָג איך, צי גאָט איז יאָ אַ גאָט, צי נישט —
איז גאָר ביי דיר אָפהענגיק פון אַ קאָמאָ? ...! און אגב,
זאָג איך, וואָס־מיר קאָמאָ, ווער־מיר קאָמאָ, האָסט דאָך
בכלל אויף דיין שילד קיין קאָמאָ נישט געשטעלט ...!
טוט ער נישט קיין פינטל מיטן אויג. נאַטירלעך, מאַכט
ער, האָב איך נישט געשטעלט ...! האָלאַנד איז אַ פרייע
מדינה, יעדער קאָן שטעלן די קאָמאָ — וואו ער וויל ...!
נו, גיי איך שוין אַרויס פון די כּללים! ... מיר, זאָג איך,
טיגעלש, דערצייע נישט קיין מעשה וועגן פּרייהייט ...!
אויף דערויף, זאָג איך, בין איך אַ זשאַנדאַרם, איך זאָל
וויסן, וואָס פּרייהייט איז! ... שייך זעען מיר אויס, הא,
ענריקעז? ...!

ענריקעז: (זיפצט, ווי פריער) איי־איי־איי ...!

וואָן־קיפּער: איר פאַרשטייט? ...! אַז גאָט איז
גאָט גלויב איך — קאָמאָ — נישט אויסגעטראַכט איז
גאָט... אָבער, אַז גאָט איז גאָט גלויב איך נישט — קאָמאָ
— אויסגעטראַכט איז גאָט ...! קומט אויס, דער גאַנצער
טוד פון דער גאָטהייט ליגט גאָר — אין אַ קאָמאָ ...!
די וועלט איז באַשאַפן געוואָרן — דורך אַ קאָמאָ ...!
דאָס זעבן איז — אַ קאָמאָ! ... דער מענטש איז — אַ
קאָמאָ! ...! שאַט, אפילו דער זשאַנדאַרם וואָן־קיפּער איז
שוין אפשר באַלד — אויך נישט מער ווי אַ פשוטע,
גראַבע קאָמאָ! ... (ער קייכט פאַר געלעכטער, קוקט זיך
אַרום, אַז ענריקעז איז כּסדר פאַרטרויערט) וואָס איז
ענריקעז? ...! וואָס זייט איר עפעס אַזוי מרה־שחורה־
דיק היינט? ...! די שיפן זיינען איך אונטערגעגאַנגען? ...!
אייערע פראַכטן פון וועסט־אינדיע זיינען דערטרונקען
געוואָרן? ...!

ענריקעז: איי, מינהער וואָן־קיפּער, אַן אַרעמאָן
— איז שוין גלייכער, אַז ער ווערט נישט געבוירן ...!
וואָן־קיפּער: אַנטקעגן וועמען זאָגט איר עס? ...!
נישט וועגן אייך? ...!

ענריקען : עט, איך! ... איך האב מינע יאָרן שוין
אַפגעלעבט... (שאַקלט מיטן קאָפּ) הערט מינע רייד,
וואָן-קיפּער — ס'איז משיח-צייטן! ...

וואָן-קיפּער : וואָס? ... ווידער שוין — משיח? ...!
(און פּלוּצלינג צעלאַכט ער זיך) שאַט, ענריקען, און
אפשר איז גאָר אייער משיח אויך נישט מער ווי אַ
קאַמאָ, האָ? ...!

ענריקען : בייסט זיך אָפּ גלייכער דעם צונג! ...
וואָן-קיפּער : און פון וואַנען ווייסט איר, אָז
נישט? ...! אויב גאָט קאָן זיין אַ קאַמאָ, דער גן-עדן —
אַ קאַמאָ, דער גיהנום — אַ קאַמאָ, טאָ פאַרוואָס נישט
אייער משיח? ...! (ער לאַכט מיט אַ מעכטיק געלעכטער)
כאַפט דער רוח אַלע אפיקורסים און אַלע אַפּשטעל-
צייכנס! ...!

ענריקען : איי-איי-איי! ...
וואָן-קיפּער : נו, מילא, נעמט זיך עס ווידער
נישט אַזוי צום האַרצן! ...! שאַט, ווייסט איר וואָס, ענ-
ריקען? לאַמיר גאָר זיך אַריינכאַפּן טרינקען אַ קריגל
ביר! ...! אמת, איך דאַרף גיין איבערגעבן, אין יאָדנ-
בורט ביי איר, צו עפעס אַן אפיקורוס דאַרט, אַ באַ-
פעל פון שטאַט-ראַט צו פאַרלאָזן אַמסטערדאַם. אָבער
נישקשה, דער אפיקורוס וועט נישט אַנטלויפן! ס'איז
נישט קיין מכשפה, וואָס פליט רייטנדיק אויף אַ בע-
זים! ...! קומט כאַפּן אַ טרונק! ...! וועט מען, אגב, זען
באַשיינפערלעך, איין מאַל פאַר אַלע מאָל, וואָס מיר
זיינען: זשאַנדאַרמען צי קאַמאַס? ...! ווייל, וואָס ווי
וואָס, גוטער ברודער — און מעגן די אפיקורסים זיך
שטעלן אויפן קאָפּ און דערטראַכטן זיך צו די ערגסטע
טייולאָנישע שטיק — איין זאָך אָבער וועלן זיי אַ
קרענק אויסטראַכטן: אַ קאַמאָ, וואָס זאל טרינקען ברוי-
נעם אַמסטערדאַמער ביר! ...! קומט, ענריקען, קומט! ...!
איך באַצאל! ...! (ער לאַכט, גייט פאַמעלעך; ענריקען,
אַן אומעטיקער, גייט אים נאָך).

פאַרהאַנג

ב י ל ד צ ו ו י י

אין אַוואַזערקערק, אַ דערפֿלֵ ביי אַמסטערדאַם. דער גרעס־טער טייל פֿון דער בינע שטעלט פֿאַר אַ ייִדישן בית־עולם, מיט ביימער און גרינס. וואַרנישט־וואו הויבט זיך אַרויס אַ מצבה. רעכטס — אַ פֿאַרקאַן מיט אַן אַרײַנגאַנג־טויערל. פֿאַרביי דעם פֿאַרקאַן, שוין אויסערן בית־עולם, צײַט זיך אַ וועג, וואָס פֿירט צום דאַרף. סײַז אַ לויכטנדיקער זומער־פֿאַרגאַכט.

עוויאַל, דער אַלטער בית־עולם־אויפֿזעער, גײט אַרום צווישן די קברים, באַגיסט בלומען און שמועסט פֿרידלעך מיט ברוכן, וואָס זיצט אויף אַ באַנק, אַנגעשפֿאַרט אין פֿאַרקאַן.

עוויאַל: (מיט אַ מילדן שמײַכל) קאַנסט זיך זאַגן, וואָס דו ווילסט, ברוך, אָבער אַז מען קומט אויף קבר־אַבות — טאָר מען זיך נישט אײַלן!...

ברוך: איך אײַז זיך נישט, סעניאָר עוויאַל...

עוויאַל: מײַנסט, איך זע נישט!... איך זע, איך זע, איך זע, ברוך!... רק דו קוקסט אַהער, קוקסט אַהײַן, דרייסט זיך נעבעך אויף דער באַנק, ווי סײַוואָלט עפעס געברענגט אונטער דיר... (ער לאַכט) האַלטסט כסדר אין איין פרעגן ביי דער זון — ווי שפעט איז איצט!... וואָס ווילסטו, זי זאָל דיר ענטפֿערן, די זון? !... זי גײט איר וועג!... אַט, באַלד וועט זי זיך זעצן, וועט זײַן פֿאַרגאַנגען נאָך אַ טאַג...

ברוך: מען האָט געדאַרפט קומען צו מיר אַהער, סעניאָר עוויאַל, בין איך אַביסל אומגעדולדיק.

עוויאַל: אויך אומגעדולדיק דאַרף מען דאָ נישט זײַן!... זוי הייסט ביי אונדז דאָס הײַליק אַרט, האַ, ברוך — ביסט דאָך אַ געלערנטער? !... בית־החיים, דאָס הײַז פֿון אײַביק דעבן!... נישטאַ דאָ קײַן געאײַל,

נישטאָ קיין אומגעדולד — ס'איז אייביק! ...
ברוך : סעניאָר עוזיאל, שוין לאַנג ווי איר וואוינט
אזוי דאָ, אויפן בית־הקברות? ...

עוזיאל : איך? !... (ער צעלאַכט זיך) ביסט נאָך,
ברוך, אויף דער וועלט נישט געווען, בעת איך האָב
שוין דאָ געוואוינט. אַט, טאַקע אינעם זעלבן הייז.
(ער ווייזט אויפן הינטערגרונט) נאָך פון די צייטן פון
דיין זיידן, עלי־השלום. האָסט נישט געקענט דעם
זיידן דיינעם, וואָס? ...

ברוך : ניין, סעניאָר. כ'האָב אים נישט געקענט.
עוזיאל : נו, געוויס! ... נישט פאַר דיינע יאָרן! ...
אינגלטלעך, ווי אַלט ביסטו, ברוך? ...
ברוך : פיר־און־צוואנציק יאָר.

עוזיאל : יאָ, יאָ... און דיין זיידע, דיר צו לאַנגע
יאָר, איז אויפן עולם־האמת שוין באַלד אַ יאָר דרייסיק.
אַ שאַד, וואָס דו האָסט אים נישט געקענט! ... אַן אַדע־
ליקער געוועזן! ... כמעט אַ לאַנדסמאַן מיינער, פון דער
זעלבער געגנט. אין איין צייט געקומען קיין נידער־
לאַנד, פון פאַרטוגאַל. דאָס האָט טאַקע דער זיידע דיי־
נער מיך דאָ אַריינגענומען — ער איז געווען פרנס און
גבאי פון בית־הקברות. אַ שטאַלצער מאַן, אָבער אַ
יושרדיקער! ... נישט פאַרטראַגן קיין שום עוולה —
אפילו נישט בנוגע אשכנזים! און שטענדיק — סע־
ניאָר! ... גוט־מאָרגן, סעניאָר עוזיאל, גאָט־העלף, סע־
ניאָר עוזיאל, קיינמאַל סעניאָר נישט פאַרפעלט! ... יאָ,
אַן אמתער אדמאַן! ... אַט דאָרט ליגט ער... (ווייזט
אויפן הינטערגרונט) נישט ווייט פון דיין פאַטער, עלי־
השלום. דאָ רוט דיין גאַנצע משפחה, ברוך — די מו־
טער, די ברידער, די שוועסטער... און דו וועסט דאָ אויך
רוען, איבער הונדערט און צוואנציק יאָר, ווען ס'וועט
קומען דיין שעה. די מוטער דיינע, עליה השלום, גע־
דענקסטו נאָך?

ברוך: יא. סעניאָר. כ'געדענק זי גוט.
עוויאל: א צדקניות געווען!... און א פארשוין,
א פארשוין!... שוואַך אין געזונט — צו-פרי אַוועק פון
דער וועלט...

ברוך: סעניאָר עוויאל, איר דעבט דאָ — אינ-
גאַנצן אַליין?...

עוויאל: יאָ אַליין.

ברוך: שוין דאַנג אזוי?

עוויאל: הם... א יאָר צען... פון זינט מיין אַלטע
איז אַוועק אין איר אייביקער רון...

ברוך: און ס'איז ניט שווער... ס'איז איך נישט
אומעטיק צו לעבן איינזאַם?...

עוויאל: איינזאַם!... פאַרוואָס איינזאַם? ...! (ער
דאַכט) רעדסט, זיי מוחל, ווי אַ קינד!... אַז מען איז
יונג, און די אַקסלען זיינען נישט באַדאַרף מיט דער
דאַכט פון יאָרן — איז מען ווי אַ קלעטער-פלאַנץ, וואָס
זוכט אַנשפּאַר, אַנהאַלט אין זייטיקע. אַבער אַז עס
זעצט זיך אויף דיר די משא פון אַ לאַנג לעבן, ווערט
מען ווי אַ בוים, וואָס ציט זיך חיונה פון דער טיף, מיט
אייגענע וואַרצלען... און ווער רעדט, אַז ס'איז דאָ יראת-
שמים, אַז מען האָט גאַט אין האַרצן — איז מען דאָך
אַהדאי נישט איינזאַם!... שוין יאָרן, ווי איך פאַר אפילו
נישט קיין אַמסטערדאַם, חוץ אויף ימים-נוראים, ס'איז
טאַקע נישט ווייט, אַ מילן צען — אַבער צו וואָס
פאַרן? ...! מען קומט צו מיר!... (ער לאַכט) אַלע מיין-
ניקע זיינען דאָ, און ווער עס פעלט, וועט קומען, נישט-
קשה!... (ער לאַכט) אַט איז אויך מיין פלאַץ. (ער ווייזט
אַן אויף דער ווייטן) שוין אַנגעגרייט, בעבן דער אַלטער
מיינער. ס'איז גוט אזוי, ווען מען ווייסט, אַז נאָך אַ
לאַנגן וועג, קומט מען אויף נאַכטעגער צווישן איין-
גענע. ס'איז היימעכער. נישטאַ קיין מורא פאַרן טויט.
ברוך: אַ פאַרנופטיקער מאַן טראַכט ווייניקער

פאר אַלץ — וועגן טויט. מען דאַרף דאָס לעבן באַ-
דענקען!...

עוויאל: נו, יאָ אָבער וואָס איז עס שוין,
משטיינס געזאָגט, פאַר אַ לעבן, אויב מען האָט נישט
כסדר אינזינען דעם טויט? ...! (ער דערמאָנט זיך עפעס,
בייט דעם טאָן) זאָג נאָר, ברוך, איז עס אמת, וואָס
מען רעדט — אפילו צו מיר איז עס דערגאַנגען —
אַז דו ביסט אַ שטיק אַפיקורוס?...

ברוך: גיין, סעניאָר. ס'איז נישט אמת. איך האָב
ליב די וואָרהייט. דאָס איז אַלץ.

עוויאל: דאָס איז גראַד נישט קיין חסרון!... דיין
זיידע, עליו־השלום, איז אויך געווען אַ מאַן פון וואָר-
הייט. אָבער צו אמונה קומט עס נישט!... אמונה איז
הייליק!... ווייסט, מיר זיינען מיט דיין זיידן קוים מיטן
לעבן אַנטרווען פון דער אינקוויזיציע, ימח שמה!...
(דערמאָנט זיך עפעס ווידער, צעלאַכט זיך) וואָס טאָקע
געזאָגט, ברוך, אַז ס'איז נישטאָ קיין השארת־הנפש, אַז
נאָכן טויט בלייבט פון אונדז גאַרנישט? ...! (געלעכטער)
ביסט, זיי מיר מוחל, אַ יינגל, ברוך!...! (געלעכטער)
דו פרעג מיך בעסער, איך לעב דאָ מיט די טויטע, איך
רייד מיט זיי, איך הער, ווי זיי גייען ביינאַכט פון די
קברים אַרויס!... גיי, ביסט נאָך באמת אַ יינגל, ברוך,
גאָר אַ יינגל!...! (ער לאַכט נאָך שטאַרקער).

(אין אַריינגאַנגטויערל באַווייזט זיך ענריקעז).

ענריקעז: גאַט־העלף, סעניאָר עוויאל!...

עוויאל: (דערפרייט זיך) סעניאָר ענריקעז!... אַ
גאַסט, אַ גאַסט!... גאַט־העלף, סעניאָר ענריקעז!... אַ
טאָג פון אַנגעלייגטע געסט!... זעט, ווער ס'איז נאָך דאָ
ביי מיר — ברוך!... ברוך דעספּינאַזאָ, דער אייניקל
פון סעניאָר אברהם!...

ברוך: גאַט־העלף, סעניאָר ענריקעז!...

ענריקעז: (קוקט זיך נישט אום אויף ברוכן) סע-

ניאָר עזיאל, איך קום צו איך אין שליחות פון בית-
דין און פון די סעניאָרן פרנסים.

עזיאל: אין שליחות? ... אָ וואָ-וואָ! ... נישט
אַרויסוואַרפן מיך אַמאַל, אויף די עלטערע יאָר, האָ? ...
נו, זאַגט, ענריקעז, זאַגט וואָס זיי פאַרלאַנגען פון מיר,
די סעניאָרן רבנים און פרנסים! ...

ענריקעז: נישט דאָ, סעניאָר עזיאל...

עזיאל: און פאַרוואָס נישט דאָ? ... פאַר די
מתים מיינע האָב איך נישט קיין סודות! ... נו, און דער
איניקל פון סעניאָר אברהם דעספינאַזאַ איז דאָ אוודאי
ניט קיין פרעמדער! ...

ענריקעז: נעמט נישט פאַר אומגוט, סעניאָר ער-
זיאָ... קומט מיט מיר אַריין צו איך אין הויז אַ רגע...
(ער נעמט אַן עזיאלן פאַר אַ האַנט און גייט, כסדר, ווי
נישט באַמערקנדיק ברוכן; עזיאל קוועטשט מיט די
אַקסלען, שמייכלט, גייט אים נאָך; זיי פאַרשווינדן
בידע אין הינטערגרונט).

ברוך: (אַליין) ס'האַרץ זאַגט מיר נישט קיין
גוטס... מאַנועלאַ און רחל זיינען נישט געקומען... באַלד
וועט צופאַרן דער אָונט... די לעצטע שיף אַהער איז
שוין מסתמא אַוועק פון אַמסטערדאַם... און ענריקעז
איז עפעס מאַדנע אַזוי...

(אויפן וועג, וואָס פירט פון דאָרף, באַוויינט זיך מאַנועלאַ;
זי לויפט, אַן אַטעם, צעשויערט, און מורמלט האַלב אויפן קול:
ברוך, ברוך, ברוך! ... ברוך דעהערט פלוצלינג איר שטימע,
לויפט צו צום טויערל; מאַנועלאַ פאַלט אים אַרויף אויפן האַלדז,
ברעכט אויס אין אַ געוויין, מורמלענדיק אַן אויפהער: ברוך...).

ברוך: מאַנועלאַ! ... מאַנועלאַ! ... וואָס איז גע-
שען? ...! (ער נעמט זי אַריין אינעווייניק, זעצט זי אַני-
דער אויפן באַנק) וואָס האָט פאַסירט, מאַנועלאַ? ...
מאַנועלאַ: (נעמט אים אַרום, דריקט אים צו זיך,
מיט אירע גאַנצע כוחות) ברוך! ... דער חרם! ... זיי

האָבן אויסגערופן דעם חרם!...

ברוך : (ווערט ווי פארשטארט) דער חרם ? !...

מאָנועלאָ : ביי שוואַרצע ליכט !... מיט שופרות !...
בין וואַנען מיינע אויגן ווערן זיין אָפן וועל איך עס נישט
פאַרגעסן !... (זי וויינט יאָמערלעך און פּלוצלינג, דריקן
דיק נאָך שטאַרקער ברוכן צו זיך) ברוך, איך וועל קיי-
נעם נישט הערן ! קיין זאָך נישט פאַלגן !... איך וועל
גיין מיט דיר, וואו דו וועסט גיין !... איך וועל זיין
מיט דיר, וואו דו וועסט זיין !...

ברוך : (מיט ציטערדיקע ליפן) מאָנועלאָ... און

רחל ? !... וואו איז רחל ? !...

מאָנועלאָ : נישט געקומען, רחל... גבריאל האָט
אַלץ דערציידט רבי יהושען... אין מיטן נאַכט אים
אויפגעוועקט... זי איז געווען ביי מיר, רחל... האָט גע-
וויינט... ווי תמיד... געבעטן, זאָלסט איר מוחל זיין...

ברוך : (שטייל) כ'זאָל איר מוחל זיין ? !... און דאָס

אַלץ ? !... מער גאַרנישט געהייסן מיר איבערגעבן ? !...

מאָנועלאָ : נאָך געבעטן — זאָלסט זי פאַרגעסן...

זי זאָגט — דיר ווייזט זיך בלויז אויס, אָו דו האָסט
זי ליב... דו דאַרפסט זי נישט... זי וויל דיר נישט זיין
צו דאָסט... פאַרגעס זי, ברוך !... אָ, זי איז ניט קיין
שלעכט קינד, אָבער דיך איז זי נישט ווערט... פאַר-
פאַלן, אַזוי איז דיין גורל, האָסט מער קיינעם נישט
אויף דער וועלט... איך בין אַלט... אָבער כוועל דיך
נישט פאַרלאָזן... בין מיין לעצטן אַטעם... די שופרות !...
דאָס שאַלן פון די שופרות !... ס'האָט זיך מיר געדוכט
— מען רייסט דאָס האַרץ מיר אַרויס פון ברוסט !...

(עוויאל קומט אַרײַן ; ער איז אינגאַנצן אַ פאַרענדער
טער ; דער שמייכל איז פאַרשוואַנדן פון זיין געזיכט, דער
בליק איז פינצטער און פול מיט צאַרן ; הינטער אים גייט
ענריקעצן).

עוויאל : (צו ברוכן) אַרויס !... די רגע, אַרויס !...

פאַראומרייניקסט די ערד, וואָס דו טרעטסט אויף איר! ...
פאַרשוועכסט די קברים! ... אַרויס, וואָרום כּוועל דײַך
מיט שטיינער פאַריאַגן! ... (ער זוכט און הויבט אויף אַ
שטיין).

מאַנועלאַ: (פאַרשטעלט ברוכן) הער אים נישט! ...
ענריקעז: (אומעטיק) ברוך, טאַרסט מער אין
קיין יידישן גדר ניט שטיין. אַז וואויל איז צו דיין פאַ-
טער, ער, עריו השלום, אַז וואויל איז צו דיין מוטער, עליה
השלום, וואָס זיי האָבן דעם היינטיקן טאַג נישט דער-
לעבט! ... פאַרשעם נישט זייערע קברים, ברוך! גיי
גיי פון דאַנען! ...

עוויאל: אַרויס! ... (וואָרפט דעם שטיין אין דער
זייט פון ברוכן).

מאַנועלאַ: אַ שטיין? ... און נעכטן — אַ מע-
סער? ... (מיט שטייגנדיקן ווייטיק און צאָר) פאַרוואָס
נישט גלייך אַ שייטערהויפּן? ... פאַרוואָס נישט קיין
אויטאַדאַפּע? ... גענוג שוין האָבן אַנדערע געברענגט
אונדז אין די אינקוויזיציע-פלאַמען! ... מיר ווילן איצט
אַליין פאַרברענען! ... אונדזערע אייגענע — אויפן פייער
ברענען! ... מיט שטיינער פאַרוואָרפן! ... ביי שוואַרצע
ליכט! ... מיט שופרות! ...

ברוך: מאַנועלאַ, נו, באַרוואַיק זיך! ... איך וועל
אַרויסגיין! ...

מאַנועלאַ: ניין! ... פאַרשאַלטן זאָלן זיין די, וואָס
האָבן געוואָגט דיך צו פאַרשידטן! ... פאַרשעמען זאָל
גאַט אויף אַלע אייביקייטן די, וואָס האָבן דיך געוואַלט
פאַרשעמען! ... ברוך, האַרץ מיינס! ... דיין מאַמע הערט
אונדז דאָ, זי זעט אונדז ביידן, זי וועט זיך מיען פאַר
אונדז! ... אויב מען פאַרטרייבט דיך, זאָל איך אויך
פאַרטריבן ווערן! ... אויב דו דאַרפסט גיין אויף נע-
וועל איך גיין מיט דיר! ... כּוועל גיין ביז וואָנען! ... (זי
פאַרענדיקט נישט, בלייבט אַ וויילע מיט אַן אָפּן מויל,

טוט זיך אַ וואַקל, פּאַלט אויף ברוכס הענט, מורמלענ־
דיק אין האַלב געשטאַמל) ברוך, בִּרְרוּךְ! ...

ברוך : ראַטעוועט! ... (ענריקעז און עוזיאל לויפן
צו, כאַפּן אונטער מאַנועלאַן).

עוזיאל : צו מיר אין הויז! ... שנעל! ... (זיי פירן
זי פּאַמעלעך, ברוך גייט מיט, אָבער עוזיאל שטופּט
אים אָפּ מיט שנאה) דו — אַוועק! ... דערוועג זיך נישט
מיין שווער אַריבערצוטריטן, פאַרשאַלטענער! ...
(ענריקעז און עוזיאל גייען אַרויס מיט מאַנועלאַן ; ברוך
בלייבט אַליין, פאַרוונקען אין זיינע מחשבות).

ברוך : מאַנועלאַ! ... די אינציקע, וואָס האָט נאָך
פאַר מיר אַן אָפּן האַרץ!! ... מיין אינציקער, מיין לעצ־
טער פּריינט אין יאָדנבורט! ... און רחל? ... רחל בעט,
כ׳זאָל איר מוחל זיין און זי פאַרגעסן... (פּוּזט) ווי אומ־
גליקלעך און עלבט איז דער, וואָס האָט ליב אַ מענטש־
לעך, פאַרגייענדיק וועזן... אַזאָ ליבע איז איבערפּולט
מיט פיין און סם. בלויז ליבע צו אייביקע ווערטן —
צום אמת, צו וויסן, צו גאָט — איז ווי אַ פּוּטערער
קוואַל פון העכסטער פּרייד און גליקזעליקייט. (פּוּזט)
ווי שטיל דאָ איז! ... די אומענדלעכע שטילקייט פון
טויט! ... צי הילט די זעלבע שטילקייט אין אויך די
אינזאַמקייט פון חרם? ...

ענריקעז : (באַווייזט זיך, רעדט צו ברוך פון
ווייטן) ברוך! ...

ברוך : וואו איז מאַנעלאַ? ... וואָס איז מיט מאַ־
נועלאַ? ... (ענריקעז ענטפּערט נישט) סעניאָר ענרי־
קעז! ...!

ענריקעז : (נאָך אַ פּוּזט) מאַנעלאַ איז טויט.

ברוך : וואָס? ... (ער לאַזט זיך לויפן צום הינ־
טערגרונט ; אים אַנטקעגן גייט אַן עוזיאל און וויל אים
פאַרשטעלן דעם וועג ; ברוך שטויסט אים אָפּ).

ענריקעז : לאַזט אים, סעניאָר עוזיאל, לאַזט

אים ...! ער בלייבט איצט אליין אויף גאָטס וועלט...
(ברוך איז אַרויסגעלאָפֿן).

עוויאל: ווער האָט זיך עס געקאָנט ריכטן אויף
אַזאָ אומגליק? ...! אַ חרם!!!

ענריקעז: צו פיר־און־צוואַנציק יאָר!...

ברוך: (קומט צוריק אַרײַן) נישטאַ מער מאַנן־
עלאָ!... פאַרענדיקט איר וועג — פון שפּאַניען ביז דער
פייכטער ערד פון נידערלאַנד — מאַנועלאַ אַליווייראַ
דע גאַמעץ...

עוויאל: דו האָסט זי דערהרגעט!...

ברוך: ניין, סעניאָר עוויאל, דאָס האָבן זיי מאַ־
נועלאָן דערהרגעט!... די זעלבע, וואָס ווילן מיט חרם
באַצווײַנגען דעם מענטשלעכן געדאַנק, פונקט ווי סײַוואַלט
אַ געמיינזאַמע מאַס געווען צווישן אמת און קראַפֿט.
אפשר האָפֿן זיי, אין זייער בלוטיקער שנאה, מיך אויך צו
זעלבסטמאַרד דערפירן, ווי עס איז זיי געלונגען מיט
אוריאל דאַקאָסטאַ? זיי זיינען זיך טועה. עס פאַרלאָזט
פריזוויליק דאָס לעבן בלוזי דער, וועמענס נשמה איז
געשלאָגן פון אַנמאַכט. איך בין שטאַרק. כ׳בין שטאַרק,
ווייל כ׳בין אומשולדיק, ווייל מיט מיר איז דער אמת!...
מיינען אפשר די רבנים, אַז די מענטשלעכע מחשבה
וועט זיך פאַרהאַלטן פאַרן צוים פון קללות? ...! דער
אמת וועט דערגיין צום יאָדנבורט, אפילו אויב ער זאָל
פריער מוזן דורכקרייזן די גאַנצע וועלט!... ביי די
קברים פון מיינע עלטערן שווער איך — נישט אַפֿ־
שטעלן זיך מער קיינמאַל פאַר גאַרנישט, נישט אַפֿ־
שרעקן זיך פאַר קיין שום זאַך און ביז מיין לעצטן אַטעם
— לעבן פאַרן אמת און לעבן לויטן אמת!... און זאָל
מען דאָן מיך משפטן!...

עוויאל: (שטיל) גיי, ברוך... גיי אין פרידן...

דאַרפסט דאָ מער נישט זיין...

ענריקעז: מיר וועלן טאָן צו מאַנועלאַן איר

רעכט.. גיי, דער וואָס אין הימל זאל זיך מרחם זיין
אויף זיינע יונגע יאָרן...

(ברוך בלייבט שטיין פאַרטראַכט, וואַרפט אַ לעצטן בליק
צו די קברים און גייט פאַמעלעך צום בית-עולם-טויער; עוזיאל
און ענריקעז קוקן אים נאָך, שאַקלען טרויעריק מיט די קעפּ
און פאַרשווינדן באלד אין הינטערגרונט; ברוך גייט אַרויס פון
טויער, פאַרהאַלט זיך אַ וויילע, מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאַפּ; די
זון האָט זיך געזעצט, סיווערט טונקעלער; אויפן וועג, וואָס
פירט פון דאָרף, באַווייזט זיך אַ יונג מיידל פון אַ יאָר דרייצן;
זי שטעלט זיך אָפּ, באַטראַכט ברוכן פון ווייטן און גייט צו צו
אים, אומדרייטט).

דאָס מיידל: פאַרצייט, מינהער, איר זייט ניט
אַמאָל פון אַמסטערדאַם...?

ברוך: (שטיל) יאָ... כ'בין פון אַמסטערדאַם...

דאָס מיידל: הייט איר ניט דעספינאַזאַ, מינ-
הער...?

ברוך: (ווי פריער) יאָ, איך הייס דעספינאַזאַ...

דאָס מיידל: און מיך רופט מען קאַטרינ, מינ-
הער. מיינע עלטערן האָבן מיך געשיקט אייך זוכן. שוין
עטלעכע מאָל געוועזן ביים שיף, אויסגעקוקט דאָס
גאַנצע דאָרף... כ'האַב געקלערט: איר מוזט אַוודאי
זיין דאָ, אויפן יידישן בית-הקברות... האָב איך אָבער
מורא געהאַט אַריינצוגיין אַזיין, כ'בין געשטאַנען פונ-
דערווייטן... מינהער, איר האָט אין אַמסטערדאַם אַ
פריינט, וואָס הייסט יאַהאַנעס...?

ברוך: יאָ... איך האָב אין אַמסטערדאַם אַ פריינט,
וואָס הייסט יאַהאַנעס...

קאַטרינ: ער האָט עס צו אונדז געשריבן און
אַפּגעשילדערט אייך: אַ יונגער, אַ בלייכער, מיט פעך-
שוואַרצע האָר... איך האָב אייך תיכף דערקענט, מינ-
הער. אייערע האָר זיינען טאַקע שוואַרץ, ווי פעך, שוואַרץ
ווי ביי אַ טיטול... (זי צעלאַכט זיך) זייט נישט ביין,

מינהער — דאָס מאַך אײך שפּאַס. אײערע האָר זײנען
ווייט נישט אַזוי שוואַרץ, ווי בײ אַ טײוול. אויסער-
דעם ווייס אײך — ס׳זײנען בכלל קײן טײוולאַנים נישט
פאַראַן! ... (זײ לאַכט) יעדער האָט די פאַרב פון האָר,
וואָס גאַט באַשטימט. מײנע האָר זײנען בלאַנד; אפילו
נישט בלאַנד, נאָר ווייס. מען לאַכט פון מיר אין דאָרף
— אַ קאַפּ מיט פּלאַקס! ... אַבער מײך — איר מײנט, מײך
אַרט עס? ... ס׳הױבט זײך נישט אָן! ... (זײ לאַכט) פאַר-
צײט, מינהער, אײך רײד און רײד — אַלע זאַגן, גאַט
וועט מײך שטראַפּן פאַר מײן לאַנגער צױנג... (זײ לאַכט
ווידער) מײנע עלטערן פאַרבעטן אײך צו אונדז, מײנ-
הער. מיר זײנען דאָרפּסלײט פשוטע, אַבער נעמען גערן
אויף אַ גאַסט, אָן ערדעכן מאַן. מײנע עלטערן האָבן
זײער געבעטן, איר זאָלט קומען! ... (ברױך ענטפּערט
נישט) מינהער! ...

ברוך: (קוקט זײ אָ, ווי ער וואָלט זײ ערשט באַ-
מערקט, פרעגט פאַרוואונדערט, שטײל) האָ? ...!

קאַטריין: (אױך זײ באַטראַכט אײס אַ ווײלע) מײנ-
הער, אײך רײנען טרערן פון די אויגן! ... איר האָט
עמיצן צו קבורה געבראַכט? ...

ברוך: (פּאַמעלעך) יאָ... די לעצטע, וואָס אײך האָב
פאַרמאַגט... אַלץ... מײן יוגנט... מײן גאַנץ ביז איצטיק
לעבן...!

קאַטריין: גאַט וועט אײך צושיקן טרײסט, מײנ-
הער...!

ברוך: טרײסט?! ... יאָ... (ער בלייבט אַ ווײלע
פאַרטראַכט, הױבט אָן רײדן, ווענדנדיק זײך צום מײדל,
אַבער, ווידער, ווי ער וואָלט זײ נישט געזען) עס טרעפט
— שטייט אַ שיפּ פאַראַנקערט אין הײמישן האַפּן...
פּלוצלינג קומט אַ שטורעם און, אין אײן רגע — דער
אַנקער צעבראַכן, די שטריק אַלע צעריסן! ... דאָס שיפּ
ווערט געשלידערט אויפן ברױזנדיקן ים... בערג און

תהומען, תהומען און בערג... צוערשט דוכט זיך דעם
שיפער: דאָס לעבן איז אויס, דער סוף איז אומפאַר-
מיידלעך! ... אָבער — אויב דער רודער איז גאַנץ... אויב
די האַנט איז שטאַרק און דער מוט — נישט געבראַכן...
(ער טראַכט אַ וויילע, זיין בליק ווערט העלער) באַלד
דערפילט דער שיפער דעם שאַרפן הויך פון פרייהייט,
דעם גערויש פון אומענדלעכקייט... ווי ווייט איז דער
היימישער האַפן! ... ווי נעבענדיק קליין — אַלץ, וואָס
האַט אויסגעזען הויך ביז צום הימל! ... דאַרף דער שי-
פער בענטשן דעם גורל — פאַרן שטורעם? ... ער
שטייט פנים אל פנים מיט דער אייביקייט! (פּוּזע);
שטילער) גליקזעדיקייט פון לויטערער מחשבה! ... פרייד
און זוניקע רו פון התבוננות! ... שטראַלנדיקע ליבע פון
געדאַנק צום באַשאַפער און צו גאָר דעם באַשאַף! ... וואָס
איז ליידין? ... און וואָס אפילו — טויט? ...!

קאַטריין: (קוקט אים אָן מיט קינדערישן ערנסט)
מינהער, אונדזער דערלייזער האַט געזאָגט: לאַזט די
טויטע מקבר זיין די טויטע... דאָס טייטשט מען ביי
אונדז: זאָלן די לעבעדיקע זוכן דעם אמת פון לעבן...
ברוך: יא, יא... איך ווייס... (באַטראַכט זי פּלוצ-
לינג אויפּמערקזאַם) ביסט אַ וואויל-געלערנט מיידל! ...
ווי הייסטו? ...

קאַטריין: (צעשמייכלט זיך ווידער, הגם אַביסל
באַליידיקט) כּיחָאָב אייך געזאָגט שוין, מינהער! ... איך
הייס קאַטריין! ... און איר? ...
ברוך: דעספּינאַזאַ.

קאַטריין: דאָס ווייס איך אַליין! ... כּימיין — אייער
נאַמען! ...
ברוך: מיין נאַמען? ... (ער וואַקלט זיך אַ וויילע)
ברוך.

קאַטריין: (לאַכט) ברוך — פון אַסמטערדאַם? ...!
אַזוי רופט מען אייך? ...!

ברוך : (שטיל) יא, קאטריין. אזוי רופט מען מיך...
ריכטיקער — אזוי האָט מען מיך גערופן... (און ווי
חורנדיק פאַר זיך אליין) ברוך... ברוך פון נאַמסטער-
דאַם... (ער טראַכט אַ ווילע).

קאטריין : (איז געוואָרן דרייטער, רירט אָן ברוכס
האַנט) גייען מיר?...

ברוך : (קוקט זי אָן, ווידער, ווי ניט פאַרשטיי-
ענדיק) וואוהין?...

קאטריין : (מיט פאַראיבל) מינהער, צי האָט איר
נישט געהערט, וואָס כ'האַב גערעדט צו איך? ... מיינע
עטערן פאַרבעטן איך צו אונדז! ... זיי בעטן זייער! ...
ברוך : אַ יא! ... אַ דאַנק... גיב איבער דייע על-
טערן, קאטריין: איך דאַנק פון גאַנצן האַרצן... אַבער
— איך קאָן נישט איצט...

קאטריין: איר קאָנט נישט? ...!

ברוך : ניין! ... איך בעט מיר פאַרצייען... אַן אַנ-
דערש מאָל אפשר...

קאטריין : (מיט מיטגעפיל) וואו וועט איר זיך
אַהינטאָן, מינהער? ... איר קענט דאָ קיינעם נישט! ...
ס'איז דאָך באַלד נאַכט! ...!

ברוך : יא, יא... איך ווייס...

קאטריין : מינהער... (זי קוקט אים אָן אַ ווילע)
איר ווילט זיין אליין? ...!

ברוך : (לאַנגזאַם) אַ דאַנק, קאטריין... אַ גוטע
נאַכט...

קאטריין : אַ גוטע נאַכט, מינהער... ס'טוט מיר
באַנג, באמת... אַ גוטע נאַכט... (זי פאַרשווינדט).

ברוך : אַיין! ... (פויזע) אליין? ... (ער הויבט אויף
דעם קאַפּ, ווי באַטראַכטנדיק דעם הימל, קוקט דער-
נאָך לאַנג זיך אַרום און זאָגט שטיל) דער אַטער
עוואַל איז גערעכט: נישט איינזאַם איז דער, וואָס

טראַגט גאַט ביי זיך אין האַרצן... און ס'איז אַהדאי
נישט איינזאַם דער, וואָס טראַגט אין האַרץ ביי זיך —
דעם אמת. אפילו ווען ער איז אליין — איז מיט אים
די גאַנצע וועלט... (ער קוקט זיך נאָך אַמאָל אַרום און
שטיל, פאַרטראַכט, לאַזט ער זיך גיין).

פאַרהאַנג

